Geçmişten Geleceğe **Sosyalizm** dizisi

Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği

Hans Heinz Holz

Almancadan Çeviren:
Yener Orkunoğlu

Yordam Kitap

Hans Heinz Holz

Felsefe profesörü ve Marksist teorisyen. Ernst Bloch'un gözetiminde doktora çalışmasını yaptıktan sonra Marburg ve Groningen'de (Hollanda) felsefe dersleri verdi. Holz, Almanya Komünist Partisi'nin (DKP) güncel programının yazarlarından biridir ve teori dergileri *Topos* ile *T&P*'nin (Teori ve Pratik) yayın kurulunda yer almaktadır.

Eserin Özgün Adı:

Niederlage und Zukunft des Sozialismus

(Düzeltilmiş 2. basım, 1992 [Birinci basım: 1991]

Neue Impulse Verlag, Almanya)

SOSYALİZMİN YENİLGİSİ VE GELECEĞİ

Hans Heinz Holz

Almancadan Çeviren
Yener Orkunoğlu

Yordam Kitap: 109 • Geçmişten Geleceğe Sosyalizm Dizisi-3
Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği • Hans Heinz Holz • ISBN 978-605-5541-12-5
Çeviri: Yener Orkunoğlu • *Redaksiyon:* Erkin Özalp • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Eylül 2010 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan
© Hans Heinz Holz, 2008; © Yordam Kitap, 2008

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: Pasifik Ofset
Baha İş Merkezi
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

SOSYALİZMİN YENİLGİSİ VE GELECEĞİ

Kurt Steinhaus, ölümünden kısa bir süre öncesine kadar, bu kitabın hazırlanması ve yayınlanması için çalıştı. Kitabı ona adıyorum. Onu boyun eğmezliğiyle hatırlayacağız.

Hans Heinz Holz

"GEÇMİŞTEN GELECEĞE SOSYALİZM" DİZİSİ HAKKINDA

Emperyalist savaşın insanlığa korkunç acılar ve yıkımlar yaşattığı bir ortamda başarıya ulaşan 1917 Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, Rusya'da burjuvazinin egemenliğine son verdi, işçilerin ve yoksul köylülerin iktidarını ilan etti. Tarihte bir ilki gerçekleştirerek attığı cesur adımlarla dünya emekçi sınıflarına iyimserlik ve coşku yaydı, umut aşıladı. Süregiden vahşi savaşların, her tür adaletsizliğin ve tüm bunların kaynağındaki emek sömürüsünün dünya yüzünden silinebileceğine dair güçlü bir beklenti ve inanç kitleleri sarmaya başladı. 20. yüzyıl, bu büyük devrimin ve onun yarattığı politik atmosferin tetiklediği, başarılı veya başarısız mücadelelerin damgasını taşıdı.

Ne var ki, umutla başlayan yüzyıl, derin bir umutsuzlukla kapandı. SSCB ve Doğu Bloku çözülerek tarih sahnesinden çekildi. Kapitalizm, Ekim Devrimi'nin doğduğu topraklarda zaferini ilan etti.

Kimsenin kayıtsız kalamayacağı bu durumun emperyalist gericilikte yarattığı sevinç sınırsız oldu. Onlara göre Ekim Devrimi, tarihin olağan seyri içinde bir sapmayı temsil ediyordu; sosyalizm insan doğasına aykırı totaliter bir sistemdi; SSCB'nin çözülüşüyle birlikte, tarih, olağan yatağı olan kapitalizm içinde ilerleyişini sürdürecekti!

Peki sosyalistler için bu yenilginin anlamı neydi? Nasıl değerlendirilmeli, ne gibi dersler çıkarılmalıydı?

Soruyu basitçe şöyle de sorabiliriz: İşçi sınıfı, başta Rusya'da olmak üzere 20. yüzyıl boyunca giriştiği mücadelelere, kazandığı kısmi ve dönemsel başarılara rağmen, sonuçta neden kaybetti?

Bu konuda bugüne kadar gerek dünyada gerekse Türkiye'de önemli tartışmalar yürütüldü; geçmiş döneme ilişkin çeşitli belgeler yayınlandı. Tartışmaların derinleştirilmesi, yaşanan ve muazzam

dersler içeren bu sürecin değişik yönleriyle incelenmesi bize göre bir ihtiyaç olmaya devam ediyor. İleri işçiler, sol çevreler, sosyalizme gönül vermiş, hayatının bir döneminde sosyalizme bağlanmış insanlar, zihinlerini meşgul eden sorulara yanıt verecek kaynaklar arıyor.

Bu saptamadan yola çıkan Yordam Kitap, içinde 20. yüzyılın sosyalizm pratiğini -odağında Ekim Devrimi ve onu izleyen uygulamalar olmak üzere- değişik yönlerden ele alan, sürecin anlaşılmasına hizmet eden ve geleceğe dair parspektifler sunan kitapların yer alacağı bir dizi başlatıyor. "Geçmişten Geleceğe Sosyalizm" adını verdiğimiz bu dizi kapsamında, bu konuya eğilen okurların başvurmadan edemeyecekleri küçük bir kitaplık oluşturmayı hedefliyoruz.

Ağırlığı, Marksizmin metodolojisine dayanarak süreci irdeleyen düzeyli kuramsal değerlendirmeler oluşturmakla birlikte, anı, röportaj, belge türü eserler de dizide yer bulacak. Konunun ilgililerine, Marksizm çerçevesinde çok yönlü bir tartışma ve derinleşme ortamı sağlamayı hedeflediğimiz için, çok farklı sonuçlara varan eserler, bu dizi içinde yan yana gelecek. Başka bir deyişle okurlara, konu hakkında tartışılmaz doğruları açıklayan kitaplar sunmak gibi bir amaç gütmüyoruz. Tam tersine, her biri farklı perspektifle ve farklı politik duruşla yazılmış, bazıları pek çok yönden karşıt olabilecek kitapların diziyi zenginleştireceğini, tartışmacı bir nitelik katacağını ve bütünselliğin bunun üzerinden yükseleceğini düşünüyoruz.

Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği, Almanya'nın önde gelen Hegel uzmanlarından, aynı zamanda Almanya Komünist Partisi'nin (DKP) teorisyenlerinden Hans Heinz Holz'un SSCB'nin dağılışının hemen ardından kaleme aldığı bir çalışma. Yenilginin nedenlerini sorgularken, "Marksizmin krizde olduğu" yaygın kabulünü çürütüyor, Marksizmin açıklama gücünü ortaya koyuyor.

Yordam Kitap

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ 13

YAZARIN TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZÜ 17

ÖNSÖZ 21

I. BÖLÜM
MARKSİZM KRİZDE Mİ? 25
Felsefenin Temel Sorunu 26
Tarihsel Materyalizm 27
Kapitalizmin Çelişkileri 28
Burjuvazinin Yanılsamaları ve İdeolojisi 31
Sınıf Mücadelesi 37

II. BÖLÜM
MARKSİST TEORİNİN TEMEL SORUNLARI 39
1. Bazı Apaçıklıkların Hatırlatılması 39
Marksist-Leninist Teori İçin On Tez 40
Birlik, Çoğulluk ve Çoğulculuk 47
2. İnsanlığın Sorunları ve Toplumsal Formasyon 50
Küresel Sorunların Evrenselliği 51
Kapitalizmin Krizi ve Gücü 56
3. Tarihsel Perspektifler ve Örgüt Sorunu 63
Sınıf Mücadelesinin Tarihsel Önkoşulları 64
Eylem ve Teori 68
Partinin Tarihsel Kimliği 72
4. Tarihin Öznesi 78
Kapitalizmin Büyümesi ve Çelişkileri 80
Ekonominin Diyalektiği 82
Tüketim Köleleri veya Bireyin Özgürce Gelişimi 86
Sınıf Bilinci ve Politik Eylem 89
Bilim ve Felsefi Dünya Görüşü 92

III. BÖLÜM
BUGÜNÜN MARKSİZMİNİN
FELSEFİ-POLİTİK PERSPEKTİFLERİ. 94
Marksist Felsefenin Gücü. 96
Teorik Hatalar 100
Hegemonya Nedir? 104
Bilimsel Çağda Felsefe. 107
Mirasla İlişki 114
Yapılması Gereken 120

IV. BÖLÜM
İLK SOSYALİST TOPLUMLARIN BAŞARISIZLIĞI 123
1. Ekonomik Koşulların Olgunlaşmamışlığı 124
2. Bürokrasi Sorunu. 132
3. Teorinin Yoksullaşması. 137
Revizyonist Dönüm Noktası. 147
Ekonomide Makas Değişimi. 150
Sınıf Sorununun İhmal Edilmesi. 152
Revizyonizmin Kısa Özeti 153
Ahlak ve Tarihsellik 154

KAYNAKÇA 158

Çevirenin Önsözü

Marksizmin yeniden canlandığı bir dönemde bu kitabın düşünce hayatımıza bir katkı yapacağını düşündüm.

Elinizdeki kitap, yaşayan Alman Marksist filozofu Hans Heinz Holz tarafından, güncel bir politik gelişme üzerine (Sovyetler Birliği'nin dağılması), 1990'lı yılların başında, Marksizmi savunmak için yazılmıştır. O yıllar, gericilerin, karşı devrimcilerin ve liberallerin zafer çığlıkları attığı yıllardı. "Marx öldü" naralarının yükseldiği bir dönemde Marx'ı ve sosyalizmi savunmak büyük cesaret istiyordu. Holz, bu cesareti gösteren ender filozoflardan biridir.

Holz'a göre sosyalizmi kurmaya yönelik ilk denemeler başarısızlığa uğradı ama bu denemelerinin başarısızlığı, Marksizmin başarısızlığı anlamına gelmez. Hatta sosyalizmin ilk denemelerinin başarısızlığının nedenlerini en iyi Marksizm açıklayabilir. Hans Heinz Holz, sosyalizmin krizinden bahsedilebileceğini, ama Marksist teorinin krizinden bahsedilemeyeceğini ileri sürüyor. Holz'a göre Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin yenilgisi, Marksizmin yenilgisi değil, Marksizmden sapmanın yenilgisidir.

Hans Heinz Holz, Marksizmin tüm diğer dünya görüşlerinden ve tüm felsefelerden üstün olduğunu vurguluyor. Ona göre Marksizmin teorik üstünlüğü, dünyayı bütünlüğü ve hareketi içinde kavramaya çalışmasından kaynaklanmaktadır.

Hans Heinz Holz, Marksizmin beş temel özelliğine dikkat çekmektedir:

1. Marksizm (tarihsel materyalizm olarak), *tarihsel süreçlerin rasyonel bir açıklama modelidir.*

2. Marksizm (doğanın evrensel diyalektiği veya diyalektik materyalizm olarak), dünyanın bütünlüğünün, *bütünselliğin kurucu ilkesidir.*

Hans Heinz Holz, Marksizmin kurucu ilke olmasını şöyle açıklıyor: "Bir bütün olarak dünya, hiçbir zaman deneyimlerimizin konusu olamaz, çünkü olası her tür deneyimin ötesindedir. Fakat dünya hakkında kısmi ve kesitsel deneyimlere sahip olabiliriz. Sınırlı olan her deneyim, sınırın ötesinde başka şeylerin bulunduğunu gösterir. Sınırlı olan şey, daha kapsamlı olan şeyden 'çıkarılmıştır'. Deneyimlerin konusu olmayan bütünsellik ilişkisi yalnızca yöntemsel olarak kurulabilir ve bir model aracılığıyla yansıtılabilir."

3. Marksizm (bilimsel sosyalizm olarak) *insancıl bir toplumsal düzenin temel planını* tasarlar. Ama bunu, düşünce ve umutların ürünü bir insanlığı ütopik bir şekilde tasarlayarak yapmaz; tam tersine, tarihsel süreçlerin temel yasalarının analizine dayanarak, mevcut toplumsallaşma biçiminin sonucu olarak ortaya çıkan olanaklara işaret ederek yapar.

4. Marksizm (bilimsel felsefe olarak) *çağının sorunlarını kavramlaştırır.* Yani, sorunlarla ilgili olarak, bakış açılarına göre farklılaşabilen tasarımları aktarmaz; tam tersine sorunların kaynağına, sorunlar arasındaki ilişkilere, kapitalist üretim ilişkilerinin ve burjuva toplumunun özsel niteliklerinin görünüş biçimleri olarak sorunların özelliklerine işaret eder.

5. Marksizm (politik eylem kılavuzu olarak) *teori ile pratiğin birliğini* kurar.

Hans Heinz Holz, sosyalizmin yenilgisini esas olarak üç nedene dayandırıyor: A. Ekonomik koşulların olgunlaşmamışlı-

ğı, B. Bürokrasi sorunu, C. Teorik hatalar ve teorinin yoksullaşması.

Ekonomik gerilik nedeniyle Ekim Devrimi'ni kahramanca ama "erken doğum" olarak değerlendirenlere de karşı duruyor. Ona göre Ekim Devrimi'ni "erken doğum" olarak değerlendirenler, öznenin rolünü dikkate almayıp deterministik kaderciliğe boyun eğenlerdir. Eğer Sovyetler Birliği'ndeki sorunların ve çelişkilerin sonuçları teorik olarak kavranmış olsaydı, sosyalizmin çözülmesine götüren stratejiden farklı bir strateji geliştirilebilirdi.

Yazar, bürokrasi sorununu inceliyor ve hangi teorik hataların yapıldığına dikkat çekiyor.

Hans Heinz Holz'un ilginç yaklaşımlarından biri, çoğulluk (*Pluralität*) ile çoğulculuk (*Pluralismus*) arasında ayrıma gitmiş olmasıdır. Çoğulluğu savunurken, çoğulculuğa karşı çıkıyor. Çoğulluk, içinde birden fazla bireyin yaşadığı bir dünyanın halidir. Bu çoğulluk, toplumdaki görüşlere ve tartışmalara elbette yansır ve yansımalıdır. Çoğullukta farklı görüşler vardır, ama bu görüşler arasında hangisinin doğru olduğu saptanabilir. Yani çoğulluk, farklı görüşlerin varlığını kabul ederken, bu görüşler arasında birinin en doğru görüş olduğunu reddetmez. Ama çoğulculuk, her görüşe "eşit hak" tanıyormuş gibi görünür, her görüşün eşit olduğunu veya aynı derecede doğru olduğunu ileri sürer. Böylece yanlış ve doğru görüşleri birbirine eşit görür. Esas olarak, işçi sınıfının bilincinin parçalanmasına götürür.

Çoğulculuk, doğruluk sorununu bir tarafa bırakır. Pratik karşısında kararsızdır. Pratik alanını, "güçlülerin eylemlerine" terk eder.

Hans Heinz Holz'a göre çoğulculuk, burjuvazinin kendi hegemonyasını savunma stratejisidir. Egemen sınıf, kendi varlığını koruma uğruna, bilimsel bir dünya görüşüne karşı,

toplumsal bilinci parçalayarak, eşit haklara sahip "kanaatler"i ileri sürerek, ezilenleri düşünsel açıdan böler (böl ve yönet kuralı). Çoğulculuğun ideologları, bireylerin sadece kendi burunlarının uçlarını görme eğilimini desteklerler.

* * *

Kitabı çevirirken Hans Heinz Holz ile görüştüm. Onunla kitap üzerine ve başka konular hakkında bir röportaj yaptım.

Türkçe basımın şöyle bir özgünlüğü var: Kitabın sonundaki "Revizyonist Dönüm Noktası" bölümü, Almanca baskıda yok. Hans Heinz Holz, bu bölümün Türkçe basımda yayınlanmasını arzu etti. Dolayısıyla kitabın Türkçe basımı Almanca baskıdan daha geniştir.

Sözümü Hans Heinz Holz'ın bir cümlesiyle bitiriyorum: *"İnsanlığın sorunlarının yakıcılaşması ölçüsünde, insanlar yönlerini yeniden Marksist teoriye döneceklerdir."*

Yener Orkunoğlu
Darmstadt, Eylül 2009

Yazarın
Türkçe Basıma Önsözü

Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği 1991 yılında, Doğu Avrupa'daki sosyalist toplumların çöküşüne bir cevap denemesi olarak, ama daha çok gelecek için sosyalizm perspektifini açık tutmak amacıyla kaleme alınmıştı. Aynı amaçla 1995 yılında *Bugün Komünistler* ve 1998 yılında da *Barbarlık Yerine Sosyalizm* yayınlandı.

Güncel gelişmeler hakkındaki bir kitabın yaklaşık 20 yıl sonra çevrilerek yeniden yayınlanması düşündürücü. Açıkça anlaşılıyor ki, aynı sorunlar hâlâ gündemde ve o zamanki cevaplar aşılmış değil. Şurası kesin: Sovyetler Birliği'nin politik başarısızlığını Marksizmin teorik bir krizi olarak görenler, son 20 yılda derslerini aldılar. Kapitalizmin sosyalizm karşısında elde ettiği politik zafer, esasında Marksizmin teorik bir zaferiydi, çünkü kapitalizmin maskesi düştü ve tam da Marksizm tarafından tarif edilen tüm özellikleri ve yapısı açığa çıktı. Diğer yandan, burjuva politik ekonomisi, sermayenin hareket biçimi olan krizleri açıklamak konusunda başarısız oldu.

Fakat Marksizm, politik ekonominin ilkelerinin doğru tarif edilmesinden daha fazlasıdır. Üretim ilişkilerinden hareket ederek, tarihin akışını, yaşam biçimlerini, kültürün şekillenmesini açıklar. Tarihsel süreçlerin devamlılığını ve bir toplumsal formasyondan bir sonrakine devrimci kopuşu gösterir.

Devrimci kopuşu, keyfi bir farklılık olarak değil, var olanın belirli bir olumsuzlanması, üretim ilişkilerine bir alternatif olarak gösterir. Materyalist diyalektik, gerçek değişimin mantığıdır, yani Aleksander Herzen'in isabetli bir şekilde söylediği gibi "devrimin cebiri"dir.

Bunlar teoriye ait şeyler. Fakat teori, pratik olmadan güçsüz kalır, nasıl ki, pratik, teori olmadan pusulasız kalıyorsa. Teori ile pratiğin birliği Marksizmin programıdır. Bu birlik, sınıf bilinci tarafından yönlendirilen sınıf mücadelesinde gerçekleşir. Teorik olarak temellendirilmiş sınıf bilinci oluşmadan da, sınıf mücadelesi kapsamına giren eylemler gerçekleştirilir. Ama bunlar, devrimci bir stratejiye taşınamazlarsa, isyan olarak kalır ve başarısızlığa mahkûm olurlar. Politik eylemde teori ile pratiğin birliğini korumak, bu sayede Marksizmin ikinci dönemini başlatan Lenin'in bir başarısıydı. Ekim Devrimi onun eseridir. Her ne kadar Ekim Devrimi'nin dolaysız sonucu olan sosyalist Sovyetler Birliği çok uzun ömürlü olmadıysa da, bu devrim, dünya tarihinde yeni bir çağın başladığının işaretiydi.

Bu kitabın birinci sorusu, Marksist teorinin doğruluğu ve geleceğiyle, ikinci sorusu, pratik programın geçerliliğiyle ilgiliyse, üçüncü sorusu da, sosyalizmi kurma doğrultusundaki ilk denemenin başarısızlığının nedenleriyle ilgilidir.

Sonuncusu, bu soruların en zor olanıdır. Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden 20 yıl sonra bile, çöküşe götüren nedenler henüz yeterince kavranamamıştır ve sürekli olarak, gözlemcilerin bakış açılarına göre, çarpık şekillerde sunulmaktadır. Kitabın 4. bölümünde önerilen parametrelere ek olarak şunlar söylenebilir: Sovyetler Birliği'nin oluşumu sırasında proletarya, nüfusun yalnızca küçük bir azınlığını oluşturuyordu; devrim, geniş bir küçük köylü katmanı tarafından desteklendi ve idari devlet görevlerinin yerine getirilmesi için vazgeçilmez olan güçlü bir küçük burjuva orta sınıf var-

dı (Lenin'in çeşitli şekillerde dile getirdiği üzere). Sovyet iktidarının sağlamlaştırılması sürecinde proleter olmayan bu katmanlar partiye sızdı ve kuruluş yıllarında, Sovyet toplumunun anılan üç ana unsuru ve ayrıca doğal olarak geçmişin egemen sınıflarının kalıntıları arasında sınıf çatışmaları yaşanmakla kalmadı, ama aynı zamanda, parti içinde, Kruşçev ve takipçileriyle birlikte siyasal bir çizgiye dönüşmeyi başaracak olan bir revizyonizm güç kazanmaya başladı. SBKP'deki (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) bu revizyonizm olgusu ve onun dünya komünist hareketi üzerindeki etkisi bu kitabın ilk baskısında eleştirel bir şekilde incelenmemişti. Bu nedenle Türkçe baskının sonuna, daha ileri bir tarihte yazılmış bir makale ekliyorum. Bu yazı önce *Junge Welt* gazetesinde çıkmış ve *Communist Review*'da yeniden yayınlanmıştı. 4. bölümün eksiklerini gidermek için gerekli olan bu yazı, aynı bölümle kusursuz bir şekilde bütünleşmektedir.

Kitabı çeviren Yener Orkunoğlu'na emeğinden, Yordam Kitap'a da kitabı yayınlamak istediğinden dolayı teşekkür borcumu bildirmek isterim.

Önsöz

Bugün, komünist partiler, sadece Federal Almanya'da değil her yerde kriz yaşıyor. Ama partilerin krizi, Marksizmin bir krizi değil. Marksizmin teorik gücünün kanıtları arasında, burjuva biliminin, Marksist araştırmaların ortaya koyduğu bazı düşünme modellerini ve tek tek görüşleri giderek daha fazla kullanması ve bunları kapsaması da bulunuyor (kuşkusuz, burjuva bilimi, Marksist sistemi bir bütün olarak ve dünya görüşüyle bağlantılı sonuçlarıyla birlikte kabul etmiyor).

Elbette her bilim gibi Marksizm de gerçeklikteki yeni gelişmelerle yüz yüze gelir ve bu yeni gelişmeler ancak teorinin geliştirilmesiyle kavranabilir. Yansıtmacı düşüncenin bu hareketini sadece doktrinerler bir kriz olarak değerlendirebilir. Marksizmin krizinden bahsedenler, özel koşullardaki değişimleri, teorinin genel açıklama gücünün azalmasıyla karıştırıyor; bu nedenle de, burjuva ideolojisi açısından karakteristik nitelik taşıyan ve bilinenler ile bir dünya modelinin birliği arasında bağlantı kurmayan partikülarizme (tikelcilik) ve çoğulculuğa (*Pluralismus*) kapılıyorlar. Partinin krizi, öznel açıdan daha çok taraftarlarının kendileri ve örgütleri hakkındaki algılarının değişmesinden, nesnel açıdan dünya ölçeğindeki politik sorunların gerçek ve görünürdeki değişiminden ve her iki değişimin de teorik bakımdan yeterince çözümlenememiş olmasından kaynaklanıyor. Sosyalizmin kuruluş dönemine

ait üzerlerinde düşünülmemiş çelişkiler, sosyalist toplumlarda da sosyalizm öncesi döneme ait sınıfların kalıntılarının bilinç durumları ve davranış biçimleriyle varlıklarını sürdürmeleri ve sosyalizme yönelik her yeni girişimin başlangıç aşamasında yine var olacakları (ve geçiş döneminin başlangıç koşullarına bağlı olarak çoğu zaman fazlasıyla güçlü olabilecekleri) şeklindeki, üzerinde yeterince düşünülmemiş ve uyum sağlamak amacıyla baskı altına alınmamış olgu, kafa karışıklıklarını daha da artırıyor; söz konusu çelişkilerin ve olgunun kendisini göstermesi, beklentileri ters yüz etti. Bu koşullar altında, Marksistlerin anlayış ve değerlendirmelerinde, içinde yaşadığımız kapitalizm koşulları altında geçerli olan burjuva dünya görüşüne ait ilkelerin girebileceği gediklerin açılması kolaylaştı.

Kapitalizmi aşma ve sınıfsız topluma geçiş hedefini gözden kaybetmeyen, pragmatist olmamakla kalmayıp oportünist de olmayan bir sosyalist politikanın koşulu, içinde yaşadığımız gerçekliğin doğru teorisi için sürekli çaba harcamaktır.

Bu yüzden burada ilk önce, değişen ve çelişki dolu bir dünyada Marksist dünya görüşünün kalıcı temellerinin neler olduğunun, buna bağlı olarak komünistlerin kendi konumlarını nasıl gördüklerinin, eylemlerini hangi ilkeler doğrultusunda yönlendirebileceklerinin kaba (itiraf etmek gerekir ki çok kaba) hatlarıyla kavranması için girişimde bulunulacak (II. Bölüm). Bunun için, sosyalist toplumu kurma doğrultusundaki ilk büyük denemenin başarısızlığa uğrama (tabii ki geçici) nedenlerinin bir analizini yapmak zorunludur (IV. Bölüm).

Marksist teorinin çekirdeğini felsefi dünya görüşü oluşturduğu için, üçüncü olarak, diğer çalışmalara yön verecek olan felsefi perspektiflere işaret edilecektir (III. Bölüm).

Bu kitapçığın bölümleri Ekim 1989 ile Aralık 1990 arasında yazıldı. Bu bölümler, sosyalist devletlerin çöküşünü görmez-

den gelmiyor; tersine, sosyalist toplum düzenini kurma doğrultusundaki ilk denemenin, sosyalist toplumun ortaya çıkış koşullarındaki çelişkilerden dolayı başarısız olmasına ve sosyalist ilkelerin çirkin bir şekilde çarpıtılmış olmasının yüklerine rağmen, bugün hangi nedenlerden dolayı komünist olunabileceğine açıklık kazandırmaya çalışıyor. Tarihsel olaylar, tarihsel materyalizmin teorik ikna gücünden ve bundan çıkan politik sonuçların kesinliğinden hiçbir şey eksiltmedi. Bu arada, tarihsel olayların bir bölümü, tam da teorik tutarlılıktan vazgeçmenin ve diyalektik düşünce hareketinin yorgun düşmesinin ürünüydü.

Tarihten öğrenmek isteyenler, onun üzerinde *düşünmek* zorundadır. Gerekçeleriyle birlikte aktardığım görüşler, itirazlara da yol açabilir; ama bu itirazlar da, izlenimlere ve duygulara dayanmak yerine, kendilerini gerekçeler ortaya koyarak güçlendirmek zorundadır. Görüş alışverişi ve argümanların karşı karşıya konması, konuya daha fazla açıklık kazandıracaktır. Ne için mücadele edildiğini bilebilmek için kavramlara açıklık kazandırmak zorunludur.

I. BÖLÜM

MARKSİZM KRİZDE Mİ?

Gelecekte komünist partilerinin teorik temelinin ne olması gerektiği konusunda bazı kafa karışıklıklarının bulunduğu açık. Bazıları, aradan geçen bir yüzyıl boyunca hiçbir siyasi, pratik ve teorik gelişme olmamış gibi, Marx'a dönüşü savunuyor. Başkaları, teorisinin eskidiğini iddia ederek, Marx'sız olsun, diyor. Üçüncü bir kesim, yeni düşünce diyor, ama bununla da neyi kastettiklerini bir türlü söyleyemiyorlar. Nihayet bazıları da, teorinin belki tamamen bir kenara bırakılmasını ve sınırsız bir düşünce çeşitliliğini istiyor.

Çoğulcuları ve kendi teorilerini kendileri yapan teorisyenleri (herkesin kendi özel dünya görüşü kendisine!) buradaki tartışmanın dışında bırakabiliriz. Komünistler, ortaya çıktıklarından ve bu ismi taşımaya başladıklarından bu yana, temellendirilmiş bir bilimsel dünya görüşü için mücadele ettiler. Fakat bilimsellik, rasgele seçilemeyen ve değiştirilemeyen doğruluk ölçütlerini gerektirir. Bilimsel bilgiler, karmaşık ve rastlantısal olarak yan yana dizilmezler, birbirleriyle sistematik bir ilişki içindedirler. Örneğin aynı anda hem materyalist, hem de ruhçu (*Spiritist*) olunamaz. Ve uç noktalara varmayan çelişkilerle karşılaşıldığında bile, tek tek görüşlerin dünya görüşüne uygunlukları incelenmelidir. Bu nedenle felsefenin Fri-

edrich Engels tarafından formüle edilen temel sorunu belirleyici önemdedir.

Felsefenin Temel Sorunu

"Her felsefenin ve özellikle modern felsefenin büyük temel sorunu, düşüncenin varlık ile ilişkisi sorunudur... Esas belirleyici olan nedir? Tin mi yoksa doğa mı? - Bu soru, kilise karşısında şu keskin biçimi aldı: Dünyayı Tanrı mı yarattı, yoksa dünya ezelden beri mi var?.. Bizi çevreleyen dünya hakkındaki düşüncelerimizin, bu dünyanın kendisiyle ilişkisi ne? Düşüncemiz, gerçek dünyayı kavramak için yeterli midir?" (Engels, *Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* [Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie], *Bütün Eserler* [*MEW*] c. 21, s. 274 vd.)

Bu soruya verilen cevaba göre dünya görüşleri iki kampa ayrılır. "İdealistler", tinin, maddi dünyadan önce geldiğini, maddi dünyayı belirlediğini ya da yaratmış olduğunu kabul eder. "Materyalistler" maddi doğanın önce geldiğini, sonsuz olduğunu ve kendi yasalarına göre geliştiğini düşünür. "İdealistler", dünyayı ancak aklımızın yapısına göre görebileceğimizi söyler; "materyalistler", insanın bilişsel kapasitesinin, sonsuz dünyadan bir kesiti yansıtan (net bir görüntü vermeyi her zaman başaramasa bile) bir aynaya benzediği konusunda ısrar eder.

Farklı cevapların, farklı politik sonuçlara yol açacağı açıktır. Materyalistlerin, dünyanın dua ile değiştirileceğine inanması mümkün değildir. Kim ki, bildiğimiz doğanın sadece aklımızın bir ürünü olduğunu söylüyorsa, aklını kullanarak doğaya dilediğini yaptırabileceğini düşünüyor demektir. Kim tini bedenden ayırıyor ve tini esas alıyorsa, Schiller gibi düşünüyor demektir: "İnsan özgürdür; zincirlenmiş olarak doğsa bile." Zincire vurulmuş bir kürek mahkûmu, bunu başka türlü duyumsar.

Komünistler, materyalisttir. Dünyanın bilinebileceğini ve (doğa ile uyum içinde olmak kaydıyla) planlı olarak şekillendirilebileceğini düşünürler. Bu düşünceden, insanların dünyayı iyileştirebileceği umudunu çıkarırlar ve bu nedenle de, bilimsel bir dünya görüşü üzerinde çalışırlar. Komünistlerin politik eylemlerinin temel ve vazgeçilmez nedenleri arasında, haksızlıklara tepki duymalarının ve baskı ile sömürünün ortadan kalkmasını arzulamalarının yanı sıra, bu söylenen de vardır. Komünistler, öteki dünyanın varlığına ve mahkûm edilmek istedikleri kadere de inanmazlar. Komünistler, daha iyiye yalnızca kendi çabalarıyla ulaşabileceklerini bilir.

Tarihsel Materyalizm

Ancak politik eylem öylesine kafadan uydurulmamalıdır. Pek çok şeyin hayali kurulabilir, fakat bunların gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ve nasıl gerçekleşeceği ayrı bir sorundur. Devrimciler, her dönemde, eşitsizliğin, baskının ve sömürünün olmadığı adil bir toplumun hayalini kurdular. Toplumsal ilerlemenin, düşüncelerimize bağımlı olmadığını, tersine kavrayabileceğimiz yasaları takip ettiğini göstermek, Marx ve Engels'in büyük tarihsel başarısıydı.

İnsanlar, ilk çağlardan bu yana, beslenme, giyim ve barınma gibi pek çok ihtiyaçlarını karşılamak zorunda. Bunu, ihtiyaç duydukları şeyleri imal ederek, yani üreterek yapıyorlar. Üretim için, doğada buldukları hammaddelere ve kendi emek güçlerine ihtiyaçları var. Elleriyle üretebileceklerinden daha fazlasını daha kolay bir şekilde üretebilmek için ucu sivri taştan tutun bilgisayara kadar aletler icat ediyorlar. Bu örnek, her yeni keşifle birlikte ihtiyaçlarımızın (ihtiyaçlar sisteminin) daha da karmaşıklaştığını gösteriyor. Çünkü yeni aletler imal edebilmek için, yeni araçlara da ihtiyaç duyulur. Yapılan

iş karmaşıklaştığı ölçüde, işçiler de uzmanlaşmak zorundadır. İşbölümüne dayanan üretim gelişir, meta dolaşımı yaygınlaşır, bir pazar ortaya çıkar, mülkiyet oluşur, genel dolaşım aracı olarak para bunlara eklenir, emek gücü satın alınabilir hale gelir ve artık değer üretir, yani emek gücü sömürülür, sermaye birikimi gerçekleşir...

Emeğin örgütlenmesi ve meta değişimi, üretim ilişkileridir. Üretim ilişkilerinin temeli mülkiyet, biçimi hukuk düzeni, yorumu ise ideolojidir. İdeoloji, önce kavranamayan doğa olaylarının açıklamasını yapar; daha sonra da iyice karmaşıklaşan ve bu nedenle kavranamayan toplumsal ilişkileri açıklar. Mitoloji, din, sanat ve felsefe, insanların bilincinde, gerçek varlığı temsil eder. İnsanların gerçeklik hakkındaki bilgileri ne kadar az ya da çarpıksa, ideoloji de o ölçüde fantastiktir; gerçeklik hakkındaki bilgiler ne kadar fazla ve kesinse, bilimsel bir dünya görüşüne de o ölçüde yaklaşırlar.

Emek, üretim ilişkileri ve ideolojik üstyapı öğretisi, Karl Marx ve Friedrich Engels'in geliştirmiş olduğu tarihsel materyalizmin temellerini oluşturur. Bu teori, kurumları ve düşünceleri gerçek önkoşullarına dayandırarak açıklamamızı ve bu sayede, dünyayı değiştirmek için nereye müdahale etmemiz gerektiğini kavramamızı sağlar.

Kapitalizmin Çelişkileri

Bugüne kadarki tüm toplumların temel çelişkisi, tüm insanlar tarafından yaratılan toplumsal zenginliğin (mallar, hizmetler, sosyal güvenceler, kültürel değerler) herkese adil bir şekilde dağılmaması, tam tersine, üretim araçlarına sahip olanların belirli bir kâr elde etmesi ve bu kârı da, kârlarını artırmak için tekrar kullanmalarıdır. Kapitalizmin gelişim döneminde, kâr hırsı, teknik gelişmenin ve bunun sonucu olarak

toplumsal gelişmenin belirleyici unsuruydu. Fakat sermaye birikimi artık insanlardan bağımsızlaştı, sermaye insanları kendine bağımlı kıldı ve üretimin amacını tersine çevirdi.

İnsanların sermayenin çıkarlarına tabi kılınmasını anlatan saçma ama gerçek bir anekdot var. Bir İsviçre gazetesinde şöyle bir haber çıkmıştı: "Waadtländer[1] Kanton Parlamentosu'nda, kamusal alanlarda sigara yasağı getirilmesi için verilen önerge reddedildi. Reddedilme gerekçesi ise şu: 'Yaşamın uzaması, bakım masraflarının artışını birlikte getireceğinden, kamusal alanlarda sigaranın yasaklanması, sağlık harcamalarının azalmasına yol açmaz.' "

Hesap şöyle: Yöneticilerin yeni dilinde "assessment" (değerlendirme) denen mükemmel bir maliyet-fayda analiziyle, toplumun temel amacı olan ekonomik denge güvence altına alınır. İnsan, sadece, hesaplamadaki iktisadi bir faktör olarak dikkate alınır.

Bu örnek başka alanlara da kolaylıkla aktarılabilir. İşyerinde ne kadar iş güvencesi var? Kent planlamasının öncelikleri neler? Sanayiden, çevreyi koruyucu hangi tedbirler beklenebilir? Genetik manipülasyonlara izin veriliyor mu? Tüm örneklerde, hukukçuların deyimiyle "farklı hukuki çıkarları dengeleme", yani yaşamımızı planlarken nelere daha fazla ve nelere daha az değer vereceğimiz sorunu var. İşletme düzeyinde azami kâr mı, tüm ekonomideki toplam yarar mı, insanın kendini gerçekleştirmesi mi (bu da ne demek?), yoksa dinsel içerikli (eski bir ifadeyle) "ruhsal selamet" mi? Ama kapitalizmin egemen olduğu her yerde, son sözü, parasal olarak ifade edilebilen fayda, yani egemenlerin kârı söyler.

Yaşamda karar vermek zorunda olduğumuz her yerde, karşımıza anlam sorunu çıkar. Yeni-Kantçılığın ve özellikle Max

1 Waadtländer: İsviçre'de Cenevre Gölü'nün kuzey kıyılarının doğusunda Fransızların yaşadığı bölge. -çev.

Weber'in bilim anlayışının ortaya çıkışından bu yana, burjuva felsefesinde bu soruya verilen temel yanıt şöyle: Şeylere dair bilgiyle değerlere dayalı kararları kesin bir şekilde birbirinden ayırmak gerekir. Bu anlayışa göre, değer öncelikleri, öznenin özgür kararlarıdır (belki de kültürel koşullar bu kararların alınmasında pay sahibi olsa bile); bunlar hakkında bilimsel ölçütlere göre hüküm verilemez; insanların ne için çaba harcayacakları, kendilerine kalmış. Bu nedenle, siyasal açıdan da saygı gören bir değerler çoğulculuğu bulunmalı, hedefler konusunda serbestlik olmalı, iktidar ya da çoğunluk bunlara dayanmalıymış.

Yalnızca iktisadi açıdan daha güçlü olanların hak iddia ettikleri burjuva toplumunun kaotik yapısı, herkesin çıkarları pahasına keyfi özel hedefler belirleme özgürlüğünün ürünüdür. Böylece daha büyük bir zenginlikle birlikte giderek daha fazla yoksulluk yaratılır. Savaşlar, ekolojik kriz, üçüncü dünyanın yoksulluğu ve işsizlik bunun bazı göstergeleridir; insanlar kişiliksizleştirilmiş üretim makineleri düzeyine düşürülmüşlerdir, kendileri ve ürünleri hakkında hiçbir karar yetkisine sahip değildirler; boş zamanları bile başkaları tarafından biçimlendirilmektedir. Kültürel yozlaşma, bezginlik, çökkünlük, uyuşturucu kullanımı ve kriminal olaylar bu durumun ortaya çıkardığı fenomenlerdir. Marksist toplum teorisi, kapitalizmin genel krizinden bahsederken haklıydı.

Fakat çağımızın bu karakteristik özellikleri, kapitalizmin genel krizde varlığını iyi koruduğu gerçeğine gözlerimizi kapamamalıdır. Bir temel çelişkinin üzerinde yükselen bir toplum tipi için kriz normal varoluş biçimidir. Böyle bir toplum organizma olarak kendini krizler yoluyla yeniden üretir; kuşkusuz, krizlerin maliyetini de çoğunluğun omuzlarına yükler. Sistemler arası rekabet döneminde sosyalist ülkelere de kendi kriz yasalarını (silahlanma yarışını, ekonomik bakımdan zayıf olan-

ların yoksullaşmasını) dayatabilen kapitalizmin bu güçlü yanı, sosyalist devletlerin ve komünist partilerin politikacıları ve bilimcileri tarafından uzun süre küçümsendi. Temelsiz iyimser düşünceler tarihsel materyalist analizlerin yerine geçti.

Burjuvazinin Yanılsamaları ve İdeolojisi

Burjuva toplumu, piyasa ekonomisi anlayışına uygun olarak, bir taraftan olguların bilimsel-teknik bilgisinin ve işlenmelerinin oluşturduğu sağlam zemine (üretim alanı) yaslanırken, diğer taraftan da ihtiyaçların, arzuların ve güçlerin karmaşası nedeniyle sallantı içindedir. Bu toplumun temelinde, Thomas Hobbes tarafından devlet öğretisine eklenmiş olan, tüm bencil bireylerin herkese karşı var olma savaşı yürüttüğü yönündeki antropolojik görüş yatmaktadır. Bu görüş Adam Smith'in yarı-dinsel ve liberal iyimserliği tarafından daha da inceltilmiştir. Bir "görünmez el" (*invisible hand*) sayesinde, tek tek bireylerin birbirlerine karşı harcadıkları bencilce çabaların sonucu, fizikte kuvvetlerin bileşkesinin alınması örneğinde olduğu gibi, herkesin çıkarına olur. İnsan, bilim ve toplum konusundaki (rekabetçi kapitalizmin yükseliş dönemindeki yanılsamalarını yansıtan, ama tekelci kapitalizmin gerçekliğini yansıtmaktan uzak) bu görüş, Batılı anayasa ve hukuk biçimlerimizin, yani burjuva demokrasisinin teorik temelidir. Bireylerin istedikleri gibi özel amaçlar belirleyebilmeleri ve kuvvetler arasındaki mücadelenin serbestliği, insan hakları dokunulmazlığı görüntüsüyle süslenmiş temel ilkeler durumundadır.

Bu görüşün tutarsızlığı ve mantıksızlığı, hem Hegel tarafından, hem de eksiksiz olarak Marx ve Engels tarafından görüldü. Eğer doğal ve toplumsal dünyanın bilimler tarafından araştırılacak bir düzeni varsa (bilimcilerin hareket noktası budur ve bu varsayım olgusal bilimlerin sonuçları ve bunların

teknik uygulamaları tarafından doğrulanmaktadır), insanların ihtiyaçları, arzuları ve değerleri de gerçekliğin bu nesnel yapısından kaynaklanır. Abartarak söylemek gerekirse: Yapabileceklerimiz, keyfimize bağlı değildir; tersine, içinde yaşadığımız doğal ve toplumsal koşullar tarafından belirlenir. Yani yapabileceklerimiz, olguların bilgisiyle açıklanabilir ve bundan türetilebilir. Bunun bir örneği, ekolojik nedenlerle karayollarında hız sınırlamasına gidilmesidir. Bu bir bireysel tercih değil, ortak toplumsal yaşamın ve çalışmanın, gerekli olduğu üzere ve makul bir şekilde gözetilmesinden kaynaklanan bir genel kuraldır. Ve nihayet yapabileceklerimiz, belirli bir hareket serbestliğini içerir, çünkü her gerçek durum kendi gelişme olanaklarını da barındırır. Bu gelişme olanaklarını eylemlerimizle destekleyebileceğimiz gibi, engelleyebiliriz de. Böyle olmasaydı, kararların anlamlarının sorgulanması anlamsızlaşırdı.

Görüldüğü gibi bu sorunda, bilimler, nesneleriyle ve etkinlikleriyle, olaya büsbütün dâhil olmuşlardır; fakat bu sorun, gerçekliğin belirli alt alanlarına yönelen tek tek bilimleri aşar. Çünkü "burada söz konusu olan şey" (Adorno'nun söylediği gibi) "bütün"dür. Öyleyse bilimler, büyük fizyolog Johannes Müller'in formüle ettiği gibi, "felsefi bir incelemeye ihtiyaç duyar." Çünkü felsefe, bütünü, ilişkileri ve anlamı araştırır.

Kuşkusuz, bize düzmece Tao spekülasyonlarını (bunların hakiki Çin Taoizmiyle ilgisi yoktur) yutturan veya ilgili yazarların diğer kişisel anlam keşiflerini ve sinizmlerini sunan bir felsefeye ihtiyaç yoktur. Felsefenin, iki bin beş yüz yıllık felsefe tarihinde elde ettiği kendine özgü bir bilimsel kesinliği vardır. Bu bilimsel kesinlik aracılığıyla, tek tek disiplinlerin ulaşamayacağı bir genellik düzeyine ulaşmıştır. Bunu, bir üst bilim veya bir meta-dil olarak değil, özel olanın sınırlarını yansıtarak (olumsuz-diyalektik, eleştirel) ve bağlantıların geçici, hi-

potetik modellerini önererek (olumlu-diyalektik, "spekülatif") yapar. Her iki işlev de, eylem kılavuzu olarak gereklidir; salt sınırlarımızın eleştirisi bizi felce uğratır, salt spekülasyon ise gerçeğe yabancı kalır. Felsefe ise aynı anda hem bilime bağlıdır hem de onu aşar.

Genellikle yöntemsiz ve bilinçsiz bir şekilde de olsa, hepimiz, sürekli olarak, bu anlamıyla felsefe yapıyoruz.

Her ne kadar metodik olmasa da, yaptığımızın felsefe olduğunun bilincine varmamış olsak da hepimiz felsefe yapıyoruz. Gramsci, "sıradan insanın felsefesi"nden (*Jedermannsphilosophie*) söz ederken, bu kavrama tümüyle olumlu bir anlam yüklüyordu. Bizler, sıklıkla karmaşık, çoğu zaman da tutarsız olan, ancak sayesinde yönümüzü belirlediğimiz birer dünya görüşüne sahibiz. Verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi Waadtländer Kanton Konseyleri, maliyet ve fayda kategorilerinin, bir bütçedeki parasal değerlerle ifade edilebileceğini düşünüyordu. Değerler hiyerarşisinde yaşam ve sağlığa başka yer verenler böylesi bir yaklaşıma kızar. İkinci bir örnek vermek gerekirse: 1950'li yıllarda, Papa XII. Pius'un danışmanı Pater Grundlach'un, vaaz kürsüsünden, ruhlarımızın komünistlerin tanrısızlığına teslim edilmesindense, insanlığın bir atom savaşıyla ortadan kalkmasının daha iyi olacağını ilan etmesi, atom bombasıyla ölüme karşı çıkanların ve bu arada doğal olarak farklı düşünen teologların şiddetli protestolarına yol açtı. Bu sadece duygusal bir tepki değildi. Burada, dünyaya verilen farklı anlamlara dayalı argümanların savaşı vardı. Argümanlarımızın daha isabetli olabilmesi için, ayakları yere basan kavramlardan, kategorilerden ve yöntemlerden oluşan bir cephaneliğe ihtiyaç var. Sıradan insanın felsefesi, işte bu nedenle, yeterli olmaz.

Böylece, en genel ve soyut biçimleriyle temel sorunlar, günlük yaşantımızın orta yerinde ortaya çıkar. Örneğin hava

kirliliğine maruz kaldığımızdan, astım, alerji, kalp hastalığı şikâyetleri ortaya çıkıyor. Fakat Basel'de veya Frankfurt'da arabayı bırakıp bisiklet kullanmam yeterli değildir, çünkü pislik, hava yoluyla Britanya Adaları'ndan, Kuzey Fransa-Belçika sanayi bölgelerinden ve Ren-Ruhr bölgesinden de gelir. Dahası, otomobil kullanımında ve satışlarında sadece yüzde 20'lik bir azalma olsa, ulusal ölçekte kritik önem taşıyan bir sanayide binlerce tedarikçi firma kapanır ve yüz binlerce kişi işsiz kalır. Küçük protestoların veya kısmi alternatiflerin çok fazla bir faydası yoktur ve bunlar yarım yamalak tedbirler olarak kalır. Yaşam koşullarımızı düzeltecek gerçekçi anlayışları geliştirmek için, büyük ekonomik ve teknik bağlantıların yeniden kurulması gerekir. Bunun için sadece en fazla sıkıntı yaşanan yerlere yönelik acil yardımlar değil, politik değişimler de gerekli olacaktır. Toplumsal süreçler, çoğulcu Karl Raimund Popper ve onun okulunun bize yutturmaya çalıştığı gibi tek tek parçaların yönetimi yoluyla kontrol altına alınamaz; piyasanın kendi kendisini düzenlemesi daha da yararsızdır. Toplumsal süreçler, yalnızca, iç bağlantıların teorik çözümlemesine dayalı, planlı yapısal değişimlerle kontrol altına alınabilir.

Yani ilişki ağları, farklı olasılıklar, değer ve eylem hiyerarşileri, çelişkili eğilimlerin kabul edilebilirlik ya da kabul edilemezlikleri hakkında modellerin geliştirilmesi gerekir. Bilimler disiplinler arası olmak, hukukçular ve politikacılar ise sınırları aşmak zorundadır. Sistem teorisine ve yapı teorisine dayalı yaklaşımlar, bu konuda değerli metodolojik katkılar sağlamıştır.

Sadece biçimsel mantığa dayalı ve analitik düşünme biçimi, bugünkü bilim teorisine egemen olmakla ve tek tek alanlardaki bilimsel araştırmalar için vazgeçilmezlik taşımakla birlikte, bu noktada yeterli olmaktan uzaklaşır. Teknik rasyonalite ile dünyanın karmaşık yapısı arasındaki ilişkinin irrasyonel ve yıkıcı olmasını engellemek için, Leibniz'in bilim örgütlenmesi

programında bile temel alınmış olan diyalektik yöntemlerin ve yapıların benimsenmesi ve mükemmelleştirilmesi gerekir. Elbette bu doğrultuda yığınla çaba harcanıyor, ancak işin doğası gereği, nesneyi esas alan özsel diyalektik, kitaplardaki kuru formüllerden değil, fakat somut sorunlardan hareketle sürekli yeniden türetilmelidir.

Küresel diye adlandırdıklarımız da dâhil olmak ve ilk sırada gelmek üzere dünyanın bizi zorlayan sorunlarıyla mücadele etmek için hangi kavramlaştırmalara başvuracağımız, temel felsefi görüşlerimizden bağımsız değildir. Şu andaki burjuva felsefesinin direktiflerini izlersek, bilgimizin şu ya da bu şekilde bilincimizin öznel biçim kalıpları tarafından belirlenmiş olduğunu varsaymamız gerekir; bu görüş "Frankfurt Okulu" için bile geçerlidir. Bu okula göre doğa bizim için sadece emek aracılığıyla verilidir. Bilgi nesnelerini, insanın bilişsel kapasitesinin ürünleri derecesine indirgeyen bu idealist bilgi teorisi, bizim doğayla ilişkimiz açısından feci sonuçlara yol açmaktadır. Doğa ve doğanın ince içsel bağımlılıklara ve karşılıklı etkileşimlere dayanan nitelikleri, öznel "kurucu sürecin" ürünü olarak ve dolayısıyla manipülasyona ve araçsallaştırmaya tümüyle açık nesneler olarak görülür; ekolojik kriz, özne merkezli bu anlayışın iflasını açıkça göstermektedir. Buna karşın, doğanın nesnel ve sonsuz bir yaklaşma süreciyle bilgisi edinilebilecek bir kendisine ait varoluşunun bulunduğundan hareket eden materyalist bilgi teorisi, doğanın diyalektiğine götürür. Bu diyalektik, insanları ve toplumu doğadan kaynaklanan, doğadan bağımsız ve doğaya karşı koyan yeni varlık tarzı olarak anlar ve doğanın zorlamalarından ve doğaya bağlı olmaktan kurtuluşu bir kavram olarak düşünme yeteneği sağlar.

Eğer bilgi, nesnelere yaklaşma süreci olarak görülürse, o zaman bu demektir ki, hiçbir çağ, bütün ve nihai hakikate (*Wahrheit*) sahip olduğunu ileri süremez. Tam tersine, belirli

bir tarihsel zamandaki her hakikat görelidir; çünkü, birincisi, dünyadaki bilgi nesnelerinin ve ilişkilerin sonsuz miktarda olması nedeniyle, bu dünyanın her tür tarifi eksikli ve tamamlanmamış olarak kalır; ikincisi, insanların bilgi nesnelerini düzene koyan anlamlandırma perspektifleri, tarihsel dönüşümlere maruz kalır. Eğer insanların ortak yaşamlarını ve doğayla ilişkilerini düzenleyen toplumsallaşma biçimleri değişirse, bilgi perspektifleri de aynı kalmaz. Ne var ki, göreli hakikatten söz etmenin bir anlamının olabilmesi için, bunun, mutlak hakikatin sonsuz derecede küçük sınırı kavramı ile ilişkilendirilmesi gerekir. Ve bilimsel anlamıyla hakikat, elbette, ölçütlerinin yalnızca dünyaya ait, yani maddenin ve onun gelişmesinin yasalarının çizdiği sınırlar içinde olmasını gerektirir.

Bilimsel-teknik gelişme, yani üretici güçlerin genişletilmesi, insanlığı öyle bir noktaya getirdi ki, mevcut mülkiyet ilişkileri, yeni bilgilerin ve üretim araçlarının ("bilimsel-teknik devrim"in) akılcı bir şekilde ve insanca kullanılmasına engel olmakla kalmıyor, aynı zamanda insan soyunun varlığı için had safhaya ulaşmış bir tehlike oluşturuyor. Bu tehlike kesinlikle imha silahlarının potansiyeli ile sınırlı değildir. İnsanın ve canlıların çoğunluğunun biyolojik yaşam koşullarının mahvedilmesi (hava ve su kirliliği, ozon tabakasının delinmesi, nükleer radyasyon tehlikesi, genlerin manipüle edilmesi vb.) kâra yönelik rekabetçi ekonominin irrasyonalizmi ile doğrudan ilişkilidir. Üçüncü dünya ülkelerindeki yığınların sefaleti ve sanayileşmiş ülkelerdeki yüksek işsizlik oranları, sermaye birikiminin, ilk üretici güç olan insanlardan bağımsızlaşmasının sonuçlarıdır. Bununla ilişkili olan anlam kaybı ve bunun sonuçları hakkında daha önce konuşmuştuk ("zihinsel yoksullaşma"). Kapitalizm, kendi üretim kapasitesini sürekli artıran bir sistem olmasına rağmen ve bu yüzden, bir kriz sistemidir.

Sınıf Mücadelesi

İşçi sınıfının tarihsel misyonunu gören insan, Marx'tı. Üretim araçlarına sahip olmayan, artık değer de elde edemez. Böylesi birinin, doğayı ve insanı sömürmek gibi özel ve bencilce bir çıkarı olamaz. Uğruna mücadele ettiği sınıfın çıkarları, insan türünün çıkarlarıdır. O, işçiler için mücadele ederken, aynı zamanda insanların kurtuluşu için de mücadele eder.

Bu ilişkide hiçbir şey değişmemiştir; işçi sınıfının ve ücretlilerin yaşam koşulları Marx zamanına göre (işçi örgütlerinin mücadelesi sayesinde) düzelmiş, sanayileşmiş zengin ülkelerdeki sömürü, bir miktar örtülü hale gelmiş olsa da, bu böyledir. Meta bolluğunun ışıltısının ardında her gün tanık olduğumuz kapitalizmin krizlerinin üstesinden yalnızca çelişkilerin ortadan kaldırılmasıyla gelinebilir. Bu çelişkiler, toplumsal zenginliğin özel mülk haline getirilmesiyle giderek artan sermaye birikiminden kaynaklanmaktadır.

Toplumu ikiye bölen politik cephe, bugün de, Marx'ın tarif ettiği cephedir: Bir tarafta sömürülenler, diğer tarafta sömürenler. Kapitalizmin yarattığı ulusal ve küresel sorunlar, yalnızca kapitalizmin ortadan kaldırılmasıyla çözülebilir. İnsanlığın sorunları, tam da insanlığın sorunları oldukları için, daima ve öncelikle sınıf mücadelesinin konusudur. Genel-insani, sınıf ve sistem üstü bir hümanizm, bir burjuva yanılsamasıdır. Böylesi bir hümanizm sadece bilinçlerde bulunur; politik gerçekliğe sadece sınıf mücadelesinde kavuşur.

Komünistler, bir bütün olarak işçi hareketi, bu öz bilinci yeniden kazanmak zorundadır. Bunu da ancak temellerini Marx ve Engels'in attığı bilimsel açıklığa sımsıkı sarılarak; ona "geri dönerek" değil, fakat bu zemin üzerinde ilerleyerek, eylemlerini belirleyebilmek için bugünkü durumu Marksizmin-Leninizmin düşünsel araçlarıyla analiz ederek başarabilirler.

Ne var ki, politik eylem, teorinin pratiğe dökülmesinden

daha fazlasıdır. Politik eylem, aynı zamanda, tarihsel deneyimlerin, kendi tarihindeki başarı ve hataların görülmesi demektir. Uluslararası işçi sınıfı hareketi ve onun içindeki komünist partiler, burjuvaziden koparıp alınan zaferler ile ezilme tehlikesiyle karşılaşılan yenilgilerden oluşan köklü bir sınıf karşıtlıkları geleneğine sahiptir. Sosyalizmin inşası ve komünistlerin uluslararası mücadelesi, çelişkiler, yanılgılar ve korkunç deformasyonlar üreten son derece çelişkili koşullar altında yürütüldü. Bunlar da bizim tarihimize aittir ve işlenmeleri gerekir; fakat bu söylenen (bize vaaz edildiği gibi) "yas tutarak" değil, tam tersine geçmişe dönük güçlü ve geleceğe dönük enerjik bir bakışla, bilimsel olarak yapılmalıdır. Sırf bu nedenle bile "Marx'a dönüş" çağrısı yanlıştır: Marx, Engels ve Lenin, teorik bilincimizin, daima muhafaza etmemiz ve sürekli yeniden üzerinde çalışmamız gereken doğal temelidir. Ancak, III. Enternasyonal'in tarihi, faşizme karşı mücadele, eski sömürge ülkelerdeki, Küba ve Nikaragua'daki büyük ve başarılı kurtuluş hareketleri ve Şili direnişinin deneyimleri de bizim kimliğimizin unsurlarını oluşturur. Ekim Devrimi'nden bu yana, Marksizm-Leninizmde hem olumlu hem de olumsuz politik ve teorik gelişmeler yaşanmıştır ve bu gelişmeler, bugünkü bilincimizin gerçeklik hakkındaki birikiminin birer parçası olmuştur.

Komünistlerin görevi, sınıf bilincinin gelişimine önderlik etmektir. Çünkü onlar bilimsel bir dünya görüşüne sahiptir. Zaman zaman bu görevin yerine getirilmesi çok zor da gelebilir; her kim komünist olmak istiyorsa, bu görevi önüne koymak ve onu yerine getirebileceğini düşünmek zorundadır.

II. BÖLÜM

MARKSİST TEORİNİN TEMEL SORUNLARI

1. BAZI APAÇIKLIKLARIN HATIRLATILMASI

Politik olarak düşünen ve eyleme geçen birinin kendini komünist olarak adlandırabilmesi için bazı vazgeçilmez koşullar vardır. Farklı düşünmek (burada temsil edilen teoriye göre yanlış olsa bile) onur kırıcı değildir. Saygıya ve takdire değer başka eylem güdüleri de vardır. Komünistler söz konusu olduğunda da, tarihin genel yasaları hakkındaki bilimsel görüşler, sömürüden, baskıdan, insanlıktan uzaklaşmaktan kaynaklanan haksızlıklara yönelik duygusal tepkilerle ve insanlığın ya da en azından uygarlığın çökmesi tehdidinden kaynaklanan korkularla iç içe geçer. Komünistler, dünyadaki çarpıklıklara karşı mücadelenin dinsel, ahlaki ve psikolojik gerekçelerine saygı gösterdiklerinden ve bunların bir bölümüne katıldıklarından, aynı hedeflere ulaşmak için, egemen olma talebini dayatmadan, politik ittifaklar da kurabilir ve böylesi ittifaklarda *kendi* görüşlerine ve gerekçelerine de saygı gösterilmesini bekleyebilirler. Fakat komünistleri karakterize eden şey, değiştirmek istedikleri dünya hakkında, üzerinde sistematik bir şekilde çalışılmış olan akılcı bir açıklama modeline sahip ol-

maları, bu açıklama modelinin, politik eylemlerinin yönünü de içermesi ve aynı açıklama modelinin, iç tutarlılığını korumak için, dünyanın gidişatı hakkında hiçbir doğa-üstü ve bilinemez nedene dayanmak zorunda olmamasıdır.

Bu açıklama modeli, Marksist-Leninist felsefe ve politik ekonomidir, bilimsel sosyalizmin dünya görüşüdür. Bu açıklama modeli hakkında herkesle açıkça ve temellerine inerek tartışılabilir. Fakat komünistler, kendi aralarında, bu teorinin benimsenmiş zemini üzerinde tartışır ve onu geliştirmeye devam ederler. Teori geliştirilirken belirli bir temelin korunması zorunludur, yoksa ortaya farklı bir dünya görüşü çıkar. Bunun için, öncelikle, bazı açık gerçekleri tezler biçiminde özetleyeceğiz. Kuşkusuz, bunlar, sadece, Marksizm-Leninizmin zengin teorik içeriğinin kuru ve eksikli bir iskeletini ve bu bölümdeki değerlendirmelerimizin çıkış noktalarını oluşturuyor. Bunlara katılmayanlar, en azından, kendilerini niye hâlâ Marksist saydıklarını açıklama yükümlülüğüyle karşı karşıyadır.

Marksist-Leninist Teori İçin On Tez

1. Komünistleri sosyalizmin diğer taraftarlarından ayıran, geleceğin toplum düzeni ve ona ulaştıracak yol hakkındaki görüşlerini bir tarih teorisine, çekirdeği Marx, Engels ve Lenin tarafından işlenmiş bulunan tarihsel materyalizme dayandırmalarıdır. Marksizm-Leninizm, 19. yüzyılın ortasından itibaren işçi hareketinin mücadeleleriyle şekillenmiş ve bu mücadelelerin deneyimlerini kendi içinde barındıran, pratik siyasal uygulamalara yönelik ve içeriği pratik deneyimlerle belirlenen ve zenginleştirilen bir teoridir. Bu teori, gelişimi içinde, tartışmaları ve çelişkileriyle birlikte, işçi hareketinin mücadelelerini yansıtmaktadır. Teorinin gerçeklikle bağı, onun bütün bu mücadelelerde tutarlı bir konum almış olmasından kaynak-

lanmaktadır. Elbette, zaman zaman, sonrasında düzeltilmesi gereken yanlış konumlar da alındı; ama bunlar nedensiz de değildi. Diğer yandan, yanlışlar gibi alınan konumlar da öğretici oldu.

2. Bir tarih teorisi olarak (ki bu tarih teorisi, doğadaki süreçlerin, doğa ve tarih arasındaki ilişkilerin kavranmasına, doğanın diyalektiğine ve diyalektik materyalizme dayanmaktadır) Marksizm-Leninizm, özü itibariyle, bir dogma olamaz; yalnızca, tarihsel değişimleri kendi içinde işleyen bir teori olabilir. Bir dogmadan ibaret kaldığı her yerde, çok hızlı bir şekilde gerçeklikten koparak öcünü aldı. Teoriyi yaratıcı bir şekilde geliştirme yeteneğini yitirme, yanlış kararlara ve pratik alanda yanlış sonuçlara yol açar. Komünist hareketin tarihinde teoriyi yaratıcı bir şekilde geliştirmekten uzaklaşanlar oldu, ama *her dönemde*, bunu başaranlar da vardı.

3. Bir teorinin gelişmeye açık olması, onun *keyfi bir şekilde* değiştirilebileceği anlamına gelmez. Marksizm-Leninizm, tüm tarihin, sınıf mücadelelerinin tarihi olduğu kavrayışını terk etseydi, kendisi olmaktan çıkardı. Tarihsel süreçlerin bilimsel olarak değerlendirilmesinin temeli şu anlayıştır: Üretici güçlerin kendilerine denk düşen üretim ilişkileri içinde gelişmesi tarihsel süreçlerin belirleyici itici gücüdür ve üretici güçlerin gelişimi sürekli olarak toplumdaki kurumlar tarafından belirlenmiş üretim ilişkileriyle çelişkiye düşer; mevcut toplumsal (bu demektir ki, aynı zamanda politik) durumun ve bu duruma uygun politik stratejinin analizi böylesi bir anlayışa dayanır ve böyle bir analiz, hem toplumsal formasyonun esas yapısının, hem de çok sayıdaki özel uygulama mekanizmasının ve çelişkilerin kavranmasını sağlar. Marksizm-Leninizm için vazgeçilmez olan bir başka şey, diyalektiğin iki açıdan ele alınmasıdır: Bir yanda gerçekliğin (çelişkilerin hareket halindeki

biçimlerinin) ilişkilerinin evrensel ilkesi olarak; öte yanda bu çelişkili hareket biçimlerinin ortaya konmasının yöntemi olarak diyalektik. Bu şu anlama gelir: Gerçeklik birçok şeyin birliğidir, sürekli değişmektedir, gerçekliğin hareketi çelişkilerin karşılıklı olarak birbirini etkilemesinden kaynaklanır. Bu hareket içinde nitelik bakımdan yeni olan şey, nicel değişimlerin toplamından oluşur. Toplumsal bilinç toplumsal varlık tarafından belirlenir. Toplumsal bilinç, toplumsal varlığın çelişkilerinin ifadesidir. İnsanlar, toplumsal çelişkiler bağlamında, çıkarlarına, geleneklerine, deneyimlerine ve bilgilerine göre farklı konumlar alırlar. Nihayet, sınıf konumlarında ifadesini bulan temel çelişkiler mevcuttur.

4. Tarih, önceden belirlenmiş, insanların acz içinde tabi oldukları bir süreç olarak cereyan etmez. İnsanlar daima tarihin etkin özneleridir. Ancak insanların eylemleri, esas olarak özel çıkarlar ve bireysel gerekçelerle yönlendirildiği zaman, iç yüzü tam olarak anlaşılmayan toplumsal yapılar tarafından etkisizleştirilir ve bu eylemlerin nihai etkileri, bireylerden bağımsız olarak değiştirilir. Bu nedenle tek başına iyi niyet daha iyi bir dünya yaratmaya yetmez; nasıl ki sadaka, yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldıramazsa, ahlak da, kendi başına, politik bir ilke değildir; daha iyi bir dünyaya, yalnızca, birey ile toplum arasındaki ilişkinin teorik kavranışı sayesinde ulaşılabilir. Bu nedenle, dünyayı belirli bir hedef doğrultusunda değiştirmek isteyen bir politik hareket, stratejisini ve eylemlerini, bireysel fikirlerin ve eylemlerin sonuçlarından veya ortalamasından türetmeye çalışırsa, başarılı olamaz. Stratejinin bu şekilde üretileceğine inanmak, burjuva demokrasisinin yanılgılarını yeniden üretmek demektir. Toplumun belirli bir amaca yönelik dönüşümü, ister amacı devrimci değişim olan planlı reformlar aracılığıyla olsun, ister devrimci bir durumda bir ihtilal yoluyla olsun, teori tarafından yönlendirilmiş bir örgüt-

lenmeyi, yani taraftarlarının ortak iradesince yürütülen politik bir partiyi gerektirir. Tüm iradelerden eylem gücüne sahip gerçek bir ortak iradenin çıkabilmesi için, tek tek kişilerin, (elbette ortak iradenin oluşturulma sürecine katıldıktan sonra) bireysel özelliklerini geri planda tutarak, örgütsel biçime uymaları gerekir. Bu, tüm devrimci partiler için ayakta kalmanın ve etkili olmanın koşulunu oluşturan disiplin ilkesidir.

5. Tüm sınıflı toplumların temel çelişkisi, üretim ilişkilerine göre farklı biçimler altında da olsa, toplumsal zenginliğe nüfusça küçük bir sınıfın el koymasıdır. Üretim ilişkilerindeki her bir değişiklik, bugüne kadarki tarihte, yalnızca el koyma biçiminin yapısını değiştirdi ve toplumsal zenginlikten daha fazla yararlanan bir sınıfın yerine bir başkasını koydu. Bu arada, sömürü mekanizmaları giderek daha soyut ve daha görünmez oldu. Bu soyutlaşma, özellikle ileri derecede gelişmiş, devlet tekelleriyle kendini emniyete alan ve çok uluslu örgütsel biçim alan kapitalizm koşullarında öylesine bir boyuta ulaşmıştır ki, insanlığın çok büyük bir bölümü artık değere sahip olmaktan ve artık değerin nasıl kullanılacağı konusundaki karar alma süreçlerinden tümüyle uzaklaştırılmış ve sermayenin birikim mekanizmaları, artık değerin üretimi ve yeniden yatırıma dönüşmesi, karar vericilerden de bağımsız hale gelmiştir. Toplumsal zenginliğin değerlendirilmesi sırasında dışlanan ve iradesi yok sayılan sınıfın sınıfsal çıkarları, mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesini gerektirmektedir. Bu sınıf el koyma biçimlerine karşı duran tek sınıf olduğundan, yeni bir toplumsal düzenin kurulması, onun *tarihsel misyonudur.* Söz konusu sınıf, tarihsel misyonunu yerine getirme olanağına da sahiptir. Sermaye ile emek arasındaki zıtlıktan, bu sermaye ilişkisini ortadan kaldırabilecek olan sınıfın (emeğin birbirinden farklı özellikleri, sınıfa ait olma durumuna nasıl etki ederse etsin) *işçi sınıfı* olduğu sonucu çıkar. Bu sınıfın kendisini (sade-

ce bireylerin basit toplamı olarak değil) *sınıf* olarak hayata geçirebilmesi ve sözü edilen tarihsel misyonun öznesi olabilmesi için, genel olarak insanların ve işçi sınıfının üyelerinin durumlarının bilincine, yani *sınıf bilincine* ihtiyaç vardır. Açık ki, sınıf bilinci çeşitli deneyim aşamalarından geçerek oluşur; öncelikle ya da yalnızca teori aracılığıyla elde edilmesi kesinlikle olanaksızdır. Fakat sınıf bilincinin temelinde, her zaman, sınıflı toplumun ve sınıf mücadelesinin teorisi bulunmak zorundadır.

6. Üretici güçlerin gelişme düzeyinin yeni niteliği bilimsel-teknik devrimde kendini gösterir. Eğer toplumsal kurumlar aracılığıyla mülk edinme ve paylaşım adaleti sağlansaydı, bilim ve teknik, bugün genel bir yüksek maddi refah düzeyini garanti edebilirdi. Öte tarafta bilim ve teknik, insan soyunun ve doğanın büyük bir bölümünün yok edilmesi olanağını sunmaktadır. Evet, genetik ve zihinsel-fiziksel manipülasyonlar insanlığı tehdit etmektedir. Üretim ilişkilerinin kapitalist biçimi, sermaye birikimini ve özel denetim ile mülk edinmeyi toplumsal yaşamın hareket yasaları getirdiğinden, bu çelişkiyi çözemez. Tersine, bu çelişkiyi yüz milyonlarca insanın sefaleti düzeyine yükseltir (üçüncü dünya), savaş tehlikesini sürekli artırır, insanın mantıkla ve yeteneklerin özgürce kullanılmasıyla kendisini gerçekleştiren kişiliğinin giderek körelmesine yol açar (zihinsel yoksullaşma). Yalnızca sosyalist bir toplum, insanlığa insana yaraşır bir gelecek perspektifi sunabilir.

7. Komünizm perspektifinde, her bireyin kendini gerçekleştirmeye ve mutluluğa yönelik öznel çabasıyla tarihin nesnel yasaları birleşir; bu yasalar, insanın yaşam koşullarının yeniden üretilmesinin yasalarıdır. Ne var ki, *kendini gerçekleştirme*, başka insanları dikkate almadan ve onlarla ilişki içinde olmadan mümkün değildir. Kendini gerçekleştirme, diğer insanlara dirsek atma değildir; tam tersine, onun temelinde, ki-

şinin sadece başkalarıyla dayanışma içinde kendisi olabileceğinin kavranması vardır. Dayanışma ve insanın toplumsallığının bilinci, yani sosyalist ahlak, *Komünist Manifesto*'daki şu programatik ifadenin önkoşuludur: "Her bireyin özgürce gelişmesi, herkesin özgürce gelişmesinin koşuludur." Yeni yaşam anlayışı, kapitalist toplumlarda sosyalizm mücadelesi içinde, sosyalist toplumlarda ise sosyalizmi kurma mücadelesi içinde şekillenmektedir. Bu mücadeleler örgütsel bir biçimi gerektirir. Güncel toplumsal ve politik süreçlerin teorik düzeyde kavranması ve geleceğe yönelik hedeflerin tasarlanması için örgüt içindeki insanlar birlikte çalışmalı, bu çalışmaların sonuçları onlara aktarılmalı ve bunlar politik eyleme dönüştürülmelidir. Komünist parti, tüm bu süreçlerin yaşandığı bir örgütlenmedir (güncel kararlarda çoğu zaman ortaya çıkan hatalar da buna dâhildir); ayrıca komünist parti, sosyalist geleceğe yönelik bir anlayışın oluşturulduğu ve eldeki stratejilerin bu anlayış göz önünde bulundurularak gözden geçirildiği bir "mekân"dır. *İşçi sınıfının devrimci öncüsüdür* (devrimci olmayan dönemlerde bile).

8. Demek ki işçi sınıfının tarihsel misyonuyla komünist partinin görevinin iki yönü bulunmaktadır: Birincisi, bilimsel-teknik devrimle üretici güçlerin gelişimi artık özel çıkarlar tarafından mantıklı bir şekilde denetim ve egemenlik altına alınamadığından, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete son verilmesi ve böylece küçük bir azınlığın artık değere el koymasının önüne geçilmesi; yani bütünsel bir toplumsal planlama gerekir. İkincisi, işçi sınıfı, kendi kaderini belirlemek için ve sömürüye, baskıya ve haksızlığa karşı yürüttüğü mücadelede, özgür ve eşit yurttaşlardan oluşan ve herkesin kendi yeteneklerini çok yönlü olarak geliştirebileceği bir toplum kurma hedefini gerçekleştirir. Yalnızca böylesi bir komünist toplum, "insan haklarını" garanti altına alabilir.

9. Kapitalist mülkiyet ilişkilerinin bertaraf edilmesinden sonra da, sosyalizmin inşası ve ondan doğacak komünizmin kuruluşu uzun ve çelişkili bir süreçtir. Sosyalizm öncesi bilinç biçimleri ve davranış tarzları tüm kurumsal değişimler boyunca ve hatta birkaç kuşak boyunca ayakta kalır. Sınıfsal konumlar tek bir hamleyle ortadan kaldırılamaz; demek ki, sınıf mücadelesi ve özellikle de yeni sosyalist dünya görüşü için mücadele devam eder; bu arada teorik çalışma ve ideolojik açıklık büyük bir ağırlık kazanır. Sosyalizme giden yolun tüm dünyada paralel ve eş zamanlı olmaması, bazı sosyalist ülkelerde bu yolun sistemler arası rekabet koşulları altında alınması zorunluluğu ve kapitalizmin metropollerinin ekonomik açıdan üstünlüklerini hâlâ koruyor olmaları bu söylenenleri daha fazla geçerli kılar. Dolayısıyla, sosyalizmin kurulması esas olarak, komünist partinin, sosyalist ülkelerdeki gelişmelere *önderlik etmesine ve diğer toplumsal güçlere yol göstermesine* bağlıdır. Partinin önderlik rolü bürokratik mekanizmalara dönüşerek katılaşmamalı (ki parti sürekli olarak bu tehlikeye maruz kalır), bu rol, politik gücün ürünü olmalı ve onun sayesinde korunmalıdır.

10. Marx'ın şu sözleri anımsanmalı: "İçerdiği bütün üretici güçleri geliştirme potansiyelini tüketmeden, bir toplumsal oluşum tarih sahnesinden çekip gitmez." Gerçi kapitalizm bugün üretici güçlerin geliştirilmesinde insanlığın yok olmasına neden olabilecek dışsal çelişkiler üretirken, sosyalizme geçişi de kendi bağrında hazırlamaktadır. Fakat kapitalizm, kendi varlığını sürdürme gücünden büyük kayıplar verse bile, üretici güçlerin gelişimini örgütleme yeteneğine hâlâ sahiptir. Bu yüzden kapitalizme karşı mücadele, hâlâ komünistlerin dünya çapındaki temel görevidir.

Birlik, Çoğulluk ve Çoğulculuk

Dünyanın çığır açıcı dönüşüm koşullarında Marksizm-Leninizmin teorik temellerinin hâlâ geçerli olup olmadığı üzerine elbette tartışılabilir. Ne de olsa "Komünist Manifesto" 140 yıl önce yazıldı, Lenin'in emperyalizm teorisi ise 70 yıldan daha eski. Ne Marx ve Engels ne de Lenin, bugün "global" olarak adlandırılan sorunların tahrip edici etkilerini önceden kestirebilmişti. Ortaya çıkan şey, kapitalizmin, rezervlere ve stratejilere sahip olduğudur; bunlar, kapitalizmin içine girmiş olduğu ve çıkışsız gibi gözüken genel krizden çıkmasına, geçici olarak yaşamını sürdürmesini sağlayan araçları yaratmasına olanak sağlamaktadır.

Marksist teori, tepki vermesi gereken bu tarihsel durumun yanı sıra, siyasal-iktisadi, sosyolojik, psikolojik, politik alanlarda ortaya çıkan ve yanıt arayan yeni soruların meydan okumasıyla karşı karşıyadır. Yanıtların birçoğu ilkin deneme niteliğinde olacaktır; bunlar, yeni fikirlerle deneyden geçirilecek, pratikte sınanacak ve düzeltilecektir. Bilgi, basit bir şekilde sadece hakikatlerin (*Wahrheiten*) bulunması ile gelişmez; tersine daima hatalar ve hataların düzeltilmesi aracılığıyla gelişir. Bilginin ilerlemesi anlayışların çoğulluğunu gerektirir. Ne var ki, fikirlerin çokluğu, tüm fikirlerin eşit ölçüde doğru ve hayata geçirilebilir oldukları anlamına gelmez. Hakikat, birbirine zıt olan iki görüş arasındaki bir uzlaşmayla elde edilen herhangi bir şey değildir, tersine, gerçekliğin ve onun içerdiği olanakların bizim düşüncemizdeki doğru tarifidir. Bu nedenle, hakikate giden yolda fikirlerin çoğulluğu ne kadar gerekliyse, bilgi teorisinde çoğulculuk o kadar saçmadır.

Marksizmin gelişimi bugün çok sayıda ve hatta birbirleriyle çelişen görüşlerle sağlanmaktadır ve öyle de olmalıdır. Fakat bu, her şeyin gözden çıkarılabileceği anlamına gelmez. Bilimsel bilgiler, (bilim teorisyenlerinin adlandırmasıyla) bir

"paradigma" içinde, yani gerçekliği açıklama modelleri ve gerçekliğin çerçevesini çizen modeller içinde gelişir. Bu çerçeve modeli, Marksizm-Leninizm için bir dizi temel görüş tarafından belirlenmiştir, ki bu temel görüşlerin en önemlileri on tez altında özetlenmeye çalışıldı. En yeni tarihsel gelişmeler bile, temel görüşlerden vazgeçmek için bir neden oluşturmuyor.

İnsanın "doğayla alışverişi", insan soyunun varlığını sürdürmesi ve gelişimi, yalnızca tüketim aracılığıyla değil, esas olarak üretim aracılığıyla gerçekleşir. Bu nedenle üretici güçlerin çeşitlenmesi ve bunların üretim ilişkileri içindeki örgütlenmesi, tarihin belirleyici faktörüdür. İlk komünal toplumların çözülmesinden beri üretim ilişkileri sınıf ayrımları temelinde belirlenmiştir ve bu nedenle politik tarih, sınıf mücadelesi olarak cereyan eder. Sınıf mücadelesi kendisini dünya görüşlerine özgü konumlarla ve çatışmalarla ortaya koyar. Bu nedenle teorik sorunlar, hakikatlerle ilgili soyut sorunlar değil, ama her zaman sınıfsal sorunlardır. Tarihsel hakikat, toplumsal ilerlemenin taşıyıcısı olan sınıfın yanındadır. Toplumsal ilerlemenin taşıyıcısı, yalnızca örgütlü biçimde var olabilir. İşçi sınıfının sınıf mücadelesinin politik örgütü, komünist partidir. Komünist parti, tarihsel hakikatin ortaya çıkarılmasının ve hayata geçirilmesinin aracıdır. Hakikatin ortaya çıkarılması, bakış açılarının çoğulluğunu gerektirir. Tarihsel hakikatin hayata geçirilmesi ise eylem birliğini ve eylemi merkeze yerleştiren bir perspektifin bulunmasını gerektirir. Bu nedenle, teori ve pratiğin birliği için çaba gösteren bir partide çoğulculuk olamaz.

Bu önermeler dizisindeki her bir önerme, daha öncekinin mantıksal bir sonucudur. Önermeler bir sistem oluşturur ve şu ya da bu önerme, basitçe sistemin dışına itilemez. Her kim, ilk önermelerin oluşturduğu açıklama modelinin tarih için geçerli olduğunu, yani Marksist "paradigma"nın aşılmadığını düşünüyorsa, o zaman bu kişi, hakikat kavramını, örgütlenme

anlayışını ve politik eylemini, Marksist paradigmadan türetmek zorundadır. Teorinin ve partinin yenilenmesi Marksizm-Leninizmin bu temel anlayışına dayanmalı ve bu model içinde olmalıdır; farklı türden bir yenilenme, partinin komünist olma niteliğini ortadan kaldırır. Belirli bir bilgi çerçevesinin katı mantığından kimse kaçamaz. Sosyal demokrat partilerin kapitalizm karşısındaki teslimiyeti ve kapitalist sisteme reformist bir biçimde entegre olmaları, uyarıcı nitelikte bir örnektir; bu yolla, ne dünya savaşları ne de faşizm engellenebildi.

Bunlar polemik yapmak amacıyla değil, sadece komünist partinin kimliğini ve komünistler için apaçık olanları belirleyen sınırları tarif etmek için söyleniyor. Uzun bir süre boyunca kapitalizm sınırları içinde yürütülecek olan komünist bir politika da, reform mücadelesinin ötesine geçemeyecektir. Esasında kötü olan, "küçük adımlar" ve "parça parça iyileştirmeler" değildir; küçük adımlar ve iyileştirmeler, gündelik politik çalışmanın içeriğini oluşturur ve onun mükâfatıdır. Bu küçük adımların, nihai amacın somutlaşmasına katkıları vardır. Küçük adımlar, nihai hedefin sadece kafada üretilmiş bir ütopya olmadığını, tam tersine gerçek, yani hayata geçirilebilecek bir olasılık olduğunu gösterir. Ancak, kapitalist sistem, (tüm reformlara karşın) insan karşıtı, sömürücü ve krize yatkın karakterini hiçbir zaman kaybetmeyecektir. Çünkü bu nitelikler sistemin yapısına aittir; kapitalizmin karakteri konusunda doğru bir görüşe sahip olmadan yürütülen ve küçük başarılar da sağlayan gündelik mücadele, oportünizmle veya teslimiyetle sona erer. Yanılsamaların hiçbir faydası olmaz. Her kim, Avrupa'da en büyük silah şirketleri kurulurken, silahsızlanma anlaşmalarından barışın garanti altına alınmasını bekliyorsa, bu kişi, ekonomik-politik gerçekliği dikkate almayan ve gerçekliği doğru değerlendirme yeteneğini kaybetmiş biridir. Bu kişi, kısmi silahsızlanma anlaşmalarındaki küçük

ve bazen önemli adımlara bakarken, devam etmekte olan esas eğilimleri ve bunların tehlikelerini göremiyordur.

Bu söylenen, sadece şunu açıklamaya yönelik bir örnektir: Mevcut durumu ve güncel sorunları, bağlantıları kuran ve parçaları bütünden hareketle tanımlayabilen bir bilgi çerçevesinden hareketle değerlendirmek, politik sorunlarda karar verme yeteneği ve eylem doğrultusu açısından belirleyici önem taşır. Olguların çoğulluğundan hareket edip bunların birliğine ulaşmak, çelişkilerin çatışmasını ve birleşmesini kavramak, diyalektiğin yöntemidir. Diyalektik yöntem, Marksist-Leninist teorinin yüreğidir. Bu yöntem, deneylerin, genellemelerin ve görüşlerin çoğulluğunun hareketini düzenler ve aynı zamanda çoğulluğun kendini kısırlaştıran bir çoğulculuğa dönüşerek bozulmasını önler.

2. İnsanlığın Sorunları ve Toplumsal Formasyon

Şüphesiz ki insanlık bugün Marksizm-Leninizmin ekonomik ve politik teorisinin Marx, Engels, Lenin ve III. Enternasyonal tarafından şekillendirdiği döneme göre farklı sorunlarla karşı karşıya. Teknik ve bilimsel gelişmenin yarattığı olanakların ve ulaştığı hızın yüz yıl öncesinde, hatta elli yıl öncesinde tahmin edilmesi mümkün değildi. Bir yanda, toplumsal zenginliğin yaratılmasını ve insan onuruna yakışır bir yaşamı mümkün kılan araçlar tahmin edilemeyecek ölçüde arttı. İnsanın kendi kaderini belirlemesini, ihtiyaçlarını gidermesini ve yeteneklerini geliştirmesini sağlayabilecek dış koşullar yaratıldı. Bilimsel-teknik devrimin olumlu yanı budur.

Fakat aynı gelişme öte yanda üretim alanında büyük ölçüde uzmanlaşmayı, uzmanlaşmış işbölümüne dayanan üretim örgütlenmesi ise giderek büyüyen bürokratik bir yapıyı gerektiriyor. Bunun neticesi olarak emeğin yabancılaşması (ve

insani yeteneklerin gelişmesi yerine bunların bastırılması) ve yabancı güçlerin bireylerin kaderleri üzerindeki belirleyiciliği artıyor ve bu olgular giderek daha fazla perdeleniyor. Bireyin faaliyeti, bu faaliyetin toplumsal sonuçlarından önemli ölçüde koparılmıştır. Toplumsal süreçlerin bütünlüğü, ilk bakışta doğrudan doğruya görülemiyor ve basit görsel imgeler aracılığıyla kavranır kılınamıyor. Üretimin, yeniden üretimin ve insanların boş zaman etkinliklerinin iç içe geçme biçimleri tesadüfi ve kaotik görünüyor, bunların sayısız bireyin iradî eylemleri tarafından yönetildiği sanılıyor ve böylece, özgürlüğün hüküm sürdüğü ve kişilerin kendilerini gerçekleştirebildikleri görüntüsü doğuyor.

Etkili güçlerin ve varoluş biçimlerinin görünüşteki çoğulluğunun, birbirine zıt eğilimlerin çokluğunun, bunlara hükmeden toplumsal yasaların ve görünüşteki çeşitliliğin arkasında yatan, çağın bütünsel karakterini belirleyen yasaların bilgisine ulaşmak, yüksek soyutlama düzeylerine sahip teorileri gerektirir. Bu da demektir ki, artık insanlar, toplumsal yaşamın bir parçası olarak kendi yaşamları konusunda sorumlu bir şekilde söz sahibi olabilmek için, tarihte daha önce hiç olmadığı kadar, bilimsel bir dünya görüşüne ihtiyaç duymaktadır. Ama böylesi bir dünya görüşünü elde etmek, gittikçe zorlaşmaktadır. Bu nedenledir ki insanlar kolaylıkla, sözde bilimsel öğretilerin, sekter ideolojilerin ve yetersiz bilgiden kaynaklanan yanlış mantıksal çıkarsamaların kurbanı olmaktadırlar.

Küresel Sorunların Evrenselliği

Bilimsel-teknik devrimin nesnel sonuçlarının huzursuz ediciliği ölçüsünde, tek tek bireylerin bir dünya görüşüne sahip olması daha gerekli hale gelmektedir. Gelişmiş sanayi ülkelerindeki insanlar, bir taraftan, toplumsal zenginliğin muazzam

artışını yaşarken, şu veya bu şekilde (sosyal bakımdan toplumun alt tabakalarına ait olanlar bile) bu toplumsal zenginlikten pay alıyor; toplumsal zenginlikten alınan bu pay, kendisini elbette yaşam standardında gösteriyor; gelişmekte olan ülkelerdeki insanların yaşam düzeyine bir göz atmak bunun görülmesini sağlar. Diğer taraftan, insanlar, bu yaşam standardının (ve aynı zamanda yoksul ülkelerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesinin önkoşulunun), doğanın ve insanların biyolojik yaşam koşullarının bugün büyük bir hızla tahrip ediliyor olmasıyla bağlantılı olduğunun bilincine varmaktadırlar. İnsanlık ayrıca insanlığı yok edebilecek silahların baskısı altında yaşamaktadır, bu silahların kullanılması (ister planlı isterse kazara olsun) insan soyunun varlığını tehlikeye sokabilir. İnsanın genlerine müdahale etme olanağı, kaygı veren ve sonucu kestirilemeyen bir tehlike olarak algılanmaktadır. Fakir ülkelerde, hızlı nüfus artışı ile sefaletteki buna paralel artışın kırılamayacak bir sarmala dönüştüğü ve gelecekte politik patlamalara yol açacak bir birikim oluşturduğu görülmektedir. Kısacası, konuya farklı perspektiften yaklaşınca, ortaya daha karanlık senaryolar çıkmaktadır.

Tüm bunlar, bütün insanlığı ilgilendiren sorunlardır ve ancak dünyayı bir bütün olarak kavrayan politik stratejiler aracılığıyla çözülebilirler. İnsan soyunun tehlikede olması, kapitalist ülkeler kadar sosyalist ülkeleri de ilgilendirir. Politik açıdan nerede olunursa olunsun, hiç kimse kendi çöküşünü istemez. İnsanlığın sorunları açıkça sınıfları aşan sorunlardır; akılcı görüşler artık yaygınlaşmış olduğuna göre, aklın bir koalisyonunu kurmak da mümkün hale gelmiş olmalıdır. Kabul edilebilir reform önerileriyle bağlantılı olarak, aydınlanmacı düşünce, politik stratejilerin çekirdeğini oluşturabilir; toplumsal düzeni temelden değiştirme geri planda tutulmalıdır, çünkü insanlığın yaşamasını garanti altına almak gibi evrensel bir

sorunun, daha özel, daha iyi ve daha adil üretim ilişkileri yaratma sorunundan daha fazla önceliği vardır.

Böylesi bir stratejik yaklaşım ilk bakışta akla yatkın görünür. Üzerinde uzlaşılabilecek bir yaklaşım gibidir. Gerçekten de öylesine sorunlar var ki, onların etrafında toplumsal sistemleri aşan bir uluslararası işbirliği gerçekleşmekte ve kurumsallaşmaktadır. Sonuçta kapitalist devletlerde de yaşamsal zorunluluklar dikkate alınmak zorundadır.

Fakat akla yatkınlık yanıltıcıdır. İnsanlığın çıkarları, genelin çıkarlarıdır; ama bunların geçerli olabilmesi için, sınıfların, ulusların ve grupların özel çıkarları arasında bir çelişki çıktığında, bu çıkarların geri çekilmesi gerekirdi. Kapitalizm ise, tüm koşulları ve gerçekliği sermayenin özel çıkarı tarafından belirlenen bir toplum düzenidir. Bu özel çıkarı genel çıkara göre geri plana itmek, sermayenin değerlenmesi ilkesinin egemenliğini ve bir toplum düzeni olarak kapitalizmi ortadan kaldırmak anlamına gelirdi. Egemen sınıfın gönüllü olarak iktidarını bırakacağı, kapitalistlerin ikna oldukları için sermayelerinden feragat edecekleri, her kapitalistin deyim yerindeyse kutsal bir Franziskus'a[2] dönüşeceği anlamına gelirdi. Elbette sermaye sahiplerine karşı mücadele ile elde edilen veya sermaye sahiplerinin kısmi rasyonelliğinden kaynaklanan uzlaşmalar, düzenlemeler, reformlar olacaktır. Hiç kimse (her şeyden önce hiçbir komünist) böyle reformların anlamlı ve yararlı olduğunu, reformlar uğruna mücadele etmenin zahmete değer olduğunu inkâr etmeyecektir. Ama sadece, sermayenin değerlenmesi ilkesini, yani kârı ortadan kaldırmayan değişikliklere rıza gösterilecektir. Buna karşın, bizzat kârın kendisi, özel çıkar ile genel çıkar arasındaki, hayata geçirilmiş bulunan çelişkidir. Bu çelişki kapitalizmin özünü oluşturmaktadır.

2 Franziskus: 1181-1226 yılları arasında yaşamış olan, yoksulluk sorununu gündeme getiren ve yoksullarla dayanışma gösteren bir rahip. -*çev.*

Bu çelişki kapitalizm içinde ve kapitalizm ile sosyalizmin bir arada yaşadığı dönem boyunca ortadan kaldırılamayacak bir çelişkidir.

Bu çelişkinin ifadesi şudur: Üretim araçlarına sahip olmayan sınıf, politik mücadelenin bütün biçimlerini kullanarak, genel çıkarları, sermaye sahiplerinin özel çıkarlarına karşı kabul ettirmek zorundadır. Ve bu mücadelede, sınıf çelişkisi ve toplumsal formasyonun ekonomik yapısının kökleri hakkında açık bir bilince sahip olmaksızın, sisteme karşı cephe oluşturamaz. Sermayenin değerlenmesi ilkesi, insanları, üretim sisteminin araçları haline getirir. Kapitalizmde her şey tersine döner ve sermayenin çıkarları, insanlığın çıkarlarından daha üst bir konuma yerleşir; bunun sonucu olarak; başlangıçtaki amaçları insanların ihtiyaçlarını karşılamak olan üretim ilişkileri, kendi başına bir amaç haline gelir ve artık insanların ihtiyaçları ona hizmet etmeye başlar. Üretimin insani anlamının ve amacının ters yüz edilmesi, her sınıflı toplumun ve özellikle de kapitalist toplumun yapısal çelişkisidir.

Üçüncü dünyanın fakir ülkelerindeki kitlelerin yoksulluğunu ortadan kaldıracak kapitalist bir strateji yoktur. Fakat bu ülkelerde ulusal düzeyde sömürenler ile sömürülenler arasındaki çelişkiyi yeniden üreten stratejiler vardır. Serbest piyasa teorisyenleri ve burjuva partilerinin politikacıları, "üçte ikilik toplum"u, gelecek on yılların kabul edilebilir modeli olarak yüzsüzlükle takdim ediyor. Bu yüzsüzlük, kapitalistlerin, kendi metropollerinde bile, toplumsal zenginlikten herkesin makul bir pay almasını sağlamak konusundaki isteksizliklerini açık bir şekilde gösteriyor. İnsanı sadece üretim ilişkilerinin bir aracı olarak gören bir toplum, doğal yaşama koşullarının korunmasını (yüksek düzeyde gelişmiş bir doğal varlık olarak) insan için değil, tersine sadece ekonomik dolaşımın korunması için gerekli koşulların yerine getirilmesi amacıyla ister. Bu

koşullar, insanların (yönetilen, susturulan ve sisteme uygun hale getirilen) tüketiciler olmasını gerektirir. 1945 yılından bu yana gördüğümüz üzere, barış, yalnızca, savaşın bölgesel düzeyde sınırlandırılamadığı durumlar için, dünya ölçeğindeki bir politik amaç olarak kalmaktadır. Nitekim, NATO'nun askeri planları, ABD'yi nükleer çöküşe sürüklememek kaydıyla, Avrupa'da bile silahlı bir çatışmanın mümkün hale getirilmesini hedeflemektedir.

Bu söylenenler, yalnızca, küresel sorunların analizinde kullanılabilecek olan madde başlıklarıdır. Ama şunu göstermektedirler: Her ne kadar küresel sorunlar evrensel olarak bütün insanlığı ilgilendiriyor olsa da, tam da egemenlerin özel çıkarları ile genel çıkarlar arasındaki sisteme içkin çelişki nedeniyle, bunların üstesinden yalnızca sınıf mücadelesi yoluyla gelinebilir. Sistemin iç çelişkileri burjuva toplumunu akla aykırı kılıyor ve akla aykırı bir toplumda "aklın koalisyonu" ("*Koalition der Vernunft*") (akıl, başka hangi ilkeyle koalisyon kuracaktı ki?!) değil, fakat önce reformlar, sonra uzun vadede farklı, akılcı bir toplum düzeninin kurulması için bir araya gelen akılcıların koalisyonu kurulabilir.

Tabii ki bu, tarihsel materyalizmi, tarihin bilimsel teorisi olarak kabul eden komünistlerin görüşüdür. Başka çıkış noktalarından hareket edenler, var olan ilişkilerin akla aykırı olduğunu görebilir ve bunların değiştirilmesinin yolu hakkında farklı bir sonuca ulaşabilir. Ortak eylemler (politik ittifaklar) mümkündür ve bunlar için çaba harcamak anlamlıdır; pratik ve dürüstçe uzlaşmalar, stratejinin vazgeçilmez unsurlarıdır; fakat sırf anlaşma yapmak için, doğru oldukları kabul edilmiş görüş ve amaçlardan vazgeçilemez. Ortak hedeflerin (akılcıların koalisyonu olarak) komünistler ve müttefikleri tarafından formüle edilmesi ve hayata geçirilmesi sırasında uzlaşmalara başvurulabilir; ama bunlar, komünistlerin programına taşına-

maz. Komünist program, komünistlerin kendi tarih anlayışları temelinde geliştirilmek zorundadır.

Kapitalizmin Krizi ve Gücü

İçinde bulunduğumuz dönemin, küresel sorunlar tarafından belirlenen yeni uluslararası politik karakteri, Marksist teori açısından bir meydan okumadır. Çevre yıkımı, barışın tehdit altında olması ve insanlığın büyük bir bölümünün az gelişmişliği (= sefaleti), zamanımızın temel çarpıklıklarıdır. Çarpıklıkların kökleri, üretici güçlerin gelişmişlik düzeyine artık uymayan üretim ilişkilerinde yatmaktadır. Bilimsel-teknik devrim, üretimin yüksek bir genelleşme düzeyini doğurmuştur. Modern teknolojilerin nasıl kullanılacağı ve nelere yol açacağı, artık tek tek işletmelerin sorunu olmaktan çıkmıştır ve toplumun geniş kesimlerini, birçok durumda da bir bütün olarak insanlığı ilgilendirmektedir. Sadece üç tanesini anmak gerekirse nükleer enerji, ormanların zarar görmesi ve ozon tabakasının delinmesi örneklerinin gösterdiği üzere, tehlikeler, kararlara ve kazançlara ortak olmasalar bile, herkesi etkilemektedir. Özel sermaye sahipleri kârları ceplerine atarken, yanlış yatırımların faturasını herkes ödemektedir. Sermaye birikimini garanti altına alma işi devlet tarafından üstlenilmektedir. Ve sürekli birikim, sermayenin gittikçe daha az elde ve karar merkezinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır.

Burjuva demokrasisinin geleneksel modeli (parlamenter anayasa ve politik irade oluşumunun aracıları olarak partiler), eşit ağırlıktaki çıkarların rekabetine ve onlar arasındaki uzlaşmaya dayanıyordu. Parlamenter demokrasi önceleri sadece egemen sınıfla sınırlıydı; işçi hareketinin politik örgütlenmelerinin oluşumundan itibaren, bu örgütlenmeler de yasama organlarına katılmıştı. Ekonomik gücün artan yoğunlaşması,

bu tür bir çıkar çoğulculuğuna ya olanak vermiyor ya da buna çok küçük bir alan bırakıyor. Kararlar, politik makamlardan önce alınıyor ve ekonomik bakımdan güçsüz olanlar karar alma süreçlerinin dışında tutuluyor. Tüm toplumsal konular, giderek artan ölçülerde, ekonomik bakımdan güçlü olanların temsilcileri tarafından, özel çıkarlar gözetilerek düzenleniyor. Kamusal denetim mekanizmaları etkili olamıyor. Bu yüzden, güçsüzler, parlamento dışı sosyal hareketler olarak ortaya çıkıyor veya bölgesel-yerel sivil inisiyatiflerle özel çıkarlara odaklanıyor ve parçalanmışlıkları yüzünden geniş toplumsal alanda pek fazla bir şeyi değiştiremiyorlar.

Bu popüler protesto biçimleri, mevcut durumdan duyulan rahatsızlığı ifade ediyor. Fakat bunlar, kapitalizmin krizinin bir ifadesi olsa da, krizin bilincine varıldığını göstermez. Bilince varmak, krizlerin nedenlerini ve aldıkları biçimleri, toplumsal sistemdeki çelişkilerin yapısal kaçınılmazlıklarını ve kesinlikle aşılamayacak oluşlarını ve bunlardan kaynaklanan yanlış gelişmeleri açıklayan bir teoriyi ve özellikle de bir politik-ekonomik teoriyi gerektirir. Yani, kapitalist sistemin kendi kriziyle nasıl baş ettiğini ve kriz içerisinde görünüşe göre (geçici olarak) büyüme yeteneğini nasıl koruduğunu ve bunu başarmak için ne tür gayri-insani bedellerin ödendiğini açıklayabilecek bir teori... Çelişkilerin ve yanlış gelişmelerin aşılması için gerekli olan strateji, dünyanın bugünkü ekonomik ve politik sistemi çerçevesinde ve bugünkü gelişme düzeyinde, kapitalizmin içsel hareket yasalarının kavranmasını şart koşar. Eğer Marksizm, tarihsel açıklama gücünü güncel olarak da korumak istiyorsa, bu tür bir teoriyi sunmak zorundadır. Şu anda, en iyimser ifadeyle, böylesi bir teorinin yalnızca kısmi unsurları bulunmaktadır (ve bu da gelişkin bir teorinin henüz bulunmadığı anlamına gelmektedir). Ama "Marksizmin krizi" hakkındaki gevezeliklere karşı açıklıkla söylenmesi gereken

şey şu: Marksizm, insanlığın bugünkü durumunun kavranmasını sağlayabilecek olan yöntemsel araçlara sahiptir.

Marksizm, doğanın diyalektiğinde, doğadaki unsurlar arasındaki bağlantıyı, onların süreçlerini, doğa ve tarih arasındaki ilişkiyi ve dolayısıyla ekolojik sorunların temellerini kendi içinde barındıran bir doğa kavramı geliştirdi. Marksizm, insanın toplumsal özü konusunda, burjuva dünya görüşündeki bencil bireyciliğin alternatifini geliştirme olanağı sağlayan bir kavrayışa sahiptir. Marksizmin diyalektik akıl teorisi, özgürlük denince irrasyonel keyfiliği veya birbiriyle rekabet halindeki çıkarların anarşisini anlamaz; tersine, genelin refahını dikkate aldığından ve insanlar arasındaki ilişkiye dayanışmacı bakış açısından yaklaştığından, somut bir insan hakları anlayışı oluşturma yeteneğine sahiptir. Marksizm, tek tek bireylerin akılcı davranışlarını ahlaka ve onların niyetlerine bağlı olarak açıklayan bir toplum teorisine değil, fakat insanların davranışlarının tarihsel olarak, akılcı toplumsal ilişkilerin kurulması sonucu ortaya çıktığını ileri süren bir toplum teorisine sahiptir. Dolayısıyla Marksizm dünyayı, hislere başvurarak değil, toplumsal yapıların politik olarak biçimlendirilmesi yoluyla değiştirmek ister. Marksizm, felsefi-politik dünya görüşü araçları ve Marx'ın devasa çalışmalarının ürünü ekonomik analizleri sayesinde sahip olduğu bilimsel, kavramsal ve yöntemsel temellerden hareketle, şu andaki kapitalizmin ve bir arada yaşayan toplumsal sistemlerin politik-ekonomik teorisini geliştirmeye devam edebilecek durumdadır.

Fakat bu söylenen, hayallere veda etmek anlamına gelir. Tarih, Ekim Devrimi'yle birlikte kapitalizmden sosyalizme geçiş çağına girdi. Yenilgiler, bu tarihsel sıçramanın sonuçlarını ortadan kaldıramaz. Sovyetler Birliği'nin ilk döneminde sosyalizmin kuruluşundaki büyük başarılar, 2. Dünya Savaşı'nda faşizme karşı kazanılan zafer, 1949 yılında komünistlerin

Çin'deki zaferi, halkların sömürgecilikten kurtulmaları, yeni kurulan birçok devlette şu veya bu biçimde yüzünü sosyalizme doğru çevirme eğilimi, şöyle bir umudun doğmasına yol açmıştı: Gerçi mücadele olmadan sosyalizme geçiş olamıyor, ama sosyalizme doğru sürekli bir ilerleme var.

Görünürde kapitalizm çöküş sürecine girmişti ve artan militarist saldırganlığı ve insanlığı kendi felaketine sürüklemekle tehdit etmesi de bu çöküşün bir işareti gibiydi.

Durum hakkındaki bu değerlendirme açıkça yanlıştı. Bu değerlendirmede, özellikle 2. Dünya Savaşı döneminde savaşın asıl yükünü kaldırmış ve korkunç kayıplar vermiş olan sosyalist ülkelerin yapısal ekonomik zayıflıkları ihmal ediliyordu. Sömürüyü ilke haline getiren kapitalizmin sahip olduğu ekonomik rezervler ve dolayısıyla da sefalete karşı mücadele ederken sürekli daha fazla sefalete yol açıp kendisini daha da zenginleştirebilen kapitalizmdeki yoksulluğun diyalektiği küçümseniyordu. Artan bir borçlanma içinde olan kapitalist sistem, kendi merkezlerinde daha büyük bir tüketici refahı üretme yeteneğine sahiptir. Bunu sağlayan ekonomik hareket yasalarının teorisi henüz ortaya çıkmamıştı. Teorik kavrayış, gerçek gelişmelerin gerisinde kaldı ve bunun sonucu olarak politik eylemlere yön verme yeteneğini gösteremedi.

Böylece, komünistlerin bilincinde şu gerçek örtülü kaldı: Birbirine zıt toplumsal sistemlerin barışçıl bir şekilde bir arada yaşaması durumu, kapitalizmin hâlâ egemen olduğu koşullarda sürüyordu. Yüksek düzeyde silahlanmış olan ABD ile müttefiklerinden kaynaklanan askeri tehdit, sosyalist devletleri ve özellikle Sovyetler Birliği'ni, ekonomik gelişmenin önemli kaynaklarını tüketen bir silahlanmaya zorladı. Sosyalist ülkelerdeki yaşam standartları, kapitalist metropollerin gerisinde kaldı; bazı alanlardaki farklar daha da büyüktü. Zengin Batı, sosyalist ülkelerdeki daha yoksul halklara ihtiyaç kalıpları ve

beklentiler sızdıracak durumdaydı. İhtiyaçlar alanında sistem karşılaştırması yoluyla, bu halklara sosyalizmin gerçek kazanımları unutturuldu. Bu durum, ideolojide, değer yargılarında ve bilimsel teori modellerinde gediklerin açılması anlamına da geliyordu. Yavaş yavaş "dünya seviyesini yakalamak" sloganı, sosyalizmde iyi bir insani yaşamı öngören bir program olarak değil, aksine kapitalizmin israfa dayalı ekonomisiyle rekabet etmek olarak anlaşıldı. Sosyalizm, ideolojik temelinden uzaklaştı, bilincin yönlendirilmesine yönelik aktif bir ideolojik mücadele yürütmeyi ihmal etti.

Kapitalizmin ekonomik gücü ve ideolojik çeşitlilik yaratma yeteneği, kapitalist üretim biçimlerinden kaynaklanan sonuçları, sosyalist ülkeler de dâhil olmak üzere bütün dünyaya dayattı. Kapitalizm silahlandı, sosyalizm de bu tehdide karşı silahlanmak zorunda kaldı. Fakat kapitalizmde silahlanma, sisteme uygun bir şeydir, çünkü sermaye birikimine hizmet eder, fakat sosyalizmde toplumsal zenginliği heba eder; silahlanmadan en çok sosyalizm zarar görür. Kapitalizm, artan enerji ihtiyacını hızlı bir şekilde elde ettiği nükleer enerjiyle kapattı. Böylece sosyalizm de enerji açığı oluşmasın diye nükleer santraller kurmak zorunda kaldı. Kapitalizm, hızlı bir şekilde gelişme amacına ulaşmak için, çevreye zarar veren teknolojiyle çalıştı. Sosyalizm de, sistemler arası rekabet altında üretici güçlerinin düzeyini korumak için buna eşlik etti. Bu örnekler, şöylesi bir suçlamanın ne kadar saçma olduğunu göstermeli: Evet, kapitalistler silahlanıyorlar ve çevreyi kirletiyorlar vb., fakat sosyalistler daha iyisini yapabilmeliydi. Dünya ayrılmaz bir bütündür; daha güçlü olan sistem daha zayıf olana belirli davranış biçimlerini dayatır. Kapitalizmin hegemonyasına karşı mücadele yalnızca onun iç çelişkilerini kırmak yoluyla yürütülebilir; bu mücadele, karşı karşıya olan iki blokun mücadelesi değil, insanlığın çıkarlarını sermaye birikiminin çı-

karlarına feda eden bir dünya sisteminin dönüştürülmesi uğruna yürütülen bir mücadeledir. Sistemin içindeki bir mücadeledir ve ortaya çıkan sosyalist devletler, dünya kapitalist sistemi içinde bu mücadelenin kalelerini oluşturdular; ama sürekli tehdit altındaydılar.

Gerekli olan şey, çağımızda sınıf mücadelesinin uluslararası bir karaktere sahip olduğunu görmektir. Yalnızca bu görüş, bize, küresel sorunları küresel sorunlar olarak kavrama olanağını sağlar. Ve aynı zamanda bize, küresel sorunları, kapitalizmin sınıfsal niteliğinin aşırı ölçüde belirginlik kazanmasının bir sonucu olarak kavratır. Küresel sorunlar ne tek tek, ne de kısmi reformlarla çözülebilir; etkilerinin açığa çıktığı yerlerde, sorunları tek tek ve parça parça çözmek ne kadar gerekli olsa da, bunu yapmak mümkün değildir. Burjuva sosyal bilimlerinin ve reformcuların yöntemi olan sorunları parça parça ele alma tarzı, yetersizdir. Küresel sorunlar, tek tek olguların birbirlerini koşullandırdığı bir bütünlük ilişkisi içinde ele alınmak zorundadır. Yoksul ülkelerin sefaleti ortadan kaldırılmadığı sürece, ekolojik sorunların gerçek çözümüne ulaşılamaz. Ne var ki, yukarıda yoksulluğun diyalektiği olarak ifade ettiğimiz üzere, kapitalist gelişme, yoksul ülkelerin sefaletini artırmaktadır. Kapitalizm, açlık, sıkıntı ve baskı ürettiği sürece, kalıcı barış sağlanamayacaktır. Artık değere el koyma, üretim ilişkilerinin ilkesi olarak kaldığı sürece, ne toplumsal zenginliğin adil paylaşımı ne de insan haklarının hayata geçirilmesi mümkün olabilir. Küresel sorunlar, bölünmez bir karmaşık bütün oluşturur. Materyalist diyalektik, bu bütüne nüfuz etmenin, çelişkilerini belirlemenin, bütünün biçimini ve hareket yasalarını açığa çıkarmanın ve çelişkilerden ve yıkıcı dinamiklerden arındırılmış bir sistem önermenin yöntemidir.

Kapitalizmin krizi, kendi üretim tarzının yarattığı sorunları, kendi üretim ilişkileri içinde çözememesidir; bu sorunları

sosyalizm çözebilirdi, fakat o da, sistemler arasındaki rekabetin belirleyici olduğu bir ortamda, gelişmelere yön veremeyecek kadar zayıftı. Sosyalizmin zayıflığı kapitalizmin avantajıdır ve kapitalizm de bunu kendi iç çelişkilerini derinleştirmek pahasına kullanmasını bildi. Komünistlerin politikası ise, kendilerine sahip olmadıkları bir güç atfetmek olamaz; hele hele kendi zayıflıkları nedeniyle kapitalizme açılmaları ve onunla uzlaşmalara gitmeleri çok daha büyük bir yanlıştır.

Komünistlerin politikası, kapitalizmdeki çelişkilerin bilgisine dayanır. Bu çelişkiler kitlelerin bilincine çıkarılmalı, çelişkilerin kurbanları harekete geçirilmelidir. Egemenlerin özel çıkarlarını geçerli kurallar haline getirmeye çalışmalarını zorlaştıracak veya olanaksız hale getirecek bir politik güç yaratmak için, kapitalizmin çelişkilerine dayalı cepheler kurulmalıdır. Sendikaların güçlendirilmesi için mücadele, karar alma süreçlerine katılım için mücadele, işsizliğe karşı mücadele. İnsan onuruna yaraşır bir yaşam ve iş koşulları için mücadele, kadınlara, azınlıklara ve yabancılara yönelik ayrımcılığa karşı mücadele. Demokratik hakların geri alınmasına karşı mücadele, demokratik hakların daha da genişletilmesi uğruna mücadele. Yurttaş inisiyatifleriyle birlikte, çevre yıkımına, devlet yetkililerinin ve şirketlerin keyfiliğine karşı mücadele. Her şeyden önce barışın korunması için de mücadele. Kısacası, kapitalizmin reddettiği ve yıktığı tüm insancıl şeyler için mücadele. Fakat şu veya bu gediğin kapanması için basit bir mücadele değil, toplumsal bir alternatifin bulunduğunu gösteren, aydınlatıcı bir mücadele. Bu alternatifin, gayri-insani kurumların varlık nedenlerini ortadan kaldıran bir toplumsal sistem olan sosyalizm olduğunun gösterilmesi. Bu alternatifin ütopik bir rüya değil, tarihin bilimsel bilgisine dayanan bir alternatif olduğunun gösterilmesi. Sosyalizm için mücadele aynı zamanda küresel sorunların çözümü için mücadele olacaktır

(ve bunun için Marksist bir teoriye ihtiyacımız var); ama bunun tersi doğru değil.

3. Tarihsel Perspektifler ve Örgüt Sorunu

Hem çoğu kapitalist ülkedeki komünist partilerin zayıflığı hem de bir zamanların sosyalist ülkelerindeki komünist partilerin krizi, partinin kimliği ve görevleri üzerine yeniden düşünmemiz için gerekçe sunuyor. Sosyalist devletlerde partinin öncü rolünün gereklerini yerine getirememesinden kaynaklanan hayal kırıklığı, bazı (gerçekten hepsi değil!) komünist görevlilerin sosyalist ahlak açısından çöküşünün yarattığı umutsuzluk ve kızgınlık, birçok kapitalist metropolde komünistlerin marjinal duruma düşmesi, bugün hangi nedenlerle komünist kalınması gerektiği ya da "Komünist Parti" adını taşıyan bir partinin neden kurulmak zorunda olduğu sorularını gündeme getiriyor. Kapitalist ülkelerde faal olan ve uzun bir süre için toplumsal düzende esaslı dönüşümler beklemeyen komünist partiler, kapitalist sistemde reformlar uğruna mücadele ederken, devrimci kimlik sorunuyla ve örgütsel sorunlarla da karşı karşıya kalır.

Komünist hareket uluslararasıdır ve dayanışma da onun doğal özelliğidir; geleceğe dair politik stratejilerini de her geçen gün daha fazla ortaklaşan bir pazara ve kurumlaşmalara sahip olan bir dünyaya göre ayarlamak zorundadır. Fakat sosyalist, kapitalist ve gelişmekte olan ülkelerdeki politik görevler birbirinden farklıdır. Partinin devletle olumlu bir ilişki kurduğu, parti ve devletin görevlerinin birbirinden ayrılmak zorunda olduğu ülkelerdeki örgütsel sorunlar, partinin egemen sınıfa ve onun devlet gücüne karşı sınıf mücadelesi yürütmek zorunda olduğu ülkelerdeki örgütsel sorunlardan farklıdır. Bizim burada gündeme getireceğimiz düşünceler, kapitalizm

koşulları altında mücadele yürüten komünist partilere ve özellikle de Federal Almanya'daki DKP'ye[3] ilişkindir.

Yanlış anlamaların önünü almak için: Burada yapılacak olan şey, DKP'nin içinde bulunduğu durumun tasviri değildir; daha ziyade, bir komünist partinin tarihsel rolünü oynayabilmesi için, hangi niteliklere sahip olması gerektiği ve parlamenter-demokratik sistemde sıradan herhangi bir parti olarak değil, *komünist parti* olarak görülebilmesi için hangi amaca yönelmek zorunda olduğu ele alınacaktır. DKP kendi taleplerini hayata geçirecek gücü çoğu zaman bulamadığından ve özeleştirel bir değerlendirme yapmak için her tür neden bulunduğundan, örgütsel yanlışlıkları saptamaya izin verecek ve parti faaliyetinin yeniden canlanmasının koşullarını anlamamızı sağlayacak ölçütler üzerine düşünmek gereklidir. Komünist hareketin tarihsel rolünün ne olduğunu anımsamanın zamanıdır.

Sınıf Mücadelesinin Tarihsel Önkoşulları

Tarihsel ilerleme insanın kucağına gökten düşmez. Genel çıkarlara karşı sermayenin özel çıkarlarını kabul ettiren güç kendiliğinden çözülmez. Politika, bir tarafta birinin egemenliğini onaylayan, diğer tarafta ötekini köle yapan bir mücadeledir; Hegel'in söylediği gibi, ölüm kalım mücadelesidir. Ama bu mücadelede efendilerin sayısı az, kölelerin sayısı çoktur. Ve politika aynı zamanda, çoğunluğun azınlığa karşı, azınlığın gücünü elinden almak için yürüttüğü bir mücadeledir. Sömürülen ve ezilen kitleler, ortak yanlarını göremedikleri sürece, ya mücadele yürütemezler veya ancak kısmi bir mücadele yürütebilirler. Sömürü ve baskıya dayanan egemenlik düzeninin mekanizmalarının iç yüzünü anlamadıkları, sadece yüzeydeki

3 DKP: Alman Komünist Partisi'nin kısa adı - *Deutsche Kommunistische Partei*. -çev.

görünüşleri algıladıkları sürece, mücadeleyi doğru bir şekilde yürütemezler. Şimdiyi eleştiren ve geleceği tasarlayan bir teori olmadan, kitleler dağınık, mücadele araçları ise etkisiz kalır.

Toplumun sınıflara bölünmesi (ki bu bölünme, ilk toplumların çözülmesinden beri, yani "politik tarihin" başından itibaren vardır), sınıf mücadelesinin de açık bir şekilde yürütüldüğü anlamına gelmez. Egemenlik ve sömürü ilişkileri, egemenlik altına alınanların buna ses çıkarmaması nedeniyle varlıklarını devam ettirebilir. Ve bütün toplumsal formasyonlarda sömürü ilişkileri uzun süreler boyunca istikrarlarını korudu. Egemen bir sınıf, egemenlik altına alınanların temel ve en fazla hissedilen ihtiyaçlarını (örneğin, dış düşmanlara karşı güvenlik, geçim meselesinin örgütlenmesi, iş olanakları sağlama vb.) tatmin etmeyi bildiği sürece, bu sınıfın ayrıcalıkları ve iktidar gücü kabul edilir. Mevcut sistemi meşrulaştıran ve insanların bilinçlerinde bu sistemi sağlamlaştıran ideolojiler oluşur. Olan ve alışılan her şey, doğa açısından gerekli ya da tanrılar/tanrı tarafından istenen şeyler olarak sineye çekilir. Çatışmaların ortaya çıkmasıyla birlikte, sınıf karşıtlığı da bilince çıkar.

Başlangıçta, egemenlerin keyfiliğine ve zenginleşmesine çok az sayıda insan isyan eder. Bu az sayıda insan, yığınların belirsiz hoşnutsuzluğunu tek tek direniş eylemlerine dönüştürür. Böyle devam etmemesi gerektiği ve nasıl daha iyi olabileceği konusunda gerekçeler sunan "öncü düşünürler" bu az sayıda insanın yanında saf tutar. Öfke, teorik bir temel kazanır. Egemenlerin, ezilenlerin onayıyla oluşturdukları dünya görüşünde çatlaklar oluşur. Hegemonya, yani ahlak ve hukuk, inanç ve bilim, yaşam tarzı ve kültür alanlarındaki kabul edilmiş olan yönlendirici mekanizmalar parçalanır. Ezilen sınıflar özgüven kazanır, bunların içinde daha aktif kesimler şekillenir ve talepler ileri sürmeye başlarlar. Bunlar, toplumsal dönüşümün hazırlıklarıdır.

Bütün bunlar tabii ki bugünden yarına olmaz. Bilinçteki dönüşümün zamana ihtiyacı vardır ve önce politik deneyimler kazanılmak zorundadır. Bu süreçte hatalar ve geriye düşmeler kaçınılmazdır. Öncelikle, güçsüzleri yalnızca dayanışmacı eylemlerin güçlü kılacağı görüşü yayılmak zorundadır. Sömürülenlerin yaşamsal çıkarları ile sömürenlerin egemenlik çıkarları arasındaki çelişki gündelik yaşamda hissedilmeli ve bilince çıkarılmalı, yeni bir toplumsal düzen kuracak olan devrimin gerçekleşmesi öncesinde, yeni bir düzenin kurulması hedefi gündeme sokulmalıdır. Geçmişteki bazı devrimci hareketlerin başarısızlığa uğramasının nedeni, yığınların ileriye, o ana kadar hiç var olmamış bir toplum biçimine değil, eski düzenin efsanevi ve aldatıcı anılarına yönelmeleriydi. Köylü savaşlarında köylülerin büyük bir kısmı, onları feodal beylere bağımlı kılmaya devam edecek olan "eski iyi hakları" talep ettiler; çünkü bu haklar beylerin keyfiliğini sınırlandırıyordu. Ne büyük bir yanılgı! Onların devrimlerinin kitabı Thomas More'un *Ütopya*'sı olmalıydı, çünkü doğal hukuka dayanmak ilericilik olurdu. Thomas Münzer'in kafasında köylülerin ve zanaatkârın komünizmi vardı. "O, pleplerin ve köylülerin doğrudan hayallerini çok aşmış ve eldeki devrimci unsurların elit kesiminden oluşan, ... asileşmiş (*Insurgierten*) yığınların küçük bir azınlığı olarak kalan bir parti oluşturmuştu." (Friedrich Engels, *Alman Köylüler Savaşı* [*Der deutsche Bauernkrieg*]). Ama sosyal tepki ile toplumsal ilerleme eğiliminin ayrı düşmesi yenilgiye kadar götürdü: "Yenilmiş olarak geriye çekiliyoruz, ancak torunlarımız daha iyisini yapacaklardır."

1525 yılında köylüler, içine düştükleri çelişkinin farkına varamadılar. Tam da üretim tarzının gelişmesi onları sıkıntıya sokuyordu, çünkü bundan hiç pay almıyorlardı. Ama çelişkileri gösterebilecek, doğru sınıf perspektiflerine işaret edecek ne bir ekonomi teorisi ne de bir toplum teorisi vardı. Egemen-

lik yapılarının üretim ilişkilerinin ifadesi oldukları ve üretim ilişkilerinin üretim araçları üzerindeki mülkiyete dayandığı, ancak kapitalizmin gelişkin biçimi altında belirginlik kazanabildi. Marx şunu vurgulamıştı: Yalnızca toplumların ileri aşamaları, daha önceki toplumsal aşamaları anlamayı mümkün kılar. Sermaye ve ücretli emeğin açık ve anonim bir şekilde karşı karşıya gelmesi, sınıf ilişkilerindeki antagonizmayı açık bir biçimde ortaya çıkardı. Böylece, sadece devrimci bir ideolojinin değil, aynı zamanda evrimci ve devrimci aşamalarıyla toplumsal dönüşümü açıklayan bilimsel bir teorinin ortaya çıkması da mümkün olabildi. Bu teori, ütopik sosyalizmin (bir toplumsal alternatif önerisi olarak), burjuva iktisadının (toplumsal süreçlerin temelinin tarifi olarak) ve klasik felsefenin (bütünü düşünmenin sistemi olarak) mirasını üstlendi. Bilimsel bir dünya görüşü olarak Marksizmi de ortaya çıkaran teori alanındaki bu tarihsel gelişme, bir çağ değişimine denk düştü: Bütün üretimin sermaye ilişkileri altında örgütlenmesi, tüm ücretli işçilerden oluşan tek bir sınıfın, yani proletaryanın ortaya çıkması anlamına geliyordu. Böylece, bir sınıf, ilk defa, sınıflar arasındaki farklılığı, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki bir *mantıksal zıtlık* olarak kavrayabilecekti. Marx, Engels ve Lenin, bu çağın, yani içinde yaşadığımız dönemin teorisini geliştirdiler.

Birbirlerine karşıt olan iki sınıf arasındaki çatışmanın bilgisi, şu kavrayışı da beraberinde getirir: Sınıf mücadelesinde, üretim araçlarına sahip olanların farklı çıkarları ile sömürülen katmanların farklı çıkarları, her defasında değişik kombinasyonlara bürünmez ve birbirleriyle çakışmaz. Tersine, çıkarlar, *iki değerli bir mantık biçimine* sahiptir (yani sadece birbirlerini dışlayan iki unsur vardır: A ve A-olmayan). Lenin, "Üçüncü Yol"u, bu mantığa dayanarak reddetti.

Sermaye grupları arasındaki rekabetin veya ücretli emek

biçimleri arasındaki farklılıkların, sermaye grupları arasında veya ücretli işçiler arasında farklı sınıf çıkarları ürettiği anlayışı sadece bir yanılsamadır. Şirketler arasındaki rekabet savaşını kim kazanırsa kazansın, bu sayede ilerleyen şey, sermaye birikimidir. Ve ücretli işçi, hangi üretim veya hizmet sektörü alanında çalışırsa çalışsın, bağımlı bir unsur ve bir artık değer yaratıcısı olarak, genel sermaye ilişkilerine boyun eğer.

Üretim sürecindeki işlevlerin birbirlerinden ayrı olması yüzünden, ücretli olarak çalışanlar, elbette sınıf kimliklerini çok nadir olarak doğrudan doğruya kavrarlar. Sınıf kimliğinin bilincine varmak, toplumsal sürecin ve toplumsal yapının teorik analizine yaslanan bir soyutlama düzeyini gerektirir. Toplumdaki unsurlar arasındaki ilişkiler ve bağımlılıklar ne kadar karmaşıksa, bireylerin kendi sınıfsal konumlarını saptamaları da o ölçüde zorlaşır. Sınıf bilincinin kendiliğinden gelişimini engelleyen şey, görevlerin özellik ve niteliklerindeki farklılaşmadır. Öyle ki bu farklılaşma, bireylerin birbirlerinden bağımsız olduğu görüntüsünü yaratır. Sivil inisiyatiflerin kendi önlerine koydukları türden, sınırlı ve deneyimlere dayanan hedefler, genel toplumsal değişimlerin karmaşık sorunları düşünüldüğünde, daha akla yatkın görünür. Bu açıdan bakıldığında işçi hareketinin büyük başlangıcından beri bilinç durumunda açık bir kayma yaşandı. Geç dönem kapitalizminin üretim tarzı, sınıf karşıtlığının yapısında bir değişiklik yapmasa bile, çoğulluk görüntüsünü ve bireysellik yanılsamalarını yaygınlaştırdı. Dolayısıyla üretim tarzının özü yeniden açığa çıkarılmak zorundadır.

Eylem ve Teori

Toplumumuzun aslında nasıl bir yapıya sahip olduğu, politik mücadeleler içinde açığa çıkar. Ortak çıkarları savunan birliktelikler ve partiler, sınıf karşıtlığını politik olarak açığa

vuran kurumlardır: İşveren ve işçi sendikaları, işveren ve işçi partileri. Partiler, hangi sınıfa ait olduklarına bakmadan bütün yurttaşları kazanarak "halk partileri" olmak isterler; fakat bu beklenti bir yanılsamadır, çünkü ya bu partiler halkın değil kapitalist sistemin, yani egemen sınıfın temsilcileridir, ya da eğer halkın davasını temsil ediyorlarsa, o zaman da egemen sınıfın çıkarlarına karşı çıkmak zorundadırlar. Parlamenter demokrasinin mekanizmaları, sınıflar arasındaki çelişkiyi gizler ve üretim araçlarına sahip olmayanların partilerini de üretim araçlarına sahip olanların egemenlik düzenine entegre eder; sosyal demokrat partilerin tarihi bunu kanıtlar.

İçinde yaşadığımız toplumun tarihsel gerçekliği olarak sınıf karşıtlığının bilinci, yalnızca, varlık biçimi eleştiri olan ve kimliği işçi sınıfının kimliği ile aynı olan bir parti tarafından yaratılabilir ve canlı tutulabilir. Bu söylenenin üç anlamı birden var: İşçi sınıfı, bu partinin kaynağı, öznesi ve nesnesidir. Kaynağıdır, çünkü parti sadece işçi sınıfından doğabilir; öznesidir, çünkü işçi sınıfı partinin taşıyıcısıdır ve işçi sınıfı, toplumdaki konumu, çıkarları ve ümitleriyle partinin politik eylemlerine yön verir; nesnesidir, çünkü işçi sınıfının aktif güçlerinin toplandığı bir yer olarak parti, sınıfı harekete geçirmek için, sınıfın bütününe yönelir. Eski klasik kavramları kullanacak olursak, burjuvazi ve proletarya olarak ikiye ayrılmış bir toplumda, bütünüyle ve yalnızca proletaryanın tarafını seçen bir parti, işçi sınıfına öncülük görevini yürütebilir ve yürütmek zorundadır (bkz. bu bölümün birinci kısmındaki 5. ve 7. tezler).

Bu ne anlama gelir? Tabii ki, partinin her şeyi bildiği ve daima doğru olanı yapacağı anlamına gelmez. Ayrıca, insanların deneyimlerinden ve bilimsel bilgilerden öğrenmeyeceği anlamına da gelmez. Mücadeleler ve işçi sınıfının çıkarlarının hayata geçirilmesi sırasında partinin öncü ve rehber olması

ve böylelikle insanlığın çıkarları uğruna yürütülen mücadelede cephenin en ön saflarında durması, partinin tehlike ve fedakârlıkları da üstlenmesi demektir. Öncü, kendi bildiği yoldan gidemez, tersine sınıfın temel gücünün doğrultusuna uyar. Ama onun bir miktar ilerisindedir. Bunun için amacı bilmeli ve içinde bulunduğu ortamı tanımalıdır. Kendiliğinden hareket edemez, tersine verili koşulları inceler, olanakları değerlendirir ve bir plan geliştirir. Bunları yaparken, hata yapabilir ve yenilgileri sineye çekmek zorunda kalabilir. Yanılgı ve kayıplar kazanılmış deneyimler olarak sınıfın işine yarar. Öncü deney yapar ve başarısız deneylerin de öğretici değeri vardır.

Öncü sözcüğü, askeri dilden alınmıştır. Bu sözcük, partinin sınıf *mücadelesindeki* işlevine işaret eder. Fakat burada hesaba katılan bir başka önemli şey daha vardır. Askeri mücadele bir stratejiyi takip eder. Strateji, bilgiye dayanan bir eylem konseptidir. Sınıfın önünde olmayı, yalnızca kendi eyleminin teorisine sahip olan bir öncü başarabilir. Öncünün, içinde bulunduğu özel tarihsel durum ve sınıfsal konumu konusunda gerçekliği yansıtan ve gelişmiş bir bilince ihtiyacı vardır. Bir teori doğru da olabilir, yanlış da; bunu, politik eylem gösterir. Hatalar eylem sırasında bile düzeltilebilir. Teori tarafından yönetilen bir pratik, kendi kendisini düzenleme özelliğine sahiptir; yani teori, pratik sırasında, deneyimlerin değerlendirilmesi yoluyla değiştirilir. Bu gereklidir, çünkü eylemimizin yöneldiği gerçeklik, sürekli kendi içinde değişir (gerçeklik statik değil dinamiktir) ve ayrıca gerçeklik bizim etkilerimizle de değişmektedir. Bu yüzden her teorik hakikat tarihsel olarak görelidir, belirli bir zamandaki durumu kavrar, durumun değişmesi ile birlikte teori de değişmek zorundadır. Nasıl ki dogmatizm öncüyü felç ediyorsa, ilkesizlik de öncünün yıkımı demektir. Çünkü gerçeklik yalnızca değişen unsurlara değil, aynı zamanda uzun süre değişmeden kalan unsurlara da sahiptir.

Bunlar, teorinin sabitleri olarak adlandırılabilir (bkz. bu bölümün birinci kısmındaki 3. Tez).

Teorik tartışmalardaki dogmatizm ve stratejinin bürokratik bir şekilde hayata geçirilmesi zararlıdır, çünkü bu durumda parti, gelişmenin diyalektiğini dikkate almaz ve parti üyelerinin bilincinin harekete geçirilmesine hizmet etmez. Ama bunları bilmek, dogmatizmden ve bürokratizmden kurtulmaya yetmez. Her örgütte bürokratik kastlaşma eğilimi vardır ve her teorisyen, kendi perspektiflerini mutlaklaştırma ve onlardan vazgeçememe tehlikesi ile karşı karşıyadır. İyi niyete başvurmak yetmez. Parti içi demokrasi, yani parti tabanını karar alma süreçlerine dâhil eden bir örgütsel yapı, komünist parti yaşamının vazgeçilmez bir unsurudur. Bunu ihmal etmek, partiyi kaçınılmaz olarak bozulmaya götürür. Parti tabanını sürekli olarak teorik gelişim sürecine katmak, partinin karar alma süreçlerinin, öncülük görevinin gerektirdiği şekilde düzenlenmesinin temel koşuludur. Çünkü, teorik bilgi ve stratejik eylemin yönlendiricisi olarak teorinin uygulanması işçi sınıfının objektif durumunu yansıtıyor olsa da, bu durum, işçi sınıfının büyük çoğunluğunun bunun bilincinde olduğu anlamına gelmez. Dahası var: Bu bilgilerin deneyimlere dayalı ve tarihsel açıdan kesin güncel kavrayışı öncünün mücadeleleri içinde ortaya çıktığından, bu kavrayış henüz genel sınıf bilincinin içeriğini oluşturmaz.

Bu yüzden öncü partinin teori ve pratiği, işçi sınıfının bütünü için eğitim materyali haline gelir. Bunların incelenmesi ve benimsenmesiyle sınıf bilinci gelişir. Bu büyük sorumluluğu yerine getirebilen bir komünist parti, işçi sınıfı içinde yöneticilik rolünü oynayabilir. Kuşkusuz, sınıfı yönetme rolü, bir hüküm olarak anayasa veya programa kaydedilerek kazanılan bir statü değildir. Bunun için sürekli sınavlardan geçilir. Her komünist parti, işçi sınıfı içinde yöneticilik rolünü kazanma-

yı amaç edinmek zorundadır. Parti, ancak yöneticilik rolü sayesinde, öncü ve ilerlemenin taşıyıcısı olma görevlerini eksiksiz olarak yerine getirebilir.

Teori ile eylem arasındaki bu bağlantı, komünist partinin bilimle olan özel ilişkisini belirler. Bilimsel araştırma ve bunun sonuçları, partinin kullanıp kullanmamaya keyfi bir şekilde karar verebileceği dışsal olgular değildir. Bilimsellik, komünist partinin ideolojisinin temel bir özelliğidir. Ve eğer parti teori ile pratik arasındaki birlikten vazgeçer veya bu birliği sadece "teori ile politik hareket arasındaki ittifak"a (H. J. Sandkühler, UZ [*Unsere Zeit* DKP'nin yayın organı] 10.11.1989), yani iki farklı şeyin işbirliğine indirgerse, o zaman parti artık parti olmaktan çıkar. Çünkü bu tarihsel mekân, yani tarihin teorisinin tarihsel eyleme dönüştüğü bu mekân aynı zamanda komünist partinin, kendini gerçekleştirdiği tarihsel mekândır. İşte sıklıkla atıfta bulunulan ama pragmatik nedenlerle sık sık yanlış anlaşılan "pratik ölçütü" budur.

Partinin Tarihsel Kimliği

Özetleyelim: Komünist parti işçi sınıfının bir parçasıdır (ve yalnızca işçi sınıfının bir parçasıdır, yani her türden seçmenin toplandığı bir burjuva demokratik yapı değildir). Partinin eylemlerinde, temelleri diyalektik ve tarihsel materyalizme dayanan bilimsel bir dünya görüşü hayata geçmektedir. Partinin bilinci ve eylemi, işçi sınıfı hareketiyle öylesine bir ilişki içinde olmalıdır ki, tüm sınıfta sınıf bilincinin oluşumuna ve devamlı gelişmesine katkıda bulunsun. Özü gereği, komünist parti, kapitalizm dönemindeki politik mücadelelerin her an değiştirilebilecek bir aracı değil, tersine, kurumsal bir varoluş biçimidir. Bu kurumsal biçimiyle, (eğer başarılı olursa) sınıflı toplumun aşılmasını sağlayacak olan tarihsel hareket içinde, bilince da-

yalı yapısını kazanır. Bu söylenenler, ampirik değil, tarih felsefesiyle bağlantılı, kategorik doğrulardır. Komünist parti (ister parti görevlilerinin yetersizliği, isterse tarihsel durumdaki yapısal çelişkiler nedeniyle olsun) ulaşması gereken hedeflerin gerisinde kalsa bile, bu söylenenler geçerliliğini korur. Parti, tarihsel bir görevi yerine getiren bir güçtür. Tarihsel görevi, partinin kendini ayakta tutmasının temelini oluşturur. Zalimce kovuşturmalar ve canice kökünü kazıma girişimleri, komünist partileri yok edemedi. Fraksiyonlar ve bölünmeler partileri ortadan kaldıramadı. Ne kadar zayıflarsa zayıflasın, komünizm kendini yeniden örgütledi ve üretti. Komünist parti, sınıf mücadelesinin tavizsiz bir şekilde yoğunlaştığı bir örgütlenme biçimidir.

"Zayıflık dönemlerinde", bu söylenenler aşırı iddialı ve gerçeklerden uzak bulunabilir. Ama bunlar, sınıflı toplumun mantığına dayanmaktadır: Sınıf karşıtlığı sürdükçe, ezilenlerin egemenlere karşı mücadelesi de olacaktır. Komünist partinin varoluşunu koşullandıran şey, burjuva toplumunun sınıfsal yapısıdır. Parti küçük bile olsa, sınıf bilincinin yaygınlaşmasını önceleyen ve buna paralel olarak devam eden kavramsal ön çalışmaları yapabilir. Sınıf bilincinin gelişmesi, bu süreç ne kadar uzun sürerse sürsün, sonuçta, sınıfsal bakış açısını tavizsiz savunan partinin örgütsel olarak da büyümesine götürür.

Böylesi bir parti, kavramlarını ve doğrularını, işçi hareketinin tarihi köklerinden çıkarır. Parti, hiçlikten doğmaz. Partinin teorisi bir tarih teorisidir ve burada söz konusu olan, proletaryanın sınıf olarak ortaya çıkmasıyla başlayan ve sınıf mücadeleleriyle devam eden kendi tarihidir aynı zamanda. Bu tarih içinde deneyimler kazanılır. Bu deneyimler, kavramlar ve teoriler olarak genelleştirilir. Hatalar yapılır ve düzeltilir. Bilgiler kazanılır ve gelecek modelleri tasarlanır. Bugün ve

burada düşünülebilecek ve yapılabilecek olanlar, bu tarih zemininde gerçekleşir; bu zemin, bizim güncelliğimizin bir parçasıdır.

Hiç kimse kendisini, partinin gelişim aşamalarına yönelik eleştirilerden muaf tutamaz. Komünistler bunu neden yapsın ki? Komünizmin tarihi kahramanlıklarla dolu bir tarihtir. Paris Komünü, Ekim Devrimi, (İspanya İç Savaşı'nda, yeraltında, 2. Dünya Savaşı'nın cephelerinde yürütülen) anti-faşist mücadele, Çin komünistlerinin Uzun Yürüyüş'ü, Vietnam'daki Kurtuluş Savaşı, sömürücü rejimlerin devrildiği Küba ve Nikaragua, bu kahramanlık tarihinin doruk noktalarını oluşturur. Tarihsel materyalist analiz, ayakta kalmak için düşmana karşı verilen amansız mücadelede, komünist normların saflığını nasıl ve neden koruyamadığını açığa çıkarmak zorundadır. Ayrıca böyle bir analiz, devrimci toplumsal dönüşümler için gerekli olan şiddetin, neden despotik baskıya ve suçlara dönüştüğünü de açıklamalıdır. Aynı durum ve kişide, hem toplumsal kurtuluşun hem de despotik baskının nasıl olup aynı anda gündeme geldiğini ve birbirine karıştığını izah etmelidir. Haksızlığın ahlaki açıdan yargılanması anlaşılır bir şeydir, ama haksızlığı yargılamak kolaydır ve sonraki kuşaklar açısından bağlayıcı da değildir. Önemli olan, sınıf mücadelesinin tarihsel dönüm noktalarında bulunan ve kararlar almak zorunda kalan insanların karşılaştığı çelişkilerin tarif edilmesi ve kavranmasıdır. Bu çelişkileri akılda tutmak ve bunlardan gelecekteki davranışlar için kurallar çıkarmak gerekir. Çünkü sınıfsız toplum uğruna mücadele gelecekte de çelişkilerden arınmış olmayacaktır. Sarsılmazlığını mücadele tarihinden kazanan bir partinin geçmişle hesaplaşması, partinin tarihsel ve politik kimliğini belirleyen bir görev haline getirilmemelidir. Olmuş bitmiş bir şeyi sonradan mahkûm etmek, masum kurbanlara da hiçbir yararı bulunmayan bir ahlaki aklama eylemidir. Tarih-

sel açıdan da anlam taşıyan şey, haksızlığın tekrarlanmaması için, nelerin farklı yapılması gerektiğinin öğrenilmesidir. Ve bu öğrenme süreci, kurbanlara saygınlıklarının gerçekten geri verilmesi demektir. Ayrıca şöyle bir bilinç de önemlidir: İnsanlığın ilerlemesi kurbanlar verilmeden elde edilmiyor. Yalnızca, sınıflı toplum ve sınıf mücadelesi tarafından belirlenen tarihin (Marx'ın dediği gibi insanlığın "tarih öncesi"nin) çelişkilerinden kurtulmuş bir insanlık, kişilerin keyfi uygulamalarının ve yapısal gücün, suçsuz kurbanlar üretmesini önleyebilecektir. Komünistler tam da bu amaç için mücadele ediyor.

Komünist parti, tüm çelişkilerine ve yetersizliklerine rağmen, sınıf mücadelesini, yani insanın kurtuluşu uğruna yürütülen mücadeleyi en ileri düzeyde yürüten bir taşıyıcıdır, çünkü bilimsel olarak temellendirilmiş bir bilince sahiptir. Tek başına hiçbir insan bu tarihsel tutumun taşıyıcısı olamaz. Tek tek insanlar özel konumlara sahiptir ve onların perspektifleri verili ortama bağlıdır. Bireylerin partinin güçlenmesine ve yönlendirilmesine katkıda bulunmalarının yolu, bilgilerini ve emeklerini örgüte aktarmaları ve örgüte katılmalarıdır. Bireylerin toplumdan ayrı ve olağanüstü-eşsiz olduğu görüntüsünü yaratan bir üretim tarzı, politik eylemin kolektif olduğu görüşüne karşıtlık oluşturur. Kişilerin iradelerini partinin kolektif iradesine bağımlı kılmaları, bireyci ideolojinin egemen olduğu bugün, aşırı bir beklenti gibi görünür (bu bölümün dördüncü kısmında bu konuya yeniden döneceğiz). Komünist, bu beklentiyi karşılamak zorundadır. Bir mücadele örgütünde, parti disiplini zorunludur. Ne var ki, sözü edilen bu pragmatik boyut, sadece yüzeysel olanla ilgilidir. Parti, işçi sınıfının örgütlü öncüsü ise, o zaman tek tek sınıfın üyelerinin iradelerinin, çeşitli anlayışların, bakış açılarının, güdülerin ortak eylemler için kaynaşması gerekir. Bu kaynaşma, sınıf bilincinin mücadeleci niteliklerini kazanmasının biçimidir. Ender durumlarda bi-

reylerin bilgi düzeyleri kolektif bilinç düzeyinden daha yüksek olsa bile, tarihsel öznenin sınıfsal konumunun göreliliği de hesaba katıldığında, belirli bir durumun *tarihsel* gerçekliği, bir bireyin bilgilerinin soyut doğruluğundan türetilemez. Tersine, tarihsel gerçeklik, bireylerin bilgilerinin, politik eylemciler topluluğunun taşıyıcısı ve uygulayıcısı olduğu bir amaca yönelik olarak bütünleştirilmesinin ürünü olur. Bu bütünleşme örgüt içinde, yoldaşların canlı karşılıklı etkileşimleriyle gerçekleşir. Birey, "çağının ilerisinde" olabilir. Farklı perspektiflere açıklığın sağlanabilmesi için, birey, kendi anlayışını ortaya koymalıdır. Fakat teori ile pratiğin birliği nedeniyle, birey, partiye ve partinin eylem yeteneğine bağlı kalır. Bireyin partinin eylem birliğine katılması, partinin vurucu güce sahip olmasının önkoşuludur. Burada sözü edilen biçimsel ilke, disiplininin gönüllü bir şekilde kabul edilmesidir. Partideki eylem birliği için gönüllü disiplin, *tarihsel* gerçekliğin bir biçimi ve doğru politik eylemin önkoşuludur. Komünist parti bu noktada da parlamenter demokrasideki tüm diğer partilerden ayrılır. Çünkü diğer partiler, mantıkları gereği, sınıflı toplumun mekânı ve gerçekliği içinde kalırlar.

Parti disiplinini, yukarıdan aşağıya doğru bir emir-komuta ilişkisiyle özdeşleştirmek yanlıştır. Tabii ki her örgütlenmenin önünde hiyerarşik bir bozulma tehlikesi mevcuttur ve bu tehlikeye karşı etkin bir duruş sergilenmelidir. Tehlikenin kaynağı şudur: Parti tabanı karar verme sürecine katıldıktan sonra, strateji ve eylemlerin koordinasyonunda, değişen koşullara uygun olarak hızlı tepki verme yeteneğini göstermek gerekir. Bu da, yönetici kadro tarafından sağlanmak zorundadır. Mücadeleci bir parti, merkezi yönetim kurulları olmadan yapamaz. Merkeziyetçiliği *demokratik* kılan şey, partinin tabanıyla sürekli ilişki içinde olunması, parti tabanının da katkıda bulunduğu ve benimsediği parti çizgisinin tüm parti tarafından

hayata geçirilmesidir. Parti içi iletişim süreçleri sayesinde, her yoldaşın bireysel görüş ve perspektiflerini ortaya koyması ve görüşlerini diğer yoldaşların görüşleriyle uyumlu hale getirmesi olanağı vardır. Sınıfa dayanan ve sınıfın çıkarlarını temsil eden bir partinin sınıf içinde kök salması, parti yöneticileri ile parti üyeleri arasındaki karşılıklı etkileşimin son bulmamasına bağlıdır. Parti aygıtının kendi başına buyruk hale gelmesi, parti faaliyetlerinin, partinin varlığının temelini oluşturan sınıfsal temelden kopması anlamına gelir.

Parti aygıtının kendi başına buyruk olmasına izin verilmiyorsa, bir komünist partide bağımsızlaşmış grupların, akımların ve fraksiyonların varlığına da izin verilemez. Halk içindeki farklı grupların çıkarlarını temsil ediyormuş gibi görünmeye çalışan burjuva partilerinde, böylesi bölünmeler, bu görüntünün göze çarpan biçimidir. Varoluşunu iki sınıfın, yalnızca iki sınıfın karşıtlığı hakikatine dayandıran bir komünist parti, çoğulculuk yanılsaması karşısında gevşememeli, pes etmemelidir. Çünkü bu yanılsama tam da sınıf karşıtının ideolojisinden kaynaklanmaktadır. Partinin fikir oluşturma ve karar alma sürecinde, üyelerinin sayısı kadar ses ve fikir gündeme gelir, fakat parti, çizgisinin ve amacının *tekliğiyle* partidir. Komünistlerin özelliği, farklılıklarıyla birlikte, partilerinin birliğine katılmalarıdır.

Burjuvazi ve proletaryadan oluşan sınıflı toplum çağında, komünist parti, kendisini tarihsel rolü olan bir unsur olarak görmelidir. Çoğu zaman, hatta genellikle, gerçeklik, kavramlara denk düşmez. Şeylerin, özleri açısından olabilecekleri gibi olmamaları, gerçekliği olasılıklara açık hale getirir. "A, henüz A değildir." Ernst Bloch, bu önermeden, ucu açık bir dünya ilkesini türetmişti. Komünist partilerin, kavramlarının hakkını vermeleri kendiliğinden olmaz; kavramla gerçekliği özdeşleştirmek idealizm olurdu.

Parti yaşamının günlük pratiği içinde gerçekliğin kavrama doğru yaklaşması, yoldaşların katılım ve çabalarına bağlıdır. Politik stratejinin oluşumunda yoldaşların sürece kimlikleri, deneyimleri ve bilgileriyle aktif olarak katılması, örgüt ve eylem birliği disiplini sağlar. Bunların başarılması, partinin şunu söyleyebilecek güce ulaşmasını mümkün kılar: Nerede bir yoldaş varsa, parti oradadır.

4. Tarihin Öznesi

Bugün komünist olmak ne demektir? Sosyalist toplumların çökmesinden sonra, dünyadaki önemli bir politik gücün etkisini yitirdiği bir çağda yaşıyoruz. Söz konusu politik güç, Ekim Devrimi'nden beri, kapitalizm ile sosyalizmin sistemler arası rekabeti ve bir arada yaşaması koşullarında, çağımızın karakteri olan toplumsal değişimi, yani sosyalizmden kapitalizme geçişi belirleyen önemli bir güçtü. Şimdi tersi bir gelişme yaşıyoruz ve bu gelişme, sosyalizmden kapitalizme geçiş saptamasını tartışmalı kılmış görünüyor. Sosyalist kampın temel gücü olan Sovyetler Birliği'nde bile sosyalizm öncesi mülkiyet ve üretim ilişkilerinin yeniden kurulması eğilimi belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor. Ve başkanlık sistemini öngören anayasa, Marksist devlet teorisinin sınıfsız topluma götürecek yol olarak öngördüğü politik biçim değil.

Bu kitabın daha önceki kısımlarında, birçok Marksisti şaşırtan böylesi bir durumda, nelere sıkı tutunmamız gerektiğini, diyalektik ve tarihsel materyalist teoriyi, kapitalist ekonomideki küresel sorunların kaynaklarını, burjuva toplumunun egemenlik ilişkilerine karşı yürütülen politik mücadelenin örgütsel biçimlerini esas hatlarıyla açıklamıştım.

Bu analizler ve çıkarsamalar şu sonuca götürüyor: Sınıf karşıtlığı, yani sınıf mücadelesi (bazı sanayileşmiş metropol

ülkelerde göreli bir refahla gizlenmiş olsa bile), dünya toplumunun ekonomisini ve politikasını belirlemeyi sürdürmektedir. Peki ama, sınıf mücadelesini yürüten özneler nerede? Politik güç dengelerinin değişmiş olduğu bir dünyada bu öznelerin perspektifleri ne?

Ekim Devrimi'yle kurulan Sovyet iktidarından bu yana ve özellikle 2. Dünya Savaşı'nın sonunda güçlü bir sosyalist kampın oluşumundan sonra, sınıf mücadelesi, birbirleriyle her zaman ilişki içinde olmayan iki düzeyde cereyan etti. Biri, sermayenin egemen olduğu ülkelerde sömürülen sınıfların sömürücülere ve onların taraftarlarına karşı ülke içinde yürüttüğü politik bir mücadele; diğeri, sosyalist kamp ile kapitalist kamp arasındaki, dünya çapında yürütülen politik kavga olarak... Sovyetler'in ve onun müttefiklerinin başarıları, bütün olarak komünist hareketin başarılarıydı. Bu başarılar, bir yandan devrimci kuvvetleri güçlendirdi ve kapitalist ülkelerdeki egemen sınıfı sosyal tavizler vermeye zorladı, öte yandan ağır ve şiddetli politik baskılara neden oldu (Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Alman Komünist Partisi'nin yasaklanması, sıkıyönetim yasaları, meslekten uzaklaştırma gibi baskılar bunların açık örnekleridir). Dünyadaki komünist partiler ve ulusal kurtuluş hareketleri sosyalist ülkelerin desteğine güvenebiliyordu. Sosyalist ülkeler de, komünist partilerin stratejilerinin, sosyalist kampın gücünün korunmasına yönelik olduğuna güveniyordu. Bir ülkedeki sınıf mücadelesinin çıkarlarıyla, enternasyonal dünya politikası arasında elbette sürtüşmeler çok geçmeden gündeme geliyordu, fakat bunlar, genellikle dayanışmacı bir yaklaşımla dengelenebiliyordu. İlke olarak şu kural geçerliydi: Sovyetler'e yararlı olan her şey, komünizmin gelişmesine de hizmet eder. Ve bu ilke, mantıksal ve politik bakımdan doğruydu. Çünkü Sovyetler, yeni sosyalist toplum düzeninin öncü gücü ve dünya barışının güvencesiydi.

Kapitalizmin Büyümesi ve Çelişkileri

Bu arada kapitalizm, COMECON'a (sosyalist ülkeler arasındaki Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) dâhil olan ülkelerin kapitalist olmayan üretim ilişkilerine sızarak onları kendi etki alanına çekmeye başladı. Fakat kapitalizm bu nedenle, emek ile sermaye arasındaki temel çelişkiye bağlı yeni ve güçlü çelişkileri de göğüslemek zorunda kalacaktır. Bir taraftan, sermayenin Elbe Nehri ile Ohotsk Denizi arasındaki muazzam büyüklükteki ve gelişmeye elverişli bir pazara yayılma olanağı, kapitalizm için devasa bir canlanma anlamına geliyor. Çünkü kapitalizmin ihtiyaç duyduğu şey, sermayenin üretime aktarılmasına ve böylece sermaye birikimine olanak sağlayan kârlı yatırım alanlarıdır. Burada söz konusu olan, aslında klasik birikim sürecidir. Diğer taraftan, sermayenin yayılması sömürünün ağırlaşmasına yol açıyor (bir zamanların sosyalist ülkelerindeki sosyal hakların budanması, metropol ülkelerde işçilerin ve sendikaların haklarının sınırlanması, artan politik baskılar). Bunlara ek olarak, teknolojik gelişme nedeniyle, gereksiz hale gelen emek gücünün niceliği giderek artıyor. Sermayenin yayılması, istihdam edilenlerin sayısının da artacağı anlamına gelmiyor. Ekonomik konjonktürün iyi olması ile kitlesel işsizlik birbirlerini dışlamıyor, tersine el ele gidiyor. Kapitalizmin doğrultusu, "üçte ikilik toplum"dur.

Kapitalizmin ekonomik başarısı, yani toplumsal zenginliğin küçük bir azınlığın elinde toplanması, onun gayri-insani yüzünü bir kez daha gösteriyor. Çünkü bazı metropol ülkelerde, sömürülenlerin ve iş sürecinden dışlanarak hakları ellerinden alınmış olanların asgari geçim düzeyleri, "sosyal içerme" yoluyla sefalet sınırının biraz üstünde tutuluyor olsa bile, insanlar, anlamsız bir yaşama, köksüzlüğe, dışlanmışlığa ve perspektif yoksulluğuna terk ediliyor. Metropol ülkelerde böylesi bir "zihinsel yoksullaşma" yaşanırken, gelişmekte

olan ülkelerin büyük bölümündeki kitleler fiziksel bir sefalete düşüyor. Werner Hoffmann[4], "İşçinin bütün kişiliğiyle körelmesi" anlamına gelen zihinsel yoksullaşmaya çok önceden dikkat çekmişti, ama o zaman onun dedikleri anlaşılmamıştı. Egemen sınıfın burada sözü edilen iki eğilimi kontrol altında tutmasının tek yolu devlet baskısıdır.

Kapitalizmin güncel gücü, ne sık sık tekrarlanan krizlerinin ve sürmekte olan genel krizinin deneyimlerinden hareketle (kriz aynı zamanda sistemin hareket biçimidir), ne de kapitalizmin gayri-insani özelliklerinden hareketle yok sayılabilir (gayri-insanilik, Hegel'in de farkına varmış olduğu gibi, sistemin, hiçbir zaman ondan koparılamayacak olan "karanlık" tarafıdır). Ne krizler ne de gayri-insanilik, kapitalizmin "gelişerek" varlığını sürdürmesini engelleyebilir. Daha çok, Marx'ın *Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde söylediği o ünlü cümle ile uyum içinde, üretici güçlerin gelişimi ile üretim ilişkileri arasındaki ilişki sorgulanmalıdır: "İçinde barındırabildiği tüm üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz ve yeni ve daha ileri üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varoluş koşulları eski toplumun kucağında büyümeden, asla ortaya çıkmaz." (Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, MEW 13, s. 9) Kapitalist üretim ilişkileri içinde başlayan ve devam eden bilimsel-teknik devrim, şüphesiz henüz toplumsal örgütlenme biçiminin sınırlarına varmadı. Kapitalizmin egemenliği altında ve kapitalizmin araçlarıyla dünyadaki medeni-teknik gelişim sürdükçe, ne kadar kurban verilirse verilsin, kapitalist mülkiyet ilişkileri de sürecektir.

Ama kapitalizmin bağrında çelişkiler çıkar ortaya. En çok göze çarpan çelişkiler, bugün "küresel sorunlar" olarak adlan-

4 Werner Hoffmann, Verelendung, *Folgen einer Theorie*, Frankfurt am Main 1967, s. 27.

dığımız çelişkilerdir. Yani üçüncü dünyanın soyulup soğana çevrilmiş ülkelerindeki kitlesel sefalet, doğanın tahrip edilmesi, barışın tehlikede olması, insan haklarının inkârı (bkz. bu bölümün ikinci kısmı)... Daha az göze çarpan, fakat aynı şekilde gelecekteki politik eğilimler için önemli olan diğer bir çelişki ise şudur: Bir tarafta, gittikçe karmaşıklaşan teknoloji ve hızlı gelişme temposu, çalışan insanlardan daha gelişkin mesleki yetenekler ve daha çok yönlü bir zeka, yani kişiliklerini, niteliklerini geliştiren ve kendilerine güvenlerini artıran bir eğitim talep etmektedir. Öte yanda, insanlar politik-toplumsal bağımlılık ilişkileri içinde, yani kendi kaderlerini belirlemekten uzak tutulmaktadır. Bilgi işleme sistemlerindeki egemenlik ve manipülasyon mekanizmalarının oluşturduğu ağ, insanların giderek daha fazla kısıtlanmasına yol açmaktadır.

Devamla: Nükleer enerji kullanımıyla bağlantılı olan ve yaşamı tehlikeye sokan riskler ve gen teknolojisinin barındırdığı gayri-insani olanaklar, üretim araçlarına sahip özel mülk sahiplerinin kâra dayalı çıkarları ile tehlikelere maruz kalanların kendilerini korumaya yönelik çıkarları arasındaki çelişki sayesinde kontrol edilebilir olmaktan çıkmıştır. Yani, tekelci devlet kapitalizminin örgütlenme biçimleri, artık insani ve rasyonel ölçütlere göre kontrol altında tutulamaz. Büyümenin doğal sınırları ile sermayenin birikim hırsı birbirleriyle bağdaştırılamaz. Toplumsal bütünün her yanında çatışma noktaları şekillenmektedir.

Ekonominin Diyalektiği

Çatışmaların bir ortaklık ("sosyal ortaklık"!) görüntüsü içinde gizlendiği bu bütünlük, soyut bir homojenliğin ürünüdür. Homojenleşme ise "bir süreç olarak paranın bağımsızlaş-

ması" (Marx, *Grundrisse*, s. 937)[5] aracılığıyla, yani Para-Meta-Para dolaşımı içinde tüketim arzının sürekli hareketi aracılığıyla gerçekleşir. Bu homojenlik, bireyler tarafından, bireysel tüketici olma "özgürlüğü" gibi algılanır. Gerçekte ise toplum "bireylerin toplamından oluşmaz, tersine bireyler arasındaki bağlantı ve ilişkileri ifade eder" (Marx, *Grundrisse*, s. 937). Marx'ın söylediği gibi bireyler, yalnızca toplum dışı insanlardır. Bireylerin somut belirlenimi "toplumdaki belirlenimleridir, yani A'nın B ile ilişkisidir. Sadece kendisi olarak A, köle değildir. O toplum içinde ve toplum tarafından köle haline getirilmiştir" (Marx, *Grundrisse*, s. 176). İnsanların karşıtlık ilişkileri içine girmeleri, toplumsal belirlenmişliklerinin ürünüdür; bir tarafta meta değişiminin, diğer tarafta ise meta üretiminin bütünlüğü bulunur. "Sermaye olarak paranın zıtlı ve tamamlayıcısı olan biricik kullanım değeri emektir ve bu da özne olarak var olan emek gücünde mevcuttur. Para, yalnızca sermaye olmayanla, sermayenin yadsınmasıyla ortaya çıkan sermayeyle ilişkisi içinde sermaye olur." (Marx, Grundrisse, s. 943). Sermaye, emek harcanmasına, yani öznenin özne olabilirliğine dayanır. Fakat sermaye, emeği ve dolayısıyla canlı emeğin taşıyıcısı olan insanları metaya dönüştürerek, emeği görmezden gelir, onu olumsuzlar. Bu çelişki, yani yok etmek üzere özneye ihtiyaç duyulması ve aynı öznenin üretim sürecinin basit bir unsuru haline getirilmesi, kapitalizmin yüz karasıdır ve kapitalizmin sınırları içinde kaldırılamayacak bir çelişkidir. Kapitalizmin ekonomik yanı sömürüdür, yani emek aracılığıyla artık değerin üretilmesidir. Artık değer, çalışanlar tarafından değişim değeri olarak üretilmenin yanı sıra, aynı zamanda çalışanlar tarafından tüketim aracılığıyla da gerçekleştirilmek zorundadır. Bu yüzden, "hazların teşvik edilmesi, ... ihtiyaçların bi-

5 Karl Marx, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, Berlin, 1974. Marx ve Engels'ten yapılan tüm diğer alıntıların kaynağı: MEW, Berlin 1956.

rikimi" (Hoffmann, s. 53 vd.) sömürünün bir parçasına dönüşebilir. Sermaye-emek çelişkisinin ahlaki yanında ise, insanların aşağılanmaları, manipüle edilen nesnelere ve sermayenin değerlenmesinin basit araçlarına dönüştürülmeleri vardır.

Kapitalizmin değişen görünüş biçimleri tarafından yadsınamayan Marx'ın bazı temel düşüncelerini anımsamak, bizi özgürlük ve kendi kaderini tayin etme sorununa, yani burjuva toplumunda tek tek insanların öznel rolü sorununa götürür. Kapitalizmde, öznenin rolünün ne olduğunu kavramak, daha önceki toplumsal formasyonlarda olduğundan daha zordur. Köle sahibi ile köle, efendi ile uşak arasındaki ilişki kişisel bir bağımlılık ilişkisiydi. Bu ilişki, zalimce bir baskı veya ataerkil lütufkârlık altında, huysuzca boyun eğme veya gönüllü bağlılık içinde doğrudan doğruya hissedilebilen bir ilişkiydi. Bu söylenen, erken kapitalizm dönemindeki patron-ücretli işçi ilişkisinde de bir anlamda geçerliydi. Engels'in *İngiltere'de İşçi Sınıfın Durumu* adlı kitabında tasvir ettiği gibi, sömürü ilişkisi tek tek insanların kaderlerine bakarak anlaşılabiliyordu. Çocukların çalışması, çok uzun çalışma süreleri, hiçbir tedbir olmadığından erken yaşlarda sakatlıklar ve ölümler, düşük ücretler ve barakalar, kapitalist sistemin gayri-insaniliğinin gözden kaçamayacak belirtileriydi. Daha yüz sene öncesine kadar, kışın büroların ısıtılması için gerekli olan kömürü çıraklar getirmek zorundaydı. İşçiler ve küçük memurlar, kıtlığı ve sıkıntıyı bizzat kendi bedenlerinde hissediyorlardı.

Gelişmiş sermaye ilişkilerinin anonimliği, sınıf çelişkilerinin üstünü örtmektedir. Geçmişte, işçiler, karikatürlerde görmeye alışmış olduğumuz üzere, ağzında kalın purosuyla zevk ve sefa alemindeki patronun, kendilerinkiyle zıt bir konumda bulunduğunu görebiliyordu. Fakat hisse senedi sahiplerinin ve onların bankalardaki temsilcilerinin zenginliği ve gücü göze batmaz ve medya onları yüceltir. Güçlü işçi sınıfı hareketleri-

nin son yüz yılda daha yüksek ücretleri ve daha gelişkin sosyal hakları mücadeleyle elde ettiği yerlerde, "orta sınıf" ile işçi sınıfı arasındaki uçurumun azaldığı ülkelerde ve de işçi sınıfının kendi öz kültürünün genelleştirilmiş bir kültür arzıyla yerle bir edildiği ülkelerde, sınıflı toplumun kendine özgü göze batan özellikleri arka planda kalır ve bu toplumun özellikleri, günlük yaşamdaki gözlemlerle değil, ancak teorik düşünce aracılığıyla bilince çıkarılabilir. Yani sınıf bilincinin gelişimi bugün daha çok sayıda ve daha karmaşık soyutlamaları gerektirmektedir. Bunlara ek olarak şunlar da söylenebilir: Üretken emeğin tipi değişmektedir. El emeğiyle çalışan personele daha az gerek duyulmaktadır, fiziksel çaba gösterenlerin yükü gittikçe azalmaktadır. Buna karşılık hizmet sektöründe ve idari işlerde çalışanların sayısı artmaktadır. Emekçinin yaşadığı doğrudan deneyimler, sermaye ile emek arasındaki ilişkinin emekçinin öz yaşamındaki ortaya çıkış tarzı değişmiştir.

Para-Meta-Para dolaşımını ayakta tutmak ve giderek hızlandırmak zorunda olan kapitalist ekonominin de en azından kapitalist sistemin kalbini oluşturan ülkelerde satın alma gücü olan toplumsal tabakalara ihtiyacı vardır. Bu durum belli bir derecede ücret politikasını ve toplumsal siyaseti, fakat aynı zamanda "tüketim toplumu"nun görünüşünü belirlemektedir. "Sanayinin daha önceki dönemlerinden farklı olarak bugün üretim büyük oranda kitlesel tüketime ve bu yüzden de kendi emeğiyle geçinenlerin alım gücüne muhtaçtır... Yerden mantar gibi biten reklamcılığın gösterdiği gibi, iş dünyasının büyük bir bölümü için tüketici kitlelerin ihtiyaçları yaşamsal önem kazanmıştır. Ve İncil'de ifade edildiği gibi dul ve yetimin hakkına[6] bile göz dikerler" (Hoffmann, s. 52). Geniş yığınların Para-Meta dolaşımına dâhil edilmesi, onları "tüketim

6 Burada yoksulluğuna rağmen son meteliğini veren dul kadının İncil'deki hikâyesi kastediliyor. -çev.

toplumu" görüntüsünün içine çeker. Marx dolaşım konusunda şöyle der: "Dolaşımın dolayımsız varlığı bu yüzden sadece bir görüntüdür. Dolaşım, arka planda cereyan eden bir sürecin ürünüdür" (Marx, *Grundrisse*, s. 920). Bu süreç meta üretimidir. Meta üretiminde, üretim araçlarına sahip olanlar için, dolaşıma giren ve onlara yeni kazanç getiren şeyler üretilir. Gerçek (yani görüntüsünden ibaret olmayan) dolaşım şudur: Para-Üretim-Meta-Satış-Daha Fazla Para. Piyasada ise şöyle görünür: $Para_1$ metaya yatırılır ve sonunda $Para_2$'yi getirir. Ve şöyle bir yanılsama oluşabilir: $Para_1$ ve $Para_2$ birbirine denktirler... Buradaki para artışı (artık değer) alıcı tarafından görülmez. "Dolaşımın biçimi kendi başına ele alındığında, dolaşım içinde paradan başka hiçbir şey olmaz, ortaya çıkmaz ve üretilmez" (Marx, *Grundrisse*, s. 926). Para oluşur, işçinin sırtından üretilir, işçinin kendisi de sonradan tüketici olur: Metayı, daha sonra onu satın almak için ödeyeceğinden daha düşük bir fiyat karşılığında üretmiştir. Sermaye hareketinin asıl ilkesi, artık değer-yatırım-yeni artık değer spiralidir. Bunun için de, pazarların ve tüketimin sürekli büyümesi gerekir.

Tüketim Köleleri veya Bireyin Özgürce Gelişimi

Tüketimin yeniden yaratılması, her durumda, ihtiyaçların uyarılması demektir. İster basit ihtiyaçları daha karmaşık ihtiyaçlara dönüştürme yoluyla yeni pazar alanları yaratılsın, isterse mevcut olan pazarlardaki tüketim, farklı ürün çeşitlerinin arzının yaygınlaştırılması ve yeni ürünlerin keşfi aracılığıyla artırılsın... İhtiyaçlar toplumsal davranış kalıplarıyla yönlendirildiğinden, burada, bir mala duyulan ihtiyaç onun gerçek kullanım değerinden ayrılmıştır. "Reklam araçları ve tüketiciyi ayartan araçlar, şeylere özel bir *toplumsal kullanım değeri* vermeyi amaç edinirler" (Hoffmann, s. 55). Moda olan

ürünlerde, ev ve büro eşyalarında, hatta birçok teknik alette ve özellikle de araba satışı konusunda, "trend-setting" (eğilim oluşturma) yoluyla ihtiyaçların yönlendirildiği açık bir şekilde ortadadır. Alıcıyı ayartmanın (malın iyi bir kullanım değerine sahip olduğu vaadiyle tüketiciyi yanıltmanın) yolu şudur: Tüketiciye, seçme özgürlüğü varmış gibi hitap edilir. İnsanların temel ihtiyaçları, bunların karşılanması uzun süredir toplumsal üretim aracılığıyla gerçekleşse bile, gerçekte, toplumsal ihtiyaçlardan önce ortaya çıkmış olan doğal ihtiyaçlardır. Her bireyin, kendine özgü bir ben-varlığı olarak ihtiyaçları vardır. İnsanın temel dürtüleri biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. Gerçi ihtiyaçların tatmin edilmesinin insana özgü tarzı, üretim araçlarının araya girmesiyle, ihtiyaç üreten karmaşık bir alan yaratmıştır, ama bireysel tüketim arzusu, bireye kendi "ben"inin bir ifadesi olarak görünse bile, insanın toplumsal ilişkilerin bir temsilcisi olarak otaya çıktığı bu "ihtiyaçlar sistemi", yalnızca tarihsel, teknolojik ve sosyolojik analizler yardımıyla kavranabilir. Tüketim alanında, birey, doğrudan doğruya özgür bir özne olduğu yanılsamasına kapılır. Ve meta arzı (bireyin sahip olduğu satın alma gücünden bağımsız olarak) "özgürlüğün" yaşamsal özü haline gelir.

Gerçekte, bunların yanı sıra, "tüketicinin ihtiyacı sanayinin gerçek ihtiyacı haline gelmiştir". Sanayi, bugünkü "kitlesel üretim çağında, gittikçe daha masraflı hale gelen rekabet savaşında, gittikçe daha hileli ve saldırgan yöntemlerle kendi ihtiyaçlarını tüketicilere sanki bu ihtiyaçlar onların ihtiyaçlarıymış gibi aşılamaya muktedirdir. Nesneler, özel zevklerin nesneleri gibi görünerek masumluklarını yitirirler. Ve alıcının, satın alacağı malı seçme aşamasında, yabancı bir irade çoktan devreye girmiştir. Böylece bireye kalan boş zamanlarda bile, artan bir yabancılaşma ve iradenin ortaklaşması söz konusudur. Bizzat tüketirken bile bir yoksullaşma yaşanmak-

ta, var olan nesnelerin insani amaçlar için kullanılmasından uzaklaşılmakta, hatta gerçek ihtiyaçlara yabancılaşma sağlanmaktadır" (Hoffmann, s. 53-55). İnsan, tüketici olarak ihtiyaçlarını özgürce karşıladığını düşünürken, artık değer-yatırım-üretim-dolaşım-yeni artık değer şemasına uygun bir şekilde, üretim sürecinde başkaları tarafından yönetilen bir aktarım kayışına dönüşür. İnsanların ihtiyaçları, yani sözde en özel ve içsel kişilik özellikleri, sermayenin birikim sürecinin mekanizmaları tarafından dayatılır. Kapitalizmde, bireyin görünüşteki özgürlüğü, gerçekte sermaye yasalarının birey üzerindeki egemenliğidir. *Komünist Manifesto*'da dile getirilen "her bireyin özgürce gelişmesi"nin yerine bireyin sermayeye tabi olması geçer. Tek tek kapitalistler bile üretim ilişkilerinin baskı ve zorundan kaçamaz. Onlar sadece imtiyazlı konumları sayesinde kafeslerinin demirlerini altınla kaplayabilir ve zevklerini bu kafesin içinde yaşar.

Fakat temel çelişki, haz, tüketim ve lüks düzeylerindeki farklardan kaynaklanmaz. Zengin ile yoksul arasındaki zıtlık bile temel çelişkiyi oluşturmaz. Yoksa bu temel çelişki, para politikasıyla, paylaşım alanında adalet sağlayarak çözülebilirdi (bazı sosyal demokrat teorisyen ve politikacılar böyle düşünür). Temel çelişki, asıl olarak, sermaye ile emek arasındaki çelişkidir; kapitalist ile işçi arasındaki çelişki değil. Üretim ilişkilerinin sermaye birikimi tarafından belirlenmesi insanı insanlıktan çıkarmaktadır. İhtiyaçlar sistemi, insanın olanaklarının çok yönlü gelişmesinin ve kişiliğinin olgunlaşmasının bir aracı değildir; tersine, insan, Para-Meta-Para dolaşımının gerçekleştirildiği zemine düşürülür. Bu şekilde insanlıktan çıkarılmaya yalnızca bunun kurbanları karşı koyabilir. Çağımızda tarihsel ilerlemenin öznesi, sermaye ile emek arasındaki temel çelişki tarafından belirlenir.

Sınıf Bilinci ve Politik Eylem

Politik-tarihsel süreçlerde aktör olabilmek için, kurban olmak yetmez; aynı zamanda bu durumu bilmek ve ona karşı ayağa kalkmak gerekir. Eğer sömürü ve baskı konusundaki bilgi, devrimci hareketin tabi olduğu tarihsel eğilimlerin ve yasaların bilgisi ile bağlantılıysa, kurumlaşmış bir iktidar aygıtına yönelik isyanın başarı ve tarihsel ilerlemeye yol açma şansı da vardır. Bunun için, politik ifadesini sermaye sınıfı ile işçi sınıfının sınıf-karşıtlığında bulan sermaye ile emek arasındaki yapısal karşıtlığın bilinci gereklidir. Sermaye sınıfı, devletin iktidar aygıtına sahiptir, bu aygıtın egemenlik mekanizmaları, tek tek sermaye sahipleri ve sermaye grupları arasındaki çelişkileri dengeler ve bu çelişkileri ortak bir paydada buluşturur. Sömürülenler, görünürde olup bitenlerin çeşitlilik ve çelişkilerine aldanmadan, burjuva toplumunun temel çelişkilerini ve kapitalizmin hareket yasalarını kavrayarak birleşmek ve kendi saflarındaki farklı özel çıkarları da aşabilecek bir gücü oluşturmak zorundadır. Bu ilişkilerin bilincine varmak, gündelik deneyimler sayesinde öğrenilebilecek kadar açık ve ortada olmadıkları için, çok kolay değildir.

Her zaman olduğu gibi bugün de, üretim araçlarının özel mülkiyeti altında bile, üretim toplumsaldır. Fakat tek tek üreticiler, yani işçiler, toplumsal üretim sürecinden koparılmıştır. İşçi, bırakın üretim sürecini belirlemeyi, üretimin bütününü göremediğinden, üretim organizasyonunun şu veya bu yerinde yabancılaşmış ve yalıtılmış olarak yaşar, kendisini çarkın değiştirilebilir bir dişlisi olarak görür. O da diğer pek çokları gibi yalnızca tüketici bir tekil birey olarak yaşar. Bireyciliğin ve çoğulculuğun ideologları (bkz. bu bölümün birinci kısmı), bu görüntüyü güçlendirir ve sadece kendi burnunun ucunu görme eğilimini desteklerler. Egemenlerse "böl ve yönet" politikasını uygulama avantajına sahiptir.

Sınıf mücadelesi pek çok düzlemde cereyan eder. İlkin, toplumsal zenginlikten daha büyük bir pay, daha yüksek ücretler alma, sosyal kazanımları koruma ve genişletme mücadelesidir. Ayrıca, işletmelerdeki, ulusal ölçekteki ve uluslararası ölçekteki iktisadi süreçlerde (örneğin, Avrupa Topluluğu, kalkınma politikası, dünya ticareti) söz sahibi olma mücadelesidir. Söz söylemek için örgütlü olmak gerektiğinden, sendikal hakların genişletilmesi, sendikaların politik alandaki etkilerinin artırılması mücadelesidir. Sınıf mücadelesi aynı zamanda, insanlığın çıkarları (küresel sorunlar) için özel çıkarlara karşı yürütülen mücadeledir. Ve en başta, sermayenin sınıf çıkarlarının insanlığın çıkarlarına zıt olduğunun bilgisine sahip olunmalıdır. Bunu dikkate almayanlar, hastalığın kendisiyle değil belirtileriyle mücadele ediyor demektir. Hastalığın belirtileriyle mücadele etmek de önemli olsa bile, hastalığın kaynağını bilmeden yapılan tedavi yeterli olamaz. Bu nedenle, sınıf mücadelesi son olarak işçi sınıfının iktidar uğruna yürüttüğü mücadeledir ve örgüt sorunu da bu nedenle gündeme gelir. Yalnızca politik örgütlülüğe sahip bir işçi sınıfı tarihsel ilerlemenin öznesi olabilir. "Her bireyin özgürce gelişmesi" bir başlangıç değil, örgütlü mücadelenin sonucudur. İnsanlık sınıfsız toplumu hayata geçirdiğinde, "her bireyin özgürce gelişmesi", bu zaferin ödülü olacaktır.

Bugün bilimsel-teknik devrim çerçevesinde emek ilişkileri değişmiştir ve ücretlilerin bileşiminde, üretim alanından hizmet sektörüne doğru bir kayma yaşanmıştır. Bireysel olarak yürütülen faaliyetlerin sayısı artmıştır. Buna bağlı olarak, çalışanların kendi konumları hakkındaki bilinçleri de değişmektedir. Toplumsal çelişkiler, sınıf karşıtlıklarının bir ifadesi olarak görülmekten çok, yalıtılabilir ve tekil eylemlerle çözülebilir çıkar çatışmaları olarak algılanmaktadır (örneğin, çevre sorunlarında, farklı yerlerde ortaya çıkan yurttaş inisiyatifle-

ri, bu sayede kendilerini politik bir araç olarak kabul ettirebilmektedir). Ne var ki böylesi bir anlayış, kapitalist düzenin sınırları içinde kalır ve bu yüzden kapitalist düzen tarafından üretilen temel çelişkilerde köklü bir değişikliğe yol açamaz. Bu anlayış nedeniyle ücretliler kitlesi de kendi sınıfsal durumuna farklı yerlerden bakar. Kapitalizmin reform yeteneği konusundaki yanılsamalar egemenliklerini devam ettirir. Teorik olarak temellendirilmiş sınıf bilincine az rastlanır. Şu yapısal gerçeği herkes kavrayamaz: "Emeğin özel içeriğinden bağımsız olarak işçi sınıfına dâhil olanlar şu kesimlerdir: Emek gücünü satarak yaşamak zorunda kalanlar, sermayenin veya kapitalist devletin komutası altında karşılığı ödenmemiş artık değer yaratmak zorunda olanlar, sermayenin yeniden üretim sürecinde artık değer üretimine aracılık edenler ve böylece birikim ve kriz döngüsüne bağımlı olanlar". (Peter, s. 26)[7] Doğrudan doğruya üretim süreci içinde bulunan ve sendikalarda örgütlenmiş işçilerin işçi sınıfına ait olduklarının bilincine ulaşmaları elbette daha kolaydır. Öte yandan, sınıf bilincinin gelişimine katkı sağlayan teorik kavramları benimsemek, işyerlerinde daha yüksek soyutlamalarla iş görmeye alışkın olanlar için daha kolaydır. Her durumda, Marx ve Engels'in yaşadığı dönemle karşılaştırıldığında, bugün, kendi sınıf konumunun bilgisine ulaşmada, "tek tek işçilerin üretim sürecindeki somut faaliyetlerinin payı daha sınırlıdır" (Peter, s. 25). Emek güçlerini bir meta olarak satmak zorunda olanların tümü için geçerli olan şey şudur: Bu kişiler, kapitalizmin gayri-insaniliğinin kurbanlarıdır.

7 Lother Peter, Krise der Arbeiterklasse? Krise der Arbeiterbewegung? (İşçi Sınıfının Krizi mi? İşçi Hareketinin Krizi mi?), Marxistische Studien, Jahrbuch des IMSF 6, Frankfurt am Main 1983, s. 21 vd.

Bilim ve Felsefi Dünya Görüşü

Sınıf mücadelesinde aktifleşme, ücretli emek ilişkilerinden kaynaklanan bağımlılığın kendiliğinden bir ürünü değil, politik bir olaydır; sınıf bireylerinin "politize olmalarını" gerektirir ve hem politik çalışmada, hem de teorik alanda sınanır. Sınıf mücadelesinde aktifleşmek için, deneyimlere, pratiğe ve teoriye aracılık eden ve bireysel perspektifleri kolektif eylem içinde sınıfsal bakış açısına kadar olgunlaştıran politik bir "mekâna" ihtiyaç vardır. Ekonomik ilişkiler konusundaki bilgi bireysel olarak da kazanılabilir, ama bu bilginin politik eyleme dönüştürülmesi, taşıyıcı olarak bir örgütü gerekli kılar. Gerçi sınıf mücadelesinin potansiyel öznesi bir bütün olarak ücretliler sınıfıdır, fakat fiili özne, politik eylem yürüten örgütlü topluluktur, yani sınıf bilinçli işçilerin partisidir. Partinin görevi, sınıf bilincini geliştirmek, sınıf bilincini işçi sınıfı içine taşımak, sınıf mücadelesinin teorik temellerini ve perspektiflerini göstermek, sınıf mücadelesinin eylemlerini hazırlamak ve yürütmektir. Çalışan sınıfın bilinç durumu büyük ölçüde, yukarıda tasvir ettiğimiz koşullar tarafından şekillendirilmektedir. Tüketici olarak birey, yapay yollarla geliştirilmiş ihtiyaçların taşıyıcısı olarak, egemen sınıfın belirlediği görüş ve değerlerin egemenliği altındadır. Mevcut üretim, ihtiyaçlar, tüketim sistemi ve egemen sınıfın ideolojisi, insanları kendi kaderlerini belirlemeye ve kendilerini gerçekleştirmeye yabancılaştırmaktadır. Bu sistem, sürekli yayılma zorunluluğunun bir sonucu olarak keskinleşen kriz dönemleriyle, insan soyunu çöküşe doğru götürmektedir. Eğer insanlık hayatta kalmak ve insana yaraşır bir yaşam sürdürmek istiyorsa, kapitalizmin karşısına alternatif bir sistem, sosyalist sistem çıkarılmalı, bu sistemin propagandası yapılmalı ve sosyalizmin başarısı için mücadele edilmelidir. Akılcı nedenleri ortaya koyarak bu doğrultuda mücadele edenler, ilerlemenin politik öznesinin kolektif bir

özne olarak şekillenmesine katkıda bulunuyor demektir. Komünistlerin (Leninist parti anlayışını benimseyenleri kastediyorum) bu anlamda tarihin özneleri olmadığı kesindir; fakat (tümüyle mantıksal bir bağlamda) "çok özel" öznelerdir; ayrıca komünistler, az sayıda olduklarında ve en uygunsuz koşullarda bile, ilerlemenin asıl ordusunun yolunu ilk açanlardır. Veya Gisela Elsner'in yazdığı gibi: "Şu anda bir kez daha, bizi hedefe ulaştırabilecek olan yolun başlangıcının başlangıcını aramaya başlıyoruz." (Marxistische Blätter 1/1990). Bu iyimserlik olmadan komünist olunamaz.

III. Bölüm

Bugünün Marksizminin Felsefi-Politik Perspektifleri

Şaşkın ve sarsılmış bir şekilde sosyalist toplumların inşasındaki başarısızlığa tanık oluyoruz. Ütopyadan bilime doğru geliştirmek istediğimiz sosyalizmin, gerçeklik karşısında (en azından günümüzün gerçekliği karşısında) tutunamayan basit bir ütopya olduğu görüntüsü çıkıyor ortaya. Teori, Marksizm, kendisini "bilimsel sosyalizm" olarak görürdü. Öyleyse teori de mi başarısızlığa uğradı? Kimilerinin iddia ettiği gibi, Marx, Engels ve Lenin'in öğretisi, pratik tarafından yanlışlanmış mı oldu? Şimdi Marx'tan ve onunla bağlantılı teori geleneğinden bağımsız bir sosyal demokrasiye mi ihtiyacımız var?

Bunlar, haksız sorular değil. Çünkü şimdiye kadarki felsefelerden farklı olarak Marksizm kendisini teori ile pratiğin birliği olarak tanımlar. Şeylerin gerçekliği konusunda pratik ölçütüne başvurur. Dolayısıyla, kendisi de, kendi pratiğiyle sınanabilir olmak zorundadır.

Marksizm, doğru düşünceyle (mantık gibi), bilmenin ilkeleri ve yöntemiyle (bilgi teorisi gibi), doğru davranış kurallarıyla (etik gibi) ilgilenen kapsamlı bir felsefedir. Dünyanın şu veya bu yanıyla kısmi olarak ilgilenen bir felsefe değildir; bir bütün olarak dünya üzerine, doğadaki ve toplumdaki gelişme-

ler hakkında bize bir dünya görüşü vermek ister ve bu dünya görüşünü de bütünsellik içinde ele alınan bilimsel bilgilerden ve bu bilgilerin yorumlanmasından türetmeye çalışır (bilimsel dünya görüşü). Dolayısıyla, büyük felsefi sistemler geleneğinin bir sürdürücüsüdür ve felsefenin bütün dallarını kendi içinde barındırır.

Herkes, şu veya bu ölçüde bilinçli, şu veya bu oranda kapsamlı, şu veya bu ölçüde tutarlı bir dünya görüşüne sahiptir. Bir dünya görüşü (Antonio Gramsci'nin deyimiyle "sıradan insanın felsefesi" [*Jedermannphilosophie*]) olmadan, hiçbir insan her gün edindiği sayısız izlenimleri kafasında bir resim olarak şekillendiremez. İnsan kendine bir rol ve mekân belirleyerek ve kendi faaliyetini bu mekân üzerinde tasarlayarak, bir dünya görüşü yaratır. Marksizm de, diğer felsefeler ve "sıradan insanın felsefesi" gibi, yönlendirici bir bilgi sistemi veya tercih ettiğim deyimle yönlendirici bir modeldir. Marksizmin özgünlüğü, sadece (insanın eylemlerinden de bağımsız) "nesnel" bilgi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda insanların çıkarları tarafından yönlendirilen eylemlerini de modele dâhil etmesidir. Bunun için bu modelin sürekli değişim içinde olduğu hesaba katılmalıdır. Marksizm, yalnızca tarihin bilgisi değil, aynı zamanda tarihsel bilgidir.

Marksizmin temel felsefi modeli biliniyor: Dünyanın maddiliğini temel alan çıkış tezi; değişim ve gelişmenin, çelişkilerin ve bunların birlikte ve birbirlerine karşı hareketinin, bütünlük içindeki karşılıklı etkileşimlerin öğretisi olarak diyalektik; insan soyunun kendisini üretim aracılığıyla yeniden ürettiği bilgisi ve bunların ürünü olarak insanlık tarihinin üretici güçlerin gelişmesiyle ve bunların üretim ilişkileri içindeki örgütlenmesiyle açıklanması. Bu temel model, farklı ve tek tek ele alındıklarında birbirleriyle karşıtlık içinde olan kavramları da içerebilecek ve yeni görüşlere açık olacak kadar geniş bir

modeldir. Bu anlamda Marksizm "açık bir sistem"dir. Bir teori, değişimleri içerebildiği ve bu değişimleri kavramsal olarak ifade edebildiği ölçüde diyalektiktir ve gerçekliğe yöneliktir (yani gerçekçidir). Demek ki: Bir teorinin temelinde (burada diyalektik ve tarihsel materyalizm teorisi), onu başkalarından ayıracak sabitler olmalı. Ve aynı zamanda bir teori, tarihsel süreç karşısında taşlaşmamak için, yeterli miktarda değişken de içermeli. Bu anlamda Marksizm ne "aşılmıştır" ne de "çürütülmüştür". Hatta daha fazlasıyla Marksizm, sosyalist toplumlardaki çöküşün koşullarını ve Marksizmin teori üretim kurumlarında yaşadığı felci açıklayabilecek olan bir teoridir.

Marksist Felsefenin Gücü

Elbette doğa ve tarihin açıklanması konusunda Marksist teoremlerden veya (moda deyimle) paradigmadan başka teorem ve paradigmalar da vardır. Analitik, söylemsel-hermenetik, yapısalcı ve açıkça irrasyonel felsefeler (sadece bazı tipleri anıyoruz), çoğulculuk postulatının oluşturduğu çatı altında rekabet ediyorlar ve karşılıklı olarak birbirlerini görelileştiriyorlar. Bu sistemlerin göreliliği (ki altmış yıl önce "sistemlerin anarşisi"nden bahsediliyordu[8]) nedeniyle, her felsefe, gerçekliğin sadece bazı parçalarını, kısmi görünüşünü, yalıtık perspektiflerini ifade edebiliyor. Bu çoğulculuk nedeniyle, özsel bağlantılarıyla birlikte bütüne bakmak ve felsefeye bir yönlendirme yeteneği kazandırmak olanaksızlaşıyor.

Bir bütün olarak dünyanın felsefesi olarak Marksizm, bunların karşısında teorik üstünlük iddiasında bulunabilir. Bu üstünlük, başkalarının yanında, bana en temel olanları gibi görünen aşağıdaki beş özelliğe dayanmaktadır.

1. Marksizm (tarihsel materyalizm olarak), *tarihsel süreç-*

8 Franz Kröner, Die Anarchie der philosophischen Systeme, Leibzig 1929.

lerin rasyonel bir açıklama modelidir. Üretici güçler ile üretim ilişkilerinin diyalektiği, doğa koşulları ile insan emeğinin diyalektiği, sömürenler ile sömürülenlerin diyalektiği, artık değer ile sermaye birikiminin yasaları, toplumsal varlığın hareketini açıklayan kritik kategorileri sağlamaktadır. Nesnel koşulların ifadesi olarak ideolojik biçimlerin (felsefe ve din, sanat ve edebiyat, hukuki ve ekonomik görüşler, gelenekler ve yorumlamalar vb.) analizi, bilinç biçimlerinin tarihselliğini anlamamız için ufkumuzu açmaktadır. Bilinç ve varlık, göreli ve mutlak gerçeği içeren bir teorinin yardımıyla, birbirleriyle ilişkisi içinde kavranır. İnsan, bu tarihsel model içerisinde kendi yerini belirleyebilir, yönünü tayin edebilir, tarihsel süreçlerin gelişme yönünü ve kendi alternatifini saptayabilir; toplumsal-genel ve bireysel-özel olanın karşılıklı ilişkisi içinde kendi kararlarını verebilir ve kararlarını temellendirebilir.

2. Marksizm (doğanın evrensel diyalektiği veya diyalektik materyalizm olarak), dünyanın bütünlüğünün, *bütünselliğin kurucu ilkesidir.* Bir bütün olarak dünya, hiçbir zaman deneyimlerimizin konusu olamaz, çünkü olası her tür deneyimin ötesindedir. Fakat dünya hakkında kısmi ve kesitsel deneyimlere sahip olabiliriz. Sınırlı olan her deneyim, sınırın ötesinde başka şeylerin bulunduğunu gösterir. Sınırlı olan şey, daha kapsamlı olan şeyden "çıkarılmıştır". Deneyimlerin konusu olmayan bütünsellik ilişkisi yalnızca yöntemsel olarak kurulabilir ve bir model aracılığıyla yansıtılabilir. Evrensel yansıtma teorisi (*Widerspiegelungstheorie*) tam da bunu gerçekleştirir. Yansıtma teorisi, dünyayı karşılıklı ilişkiler sistemi olarak, tüm unsurlarının ve parçalarının yansıma sistemi (*Reflexionssystem*) olarak kurar ve bu sistem içinde çelişkiler düzenlenmiş bir şekilde bir arada yaşarlar ve aşılırlar.[9]

9 Karşılaştırma için bkz. Hans Heinz Holz, Dialektik und Widerspiegelung (Diyalektik ve Yansıtma), Köln 1983.

3. Marksizm (bilimsel sosyalizm olarak) *insancıl bir toplumsal düzenin temel planını* tasarlar. Ama bunu, düşünce ve umutların ürünü bir insanlığı ütopik bir şekilde tasarlayarak yapmaz; tam tersine, tarihsel süreçlerin temel yasalarının analizine dayanarak, mevcut toplumsallaşma biçiminin sonucu olarak ortaya çıkan olanaklara işaret ederek yapar. Bunu yaparken, mevcut gayri-insani gerçeklikten farklı, insancıl bir var olma biçiminin nasıl olabileceğini ortaya koyar. Tarihsel açıdan olgunlaşmış bir insanlığa ulaşılmasını engelleyen toplumsal nedenleri kavramak, politik eylemleri bu hedef doğrultusunda yönlendirme olanağını sağlar. Kendi bireysel özellikleriyle insanın kendisini gerçekleştirmesini özgürlük olarak adlandırıyorsak ("her bireyin özgürce gelişmesi herkesin özgürce gelişmesinin koşuludur"), o zaman bilimsel sosyalizm "özgürlükler çağı"nın yolunu gösteriyor demektir.

4. Marksizm (bilimsel felsefe olarak) *çağının sorunlarını kavramlaştırır.* Yani, sorunlarla ilgili olarak, bakış açılarına göre farklılaşabilen tasarımları aktarmaz; tam tersine sorunların kaynağına, sorunlar arasındaki ilişkilere, kapitalist üretim ilişkilerinin ve burjuva toplumunun özsel niteliklerinin görünüş biçimleri olarak sorunların özelliklerine işaret eder. Ve bunu yaparken, Marksizm, kendini de çağının özel bir düşünme biçimi (*Reflexionsform*) olarak kavrar ve kendini tarihin dışında tutmaz. Böylelikle Marksizm, mutlak doğruluk iddiasındaki dogmatizmden, geleneksel felsefenin katı bütünlük öğretisinden, metafizikten kaçınır. Ama bunu kendine özgü bir şekilde yapar: Çoğulculuğa ve görelilikçiliğe karşı, tarihsel gerçekliğin hakkını ilan etmekten vazgeçmez. Marksizm, Hegel'in felsefe için dile getirdiği "içinde bulunduğu çağı düşüncelerle kavrar"[10] belirlemesine bütünüyle uygundur.

10 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Rechstphilosophie, Vorrede, Werke, hg. von Modenhauer und Michel, Frankfurt am Main 1970, cilt 7, s. 26.

5. Marksizm (politik eylem kılavuzu olarak) *teori ile pratiğin birliğini* kurar. Fakat bu, basitçe, teorik değerlendirmelerin her pratiğe eşlik etmesi ve onu yönetmesi anlamına gelmez; bu sıradan anlamıyla, her eylemin ve her politikanın teoriyle benzer bir ilişkisi bulunur. Teori ile pratiğin birliğinden asıl anlaşılması gereken şudur: Marksist felsefede, teori ile pratik öylesine iç içe geçmiştir ki, her teorik kavrayış, pratiğin bir uğrağı (*Moment*) olarak, sınıf mücadelesinin cepheleri içindeki bir konum olarak tanımlanır. Bu, bir taraftan, yalnızca bilimsel nesnel hakikatin, Marksist teoriye entegre edilebilecek bir uğrak olduğu anlamına gelir; çünkü bilimsel bakımdan yanlış olan şeyler sınıf mücadelesindeki strateji için zararlı olurdu. Yalnızca bilimsel doğrular temelindeki felsefi bütünleştirmeler (*Totalisationen*), pratiğin eyleme yönelik uğrakları olabilir ve teori-pratik birliğini şekillendirebilirler.

Tabii bütün bunlar, bilimsel bilgiler temelinde olur. Bilimsel bilgiler dünyadaki kısmi alanlara ilişkin bilgiler olduklarından, bu kısmi bilgilerden, eleştirel bir gözle ele alınmaları gereken, birbirinden çok farklı felsefi bütünlük taslakları oluşturmak mümkündür. Teori taslağı, pratik ve teori eleştirisi üçgeninde, karşılıklı geri dönüşler yaşanır. Pratikten teori taslağı çıkar, teori taslağı pratiği etkiler, teori taslağının pratiğe dökülmesi teori eleştirisini etkiler, teori eleştirisi de teori taslağını etkiler. Böylece felsefe ile pratik arasındaki ayrım "kaldırılır" (ama aynı zamanda korunur, çünkü teori, pratik faaliyetten farklı bir şeydir). Kendi rahat köşelerinde toplumsal gerçekliğin sert rüzgârlarından korunabileceklerine inanan bazı "saf" felsefeler buna hayret ederler.

Marksist felsefenin yaptığı şey bu beş noktayla tasvir edildi. Aynı zamanda, Marksizmin şimdi ve geçmişte *ne olmadığı* da söylenmiş oldu. Çünkü kendini Marksist gören ve gösteren her şey Marksizm değildir. Herkesçe bilinen bu gerçek, yalnızca

Marksizme özgü değildir. Her büyük düşünce, kendi sakat biçimlerini de yarattı.

Burada hakkında konuştuğumuz ve hiçbir dönemde dejenerasyona uğrayıp sakatlanmamış olan Marksizm, kesinlikle, kendi kendilerine dövünen bazı zavallıların bize inandırmaya çalıştığı gibi ve başta sakat düşünceliler olmak üzere politik karşıtlarının iddia ettiği gibi krizde değildir. Zaten bunun böyle olmadığı, Marksist olmayan teorisyenlerin (başka niyetlerle de olsa) Marksizmin kavramsal araçlarından gayretli bir şekilde faydalanmalarından da anlaşılıyor. Sosyalist pratiğin krizini, yani sosyalist toplumların çöküşünü analiz etmek istiyorsak, Marksist teoriyi kullanmakla iyi bir şey yapmış oluruz. Ve ilk ortaya çıktığı biçimiyle Marksizmin, kapitalizmin eleştirel bir kendini yansıtma biçimi olduğunu ve burjuva toplumunun öz çelişkisini ifade ettiğini söylemek de yetmez. Marksizm, bu işlevi görmekle sınırlı kalabilirdi. Ama en geç Ekim Devrimi'nden bu yana Marksizm-Leninizm var, ve Marksizm-Leninizm, kendi içinde farklı bir tarihsel bütünlüğü ve sosyalizmin kuruluşunun teorik ifadesini oluşturuyor. İlk ortaya çıktığı biçimiyle Marksizm, eleştirel içeriğinin yanı sıra geleceğe yönelik bir tasarı içeriyorduysa (kimse bunu ciddi ciddi inkâr edemez ve söz konusu tasarı burjuva toplumunun öz çelişkisinin ürünüdür), Sovyetler Birliği'nde de, ilk kez, bu tasarıyı hayata geçirmeye yönelik uzun, çelişkilerle dolu ve sonunda başarısızlığa uğramış bir süreç denendi.

Teorik Hatalar

Elbette sosyalist kuruluşun başarısızlığı birincil olarak ekonomik nedenlere bağlıdır. Rusya, Batı'daki kapitalist ülkeler karşısında geri kalmış bir ülkeydi ("zayıf halka"); işgal girişimleri, dış tehdit (Sovyet devletinin varlığı boyunca) ve bundan dolayı (sosyalist sisteme aykırı) silahlanmaya zorlanma ve

2. Dünya Savaşı sırasındaki yıkımlar, bu geri kalmışlığı aşmayı zorlaştırdı. Yeri geldikçe bunlara tek tek değinilecek. Uygun olmayan bu koşullar altında bile sosyalist bir toplum kurma ve onu sağlamlaştırma şansı elbette mevcuttu. Bu şansı yakalamak için, o çağın karakteristik özelliklerini ve etkin olan güçleri dikkate alan etraflı bir teorik analiz gerekiyordu. Bu temelde toplumsal bir politik strateji uygulanabilir ve sosyalist bilinç kazandıran bir eğitim seferberliği yürütülebilirdi. Bu görevlerle karşı karşıya olan Marksist teori, en az iki *temel* hata yaptı. Bu hataların sonuçları da, bir dizi yanılgı, yanılsama, meşrulaştırma ideolojileri, gerçekçi olmayan hedefler ve nihayet genel bir teorik ve aynı zamanda pratik durgunluk oldu.

1. Kapitalist sistemdeki çürüme belirtilerinin ve iç çelişkilerin tarifi, *kapitalizmin genel krizi hakkındaki doğru teoriye* ulaştırdı. Gerçekten, kapitalizm, 1. Dünya Savaşı'ndan beri süreklileşmiş fakat dalgalar halinde cereyan eden bir krizin içinde bulunmaktaydı. Kriz, borsa çöküşlerinden ve şirket iflaslarından ibaret değildir. *Genel* kriz şu anlama gelir: İnsanın kendi kaderini belirlemesi gibi ilerici bir fikir ve bu ilerici fikre uygun bir kültür yaratan burjuva toplumunun serbest rekabete dayanan sistemi, ortaya çıkan oligopol ve tekeller tarafından yıkıldı ve toplumun kendisi hakkındaki fikri, bir kurguya dönüştürüldü. Doğanın talan edilmesi insanlığı tehdit eden boyutlara ulaştı. Sanayileşmiş ülkelerdeki zenginlik, "üçüncü dünya" ülkelerindeki yoksullukla ters orantılı olarak ve daha hızlı bir şekilde arttı. Teknolojik ilerleme toplumun kontrolünün dışına çıktı. "Birinci Dünya" ülkelerinde de (tek tek ülkelerde farklılıklar ve geçici iniş çıkışlar olsa bile) yoğun ve sürekli bir işsizlik mevcut. Her an, dünyanın herhangi bir yerinde, sermayenin neden olduğu veya sermaye tarafından kışkırtılan savaşlar yaşanıyor. 30 yılda iki büyük dünya savaşı yaşandı. Paranın değer yitirme sürecinin önüne geçilemiyor. Eğitim

sistemi ve ahlaki değerler çöküyor. Suç oranları ve uyuşturucu tüketimi artıyor. Belirtiler açık ve ortada. Geriye dönüp bu tabloya bakan her tarihçi, tereddüt etmeden, bir krizden söz edecektir.

Fakat kapitalizmin bu genel krizinden hareketle, onun aynı zamanda sürekli zayıflayacağı ve çöküşe gideceği, sosyalizminse, sistemler arası rekabette (saldırılar karşısında kendisini koruyabilmek koşuluyla) kaçınılmaz olarak uzun olmayan bir sürede galip geleceği sonucuna varmak bir hataydı. Birincisi, kapitalizmin sahip olduğu toplumsal zenginlik kaynakları ve bunları sömürülenleri dikkate almadan sonuna kadar kullanabileceği gerçeği küçümsendi. İkincisi, *krizin kapitalizmin hareket biçimi* olduğu gerçeği görülemedi. Kapitalizmin iç çelişkileri, krizler sırasında karşıtların birliğini oluşturur ve bunlar, henüz hiçbir şekilde, birliğin artık korunamayacağı kopma noktasına gelmemişti. Üçüncüsü, kapitalizmin, günümüzde, uzun vadeli istikrarı giderek daha az dikkate alabilse de, kendi üretim ilişkileri içinde üretici güçlerin gelişimini yönetmeyi ve sorunlarıyla baş etmeyi sürdürebildiği fark edilemedi. Kısacası: Genel açıklama modeli yanlış değildi, fakat somutlaştırmadaki yetersizlik ve genel modelin uygulamada yanlış bir şekilde şematize edilmesi yanlış tahminlere, kısa ve uzun vadeli planlamada yanılgılara ve kendini daha üstün görmeye yol açtı. Genel ve özel arasındaki diyalektik ilişki ihmal edildi.

2. Kapitalizmin genel bir kriz içinde olduğu doğru tezinden ve Ekim Devrimi'nin başarılmasından kaynaklanan haklı gururdan, çağımızın *kapitalizmden sosyalizme geçiş çağı* olduğu sonucu çıkarılırdı. Uzun vadeli bir analiz için (eğer toplumsal süreçlerdeki potansiyeller ve eğilimler kastediliyorsa) böylesi bir sonuç elbette yanlış değildi ve bu sonuç yalnızca, kapitalist üretim tarzının çelişkilerinin insan soyunu yok etmesi durumunda (ki bu gerçekten muhtemeldir) çürütülebilirdi. İçinde

bulunduğumuz dönemin dünya ölçeğindeki tarihsel hedefinin sosyalizm olduğu ve reel sosyalist toplumların da bu hedefin gerçekleştirilmesi doğrultusundaki ilk basamağı oluşturdukları değerlendirmesi yapılırken, söz konusu sosyalist toplumların iç zorlukları ve çelişkileri fazlasıyla küçümsendi. Hatta çoğu zaman bu zorluklar ve çelişkiler, idari tedbirlerle çözülmek istendi. Ne var ki sorunlar yapısal karakterdeydi. Nedenleri ise şunlardı: Kapitalist metropollerle karşılaştırıldığında, sosyalist ülkelerin ekonomik zayıflığı; sistemler arası rekabette kapitalist dünya pazarının koşullarına bağımlılık; sosyalist kurumların olağanüstü koşullar altında hızlı bir şekilde dayatılmasına karşın halkın büyük bir kısmında sosyalizm öncesi bilinç ve davranış biçimlerinin egemenliklerini sürdürmesi ve bütün bunların sonucu olarak da işçi sınıfı partisi tarafından temsil edilen proletarya diktatörlüğünün süresinin uzatılması ve bu durum hakkındaki devrimci algının giderek zayıflaması (gittikçe artan bir bürokratikleşmeyi getirmiştir). Eldeki olanaklara göre daha yüksek bir düzeyde yaşama zorunluluğundan kaynaklanan sürekli zorlanma, pratikte, "öznel faktör"ün (teorik saptamalara aykırı olarak) gerçekte de abartılmasına ve gerektiğinden fazla zorlanmasına, yani insanların yetenek ve potansiyellerine haddinden fazla yüklenmeye yol açmıştır. Bu uyumsuzluk kendisini "sosyalist bilinçle donatılmış işçi sınıfının toplumsal hegemonyasını çoktan kurmuş olduğu" şeklindeki teorik yanılsamayla ifade etti. Bu hegemonyanın kurulduğu ve bununla bağıntılı olarak yığınlarla uyum içinde olunduğu farz edildiğinden, teorinin temellerinin tartışmalar yoluyla geliştirilmesinden uzaklaşıldı ve teori, genel olarak kabul görmüş bir kültürel eser gibi, sadece ilan edilir oldu. Böylece, Lenin ile Gramsci'nin hegemonya teorisine ilişkin klasik yaklaşımları ihmal edildi.

Hegemonya Nedir?

Kapitalizmin genel krizinin seyir biçimlerinin yanlış değerlendirilmesi ve kapitalizmden (bu sistemin yadsınması ve onun tarihsel alternatifi olarak) sosyalizme geçiş sürecindeki karşı eğilimlerin ve çelişkilerin küçümsenmesi, kaçınılmaz olarak hegemonya kavramının budanmasına yol açtı. Bunun sonucu olarak, bir taraftan, sosyalist ülkelerdeki idari olarak kontrol edilen kültür, gerçek bilinç ile aynı kefeye konuldu. Öte yandan, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı hareketiyle ilgili olarak bir "dönüm noktası"ndan bahsedildi: "[Bu dönüm noktasında] tekil ve kısmi savunma mücadelelerinden, kapsamlı, kapitalist ilişkilere müdahale eden, hegemonya karakteri taşıyan sınıf çatışmalarına girmek gerekli ve olanaklıdır." (H. Geiselbrecht, IMSF Konferansı, "Intelligenz, Intelektuelle und Arbeiterbewegung in Westeuropa", 1987)[11] Bu noktada, gelişmiş tarihsel materyalizmin bir kategorisi olarak, hegemonya kavramının içeriğini ele almak gerekir.

Önemli olan hegemonya kavramını ne çok geniş ne de çok dar olarak ele almaktır. Hegemonya, sınıflı bir toplumda *başatlık* ilişkilerinin (*Dominanzverhältnisse*) yapısını ifade eder. Başatlık, devrimden *önce* ittifak kurulan öteki sınıfları yönetmek, devrimden *sonra* ise işçi sınıfı tarafından ele geçirilen devlette yönetimi ve egemenliği elde tutmak demektir. Stratejik açıdan hegemonya kavramı, işçi sınıfının, sınıf ilişkilerini ortadan kaldırmasını mümkün kılacak olan politik iktidar uğruna yürüttüğü mücadeleyle ilişkilidir. Teorik açıdan hegemonya kavramı, sınıflı bir toplumda, egemenliği kabul ettirmenin etkili bir tarzı, mülkiyeti güvence altına alan kurumlar yardımıyla mevcut üretim ilişkilerinin korunması;

11 Intelligenz, Intellektuelle und Arbeiterbewegung in Westeuropa, Arbeitsmaterialen des IMSF (Marksist Çalışmalar ve Araştırmalar Enstitüsü) 16, Frankfurt am Main 1985.

emek ilişkilerinin (sosyal ve teknik alanda), alışveriş biçimlerinin, aile yapısının, eğitimin ve bilimsel faaliyetin, davranış normları, amaçlara ilişkin düşünceler ve beklenti ufukları, ahlak, sanat, din, felsefe alanlarındaki ifade etme biçimleri aracılığıyla sabitlenmesi demektir. Tüm bu kurumsal ve düşünsel nesnelleştirmenin temelinde yatan, bunların anlamını şu veya bu ölçüde tutarlı şekilde özetleyen görüşlerin toplamını *dünya görüşü* olarak adlandırıyoruz. Egemen bir sınıfın başat olması, bu sınıfın kendi dünya görüşünü ana hatlarıyla egemenlik altında tutulanlara ve sömürülenlere de kabul ettirme yeteneğine sahip olmasında yatmaktadır. Bu başarıldığında, egemen sınıf, dışsal zora dayanan baskıya yalnızca sınırlı ölçüde gerek duyar. Sömürücü sınıfın dünya görüşüne dayalı ya da kültürel hegemonyası, toplumsal düzenin iç çelişkilerini ve baskı mekanizmalarını sömürülenler için kabul edilebilir hale getirir veya bunları gizler. Yani, bir sınıfın hegemonyası demek, o sınıfın kendi dünya görüşünü kabul ettirmesi demektir (örneğin antik Yunan mitolojisi, Roma Cumhuriyeti'ndeki değerler ve inançlar sistemi, Ortaçağdaki feodal toplumun Hıristiyanlık dini, Fransız Devrimi'nin fikirleri).

Örnekler gösteriyor ki, hegemonik dünya görüşü, insanların önceden de egemen olan ve normatif açıdan geçerli davranış biçimlerinin karmaşık bütünlüğü tarafından karakterize edilmektedir. Dünyanın anlamına, doğa olaylarının nedenlerine, belirleyici toplumsal değerlere, düşüncenin doğru yöntemlerine ilişkin sorular hegemonik dünya görüşü tarafından öyle şekillerde cevaplandırılmalı ki, tek tek bireyler bunlarla olumlu bir şekilde ilişki kurabilsin. Bu arada, bütünsel modelin içinde kaldıkları sürece, eleştirel görüşler de kapsanabilir. Tarihsel materyalistler açısından şu nokta açıktır: Eğer dünya görüşü bağlayıcı ve yönlendirici olarak kalmak istiyorsa, insanların, üretim biçimi tarafından koşullanan, somut tarihsel

ihtiyaçlarıyla çelişki içinde olamaz. (Örneğin, geçmişte, dünya nimetlerinden el çekilmesini isteyen çileci hareketler hiçbir zaman kendilerini kabul ettiremedi.)

Çok sayıda kültürel etkileşim örneğinin açıkça ortaya koyduğu üzere, teknik-ekonomik açıdan daha gelişkin ülkelerdeki ihtiyaç yapıları, daha geri gelişme aşamalarında bulunan bölgelerdeki insanlar tarafından elde edilmeye değer, hatta ideal sayılır. Böylesi bir etkileşim yoluyla yaşam düzeylerindeki yükseliş farklı ülkelere yayıldı. Marx, komünizmin gerçekleştirilmesinin, üretici güçlerin gelişim düzeyine ve toplumsal zenginlikteki bolluğa bağlı olduğunu biliyordu, çünkü sadece bunlar, bütün maddi ihtiyaçların karşılanmasını güvence altına alabilirdi.

Kapitalizm, teknik yeniliklerin ve iyileştirmelerin sonsuz ve hızlı süreci temelinde, halkın ihtiyaçlarını geniş ölçüde kalıba sokan ve yönlendiren bir meta arzı yaratır. Ve üstelik bunu, insanın insani yanlarının gelişememesi ve zenginliğin yaratılmasında katkıları olan sömürülenler ile halkların bu zenginlikten pay alamamaları pahasına gerçekleştirir. Sosyalist toplumlarsa, farklı bir ihtiyaçlar sistemine yaslanan, ama yine de zenginliği meta arzı biçiminde gösteren kapitalizmin cazibesinden kaçamayan toplumlardı. Kapitalist metropollerden ekonomik açıdan daha zayıf olduklarından, sistemler arası "sosyal ve kültürel kazanımlar" yarışında ve tüketim malları üretiminde geride kalarak, kapitalizmin dünya görüşüne bir alternatif geliştirme mücadelesinde güç kaybettiler. İnsanların kapitalizme kayıtsızlıkla ve yanıltıcı beklentilerle yaklaşmasına, iktidarlar, bürokrasiyle ve bireysel özgürlükleri kısıtlayarak tepki gösterdi.

Ama böylece, sosyalist ülkelerdeki devrimci işçi sınıfının hegemonya uğruna yürüttüğü mücadele kaybedildi. Burjuva ideolojileri, sosyalist toplumlara sızmaya veya bu toplumlarda-

ki sosyalizm öncesine ait dünya görüşü unsurlarına dayanarak etkilerini artırmaya başladı. Bilimsel sosyalizmin bütünsel bakış açısı, insanların beklentileriyle artık uyumlu hale getirilemez oldu, gündelik deneyimlerin karşısına yalnızca soyut genellemeler çıkarıldı, teori şematize edildi ve bilimsel sosyalizmin teorisi, meydanı, felsefi bakımdan bütünlükten yoksun ve bu yüzden de pozitivist parçalı düşünceler düzeyine düşen özel bilimlere terk etti. Öte yandan da bu bilimler, Batı ülkelerindeki bilim kurumlarının yöntemlerini ve ideolojik yorumlarını devraldı. Sistem üstü bilgileri öğrenmek kötü bir şey olmazdı! Bilim zaten başka türlü düşünülemez. Kötü olan, sosyalist dünya görüşünün ikna edicilik eksikliği nedeniyle, yararlı bilgilerin ideolojik yorumlarının da devralınmasıydı.

Sonuç: Sosyalist kamptaki hegemonik yönetimin iflas etmesi. Ama bunun bir anlamı daha vardı: Alternatif toplum modelinin çekiciliğini yitirmesiyle, komünist hareketin kapitalist dünyadaki hegemonya mücadelesi ve devrimci değişikliklerin koşullarını yaratma gücü de zayıfladı. Şöyle paradoksal bir durum ortaya çıkıyor: Bir tarafta Marksizmin bilimsel açıklama gücü Marksist olmayan bilimciler, filozoflar, yazarlar vb. tarafından da kabul edilirken ve kısmen de olsa onların eserlerinde ifadesini bulurken, diğer tarafta Marksizmin toplumsal-politik alanı yönlendirme yeteneği giderek azaldı. Şu an içinde bulunduğumuz durum, bu inişin son safhasıdır.

Bilimsel Çağda Felsefe

Dibe vuran bir şeyin artık yalnızca yükselebileceği söylenir. Fakat bu topografik metafor doğru değildir. Mücadele olmadan ilerleyemeyiz; oturduğumuz yerde kalırız. Doğru yolu keşfetmek için kolları sıvamalı ve alanı iyice araştırmalıyız. Peki öyleyse, bugün Marksist teorisyenlerin görevi nedir? Ayağımızı basacağımız zemin hangisidir?

Bilimsellik, aydınlanmanın bir sonucu olarak değil, ama her şeyden önce bilimin önemli bir üretici güç haline gelmesi sayesinde, içinde bulunduğumuz yüzyılın dünya görüşü türünün ayırt edici özelliği haline geldi. Bilimselliğin normları ve biçimleri, bilimsel olmayan, sözde bilimsel ve bilim düşmanı görüşlerin retoriğini de belirliyor. Burjuva dünyasında irrasyonalizmin hızla yayılmakta olması bununla çelişmiyor. Çünkü irrasyonalizm de kendi görüşlerini temellendirirken, rasyonel akıl yürütmenin ilkelerine boyun eğiyor. İrrasyonalizmi rasyonel şekilde kurmak istiyor. Bilimsel açıdan rasyonel olma iddiası, irrasyonalizme de geçiyor. İrrasyonalizm, burjuva ideolojisinin kendi akılcı postulatlarının iflasını meşrulaştırma ve böylelikle burjuva toplumun çelişkilerini "varlığın durumu" olarak açıklama ve bu çelişkilerin kural olduğunu, ortadan kaldırılamayacaklarını gösterme çabasıdır.[12]

Dünya görüşünün bilimselliği, (agnostisizmden farklı olarak, çünkü agnostisizm, nesne ve değer dünyalarını ayırarak, olguların toplanmasını ve mantıksal olarak işlenmesini bilimsel sayar ve yaşamın yönlendirilmesini bilimsel bakımdan temellendirilemeyen önermelere bırakır) Marksist-Leninist sosyalizmin gerçek modernliğini ve üstünlüğünü oluşturur. Teorik *ve* pratik tutumların birliği, düşüncelerle zenginleştirilmiş bir bilimselliğin her şeyi kapsayan normlarına tabi kılınır. Bilimci (szientistisch) yaklaşımla sınırlanmayan böylesi bir bilimsel evrensellik, bir yaşam tutumu olarak, sadece (materyalist) diyalektiğin geliştirilmesi aracılığıyla mümkün hale gelir. Materyalist diyalektik, çelişkileri "tarihteki aklın" uğrakları olarak kavramaya ve tarihsel ilerlemenin rasyonel sistemati-

12 Bkz. Hans Heinz Holz, Wider den neuen Irrationalismus (Yeni İrrasyonalizme Karşı), J. Schleifstein/E. Wimmer (Hg.), Plädoyers für einen wissenschaftlichen Humanismus, Frankfurt am Main 1981, s. 19 vd. – Ders, Zeichen der Gegenaufklärung, M. Buhr (Hg.), Enzyklopädie der bürgerlichen Philosophie im 19. und 20. Jahrhundert, Leibzig 1988, s. 44 vd.

ğini kurmaya olanak sağlar. Marksizmin bilimsel dünya görüşü, homojen ve aynı anda gelişmeye elverişli, dünyamızdaki ilişkilerin düşünsel ve kurumsal çeşitliliğini bütünleştirici bir ilkeye göre düzenleyen ve çeşitliğin anlamını ortaya koyan bir yönlendirici bilgiyi sunabilecek durumdadır. Dolayısıyla, aynı dünya görüşü, burjuva dünyası içinde de, ideolojik çaresizliğe derman olma ve yeni perspektifler sunma potansiyeline sahiptir.

Marksizmin, bilimsel bir dünya görüşü olduğu için, gelişmeye elverişli bir dünya görüşü sunduğunu söyledim. Bilimin içeriği ampirik olarak sınanır, değiştirilir ve düzeltilir (yanlış olduğu anlaşılan ya da teorik bağlamda yerleri kalmayan görüşlerin elenmesi dâhil). Buna göre, bir dünya görüşünün bilimselliğinin ölçütü, bilimsel bilgilerle ve bilimin kendini düzelterek gerçekleştirdiği ilerlemelerle zıtlık içinde olmamasıdır. Bu nedenle bilimsel bir dünya görüşü hem eleştirel, hem de özeleştireldir. Teorilerdeki tutarsızlıkları ve onların yanlış yorumlarını gösterirken eleştireldir; bilimsel ilerlemeler karşısındaki geri kalmışlığını aşarken, kendi model anlayışını değiştirir, genişletir ve yenilerken özeleştireldir. Bilimsel çağda, yalnızca eleştirel ve özeleştirel bir dünya görüşü uygun bir şekilde yol gösterebilir; bu niteliklerden yoksun bir dünya görüşü, üretici güçlerin ve bilginin tarihsel gelişme sürecinin karşısına çıkar ve "gericileşir". Şurası açık ki, yönlendirici bilginin kendi kendini düzeltmesi, ancak korunması gereken sınıf çıkarları zedelenmediği zaman, garanti altına alınabilir. Bilimsel bir dünya görüşü, ancak, üretim ilişkilerinin sınıfları yok oluşa doğru götürmek zorunda olduğu, sınıfsız topluma geçişin belirleyici olduğu bir toplumda hegemonya kurabilir. Ne var ki, kapitalist toplumda da, bilimin başat bir üretici güce dönüşmesi, dünya görüşlerinin bilimselleşmesi eğilimini doğurmaktadır. Marksizm de, bu eğilime uygun olarak ve kendi teorik

pozisyonunu geliştirerek, yığınlarda tarihsel bakımdan gerekli olan bilinç değişikliğini sağlama mücadelesi, yani dünya görüşü ve kültür alanlarında hegemonya mücadelesi yürütebilir.

Burada, daha önceki toplumsal formasyonlarla karşılaştırıldığında yeni bir tarihsel durum söz konusu. Bir sınıfın hegemonyası, dünya görüşünün kabul ettirilmesi demektir. Sınıflı bir toplumsal formasyondan bir başkasına geçiş sırasında, egemen sınıfın bazı kesimleri, kendi sömürü biçimlerini yeni üretim ilişkileri içindeki sömürü biçimlerine dönüştürebilir, bunları yeni üretim ilişkilerine uyarlayarak koruyabilir. Örneğin uzun (bizzat mutlakıyetçiliğin kurumları ve örgütlenme biçimleri tarafından korunan) bir süreç içinde feodalizmden kapitalizme geçişte olduğu gibi, eski egemenlik biçimlerinin ve onların anayasal biçimlerinin korunmasına karşın, yeni sömürü biçimleri gelişebilir. Yeni üretim biçimlerinin gereklerine uygun olarak, eski egemenlik ilişkileri altında, yükselmekte olan yeni sınıfın dünya görüşü, hegemonik dünya görüşüne dönüşebilir. Ve kapitalist üretim biçimine geçen eski feodal soyluların temsilcileri, yeni sınıfsal yapılanmaya geçişle birlikte ve kendi sınıf çıkarlarını burjuvazininkine benzettikleri için, aynı zamanda burjuvazinin dünya görüşünün temel unsurlarını da kabul edebilir. Bilgiyi ve dünya görüşünü düzenleyen ve homojenleştiren Fransız Ansiklopedisi bu ideolojik sürecin belirgin bir örneğidir. Yönetici sınıf olarak burjuvazinin egemen sınıf olan feodal aristokrasi üzerindeki kültürel hegemonyası Fransız Devrimi'nden önce kendini kabul ettirdi ve bu kültürel hegemonya devriminin hazırlanmasına hizmet etti.

İşçi sınıfı farklı bir konumdadır. İşçi sınıfının tarihsel görevi, sömürücü sınıfların özel sınıf çıkarlarını ortadan kaldırmak ve bunu yaparken, kendi özel çıkarlarını sosyalizme taşıyacak ve onları yeniden ortaya çıkarabilecek hiçbir sınıfın kalmamasını sağlamaktır. Yani, işçi sınıfı burjuvazinin kâra

dayalı çıkarlarını, değişik bir biçimde yeniden üretemez. Diğer yandan, burjuvazi, işçi sınıfının dünya görüşünü, bilimsel sosyalizmi, tarihsel ilerlemenin bir ifadesi olarak kabul etmek için hiçbir gerekçeye sahip değildir. Burjuvazi, kendini değiştirse bile, sosyalizme sınıf olarak katılamaz. Burjuvazinin çıkarlarından proletaryanın çıkarlarına organik bir geçiş yoktur. 18. yüzyıla ait olan ve eski egemenlik ilişkilerinin devam ettiği koşullar altında kültürel hegemonyanın kazanılmasını sağlayan model, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecindeki ideolojik mücadelenin çıkış noktasının tarif edilmesini sağlayamaz. Altmışlı ve yetmişli yıllarda ilerici aydınlar tarafından sistem değişikliği için politik bir strateji olarak savunulmuş olan burjuva aydınlanmacılığı, sınıfların yapısal durumları nedeniyle yanlıştır ve bu ilerici grupların eğitim sisteminde ve medyada zaman zaman güçlü bir şekilde temsil edilmelerine karşın, kaçınılmaz olarak (başarısızlıktan bile söz edilemez; sadece) sonuçsuz kalmıştır.

Tam da dünyanın bir bölümünde sosyalist toplumu kurma yolundaki ilk denemenin başarısızlığa uğradığı ve sosyalizmin geleceği için ne tür bir stratejinin gerekli olduğu tartışmasının gündemde olduğu bugün, yukarıda söylenenlerin daha açık şekilde kavranması gerekir. Burjuvazinin amaç yönündeki kararlılığı ve zorbalığı, onun dünya görüşü açısından tavizsiz ve uzlaşmasız olduğu konusunda hiçbir şüphe bırakmamaktadır. Bugün, burjuva toplumunun ideolojik aygıtı içinde eritilebilmeleri için, bir zamanların sosyalist ülkelerindeki kültürel yaşamın tüm varlık biçimleri ve kurumları kararlı bir şekilde ve acımasızca mahvedilmektedir; tek tek bireylerin iyi niyetli düşünceleri ve her şeyi tartıp biçmeleri hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Bilimsel bir dünya görüşü, kendisinin temel ve vazgeçilmez bir parçası olarak politik eylemi de içerir. Politik eylem, tarihin bilimsel ilkelere göre şekillendirilebilece-

ğini varsayar. Bu şu demektir: Bazıları için değil tüm insanlık için iyi ve gerekli olanların bilgisi temelinde, genelin çıkarlarının özel çıkarlar karşısında önceliği vardır. Bilime ve tarih felsefesine dayanan bu tür bir politika, egemen sınıfın özel çıkarlarıyla kaçınılmaz olarak çelişir. Egemen sınıf, kendi varlığını korumak için, bilimsel bir dünya görüşünün karşısına, toplumsal bilincin parçalanmasını, eşit haklara sahip "görüşler"in keyfiliğini çıkarır. Çoğulculuk, burjuvazinin kendi hegemonyasını savunma stratejisidir.

Öte yandan, bilimsel-teknik devrimin toplumsal sonuçları artık yalnızca bilimsel bir dünya görüşü tarafından kucaklanabilir ve insanların yaşam hedefleriyle bütünleştirilebilir. Teknik yeteneklerimizi, insani ihtiyaçlarımızı, doğal yaşam koşullarımızı birbirleriyle uyumlu hale getirilebilecek ve bizi planlı hareket edebilir kılacak bir gelecek tasarımına ihtiyacımız var. Sadece ayrıntıların araştırılması için değil, aynı zamanda bütünsellik ilişkilerinin diyalektik olarak kurulması için de, bilimsel rasyonellik, insanlığın yaşamsal bir ihtiyacıdır. Çağımızda, Marksizm dışında hiçbir dünya görüşü, bir bütün olarak dünyanın, tarihin ve insanın doğayla tarihsel ilişkisinin rasyonel bir şekilde kavranmasını sağlayamıyor. Bu, Marksizmin potansiyel üstünlüğünü ve gelecek perspektifini oluşturmaktadır. İnsanlığın sorunlarının yakıcılaşması ölçüsünde, insanlar yönlerini yeniden Marksist teoride arayacaklardır.

Dolayısıyla her şey, tüm etkisizleştirme çabalarına karşı, bu teorik aracı korumaya; dünyada olup biten gelişmelere açık olmaya; kavramlaştırma ve yöntemde titiz olmaya; şematize etmekten kaçınmaya; hayalci düşünceler karşısında eleştirel olmaya; ilerlemenin yalnızca kısmi özel çıkarların aşılmasıyla gerçekleşebileceği bilinci içinde mücadeleci olmaya bağlıdır.

Günümüzün tek felsefesi olarak Marksizm, irrasyonalizmin

etkisiyle modernizmden kopmamış bir modern gelenek içinde yer alır. Yeni ortaya çıkmakta olan ve hegemonya uğruna savaşım yürüten burjuvazi, 17. yüzyılda (örneğin Galilei, Descartes ve Bacon'ın eserleriyle belgelere dökülmüş olduğu üzere) dünya görüşü açısından bilimselliğin başlangıcına geçişi gerçekleştirdi. 1600-1830 yılları arasında felsefe, bilim ve teknik uyumlu bir gelişim sergiledi ve bu gelişim burjuva demokratik politik biçimleriyle kapitalist üretim ilişkilerinin kendisini kabul ettirmesini sağladı. Bu politik biçimler, 19. yüzyılın önde gelen sanayi ülkelerinde anayasal olarak kurumlaştı. Burjuvazi, hegemonya mücadelesi sırasında yarattığı "kahramanlık yanılsamaları" sayesinde, kendi sınıf çıkarlarını, insanlığın genel çıkarlarının ifadesi olarak gösterebildi. Burjuva politik ve felsefi teorisi, bu yanılsamaları, burjuvazinin sınıf çıkarlarının hayata geçirilmesinin ötesine uzanan ve teorinin işaret ettiği gerçeklik ve pratikle giderek daha fazla çelişkiye düşen içeriğine borçluydu. Marksizmin kapitalizm eleştirisi, aydınlanmanın hedefleriyle bağlantı kurabilir, aydınlanmanın evrensel rasyonellik ve bilimsellik eğilimlerini alabilir ve bunları, bilimsel-teknik devrimin şu andaki üretim biçimlerinin daha karmaşık biçimlerine dönüştürebilir. Buna karşın burjuva ideolojisi, aydınlanma geleneğinin temel içeriklerini inkâr etmek veya bunlara karşı savaşmak zorundadır. Bunu da Nietzsche'den beri ve bugün de moda olan "postmodern" felsefelerle, eskisinin yerine yeni bir anlamlandırma önerisini ortaya koyamadan yapmaktadır. 20. yüzyılda sunulan (Marksizm dışındaki) bütün dünya görüşleri parçalı ve birer gölge olarak kalıyor.[13]

13 Karşılaştırma için bkz. Bruder Nietzsche?, Schriften der Marx-Engels Stiftung 7, Neuess 1988. Ayrıca: Moderne-Nietzsache-Postmoderne, Berlin 1990.

Mirasla İlişki

Her sınıf, toplumda egemenlik için mücadele ettiği dönemde, yani egemen sınıf konumuna yükselme aşamasında, kendi çıkarlarını bütün insanlığın çıkarları olarak yorumlamasını sağlayan dünya görüşünü üretir. Yani, her sınıf, dünya tarihindeki kendi rolü üzerine ve bir idealin gerçekleştirilmesi veya insan soyu hakkında "kahramanlık yanılsamalarına" sahiptir. Burası, bu tür bir kavrayışın gizli ya da açık normatif özellikleriyle ilgili felsefi sorunları tartışmanın yeri değil; bununla, tarihsel materyalist bir kültür teorisi ilgilenmelidir. Bu bir yana, her toplumsal formasyonda, hangi ideolojik perspektif söz konusu olursa olsun, insan varlığının kendisini gerçekleştirmesiyle ilgili sembolik biçimde ifade edilmiş bir öngörü, sınıflı toplum koşullarında yerine getirilemeyecek olan bir vaat vardır ve her sınıflı toplum, kendi gelişim süreci içinde, kendi dünya görüşüne dayalı programla çelişkiye düşer.

İnsanlığın geçmişiyle "şimdiki-zamansal" bir ilişki içinde olmamızın nedeni, tarihsel çağların kültürel eserlerinde zaman üstü, bizi ilgilendiren bir içerik keşfetmemizdir. Tarihsel materyalist yaklaşım, belirli bir ideolojiyle ya da sembolik biçimle ilişkileri belirlenerek, yukarıda sözü edilen türden öngörüleri ortaya çıkaran temelin (ve bu temelle düşünsel farkın) açığa çıkarılmasını ve açıklanmasını gerektirir. Böylesi bir detaylı tarihsel analiz, tarihsel malzemeden, üstlenebileceğimiz veya reddedebileceğimiz mirası açığa çıkarmalı. Tabii ki, arzu edilmeyen yöne işaret eden hastalıklı gelenekler de mirasa dâhildir. (Örneğin Nietzsche!) Burada, sınıf mücadelesinin politik-ideolojik temellerinin nereye dayanacağına karar vermek gereklidir. "Özgürlük bilincindeki ilerlemeler" postulatıyla üstlenmeye hazır olduğumuz miras (eğer kendi varlığımızın köklerinden kopmak istemiyorsak bu mirası üstlenmek zorundayız), dar anlamıyla, tarihsel nitelik kazanmış ve kendi-

sini geliştirmekte olan insanlığın manifestolarında görülebilir. İşçi sınıfının hegemonyası için mücadele, insani bir tarih kavrayışının hayata geçirilmesi mücadelesidir.

"Kahramanlık yanılsamaları", "ütopik görünüş", bir sınıfın dünya görüşüne yerleşmiş olan idealler ve bir sömürücü toplumun (ve "çökmekte olan bir kültürün") gerçekliğinin acınası yanları arasındaki çelişkiler, doğal olarak, egemen sınıf üyelerinden de saklı kalmaz. Dünyadan vazgeçme ideolojileri, dünyaya lanet okuma hareketleri ve sinizm (veya ahlaki kültür ve toplum eleştirisi), ideal normlar ve kötü gerçeklik arasındaki çıkmaza gösterilen tepkilerdir. Bu tepkiler tam da mutlak olumsuzlukları nedeniyle dünya görüşü oluşturamaz. Burada, ideolojik sınıf mücadelesinde, proletaryanın dünya görüşü alanında hegemonya kurma mücadelesinde yeni bir cephe şekillenir. Kültürel mirasın bilinçli bir şekilde, tarihsel materyalist yaklaşımla güvence altına alınması ve sahiplenilmesi, sosyalizmin insanlık tarihinin insani içeriği ile özdeşleştirilmesi ve bu içeriğin yok olmaktan korunması, dünya görüşüne dayanan bir program oluşturur. Hayalleri boşa çıkan yurttaşların büyük bir bölümü bu programı onaylayabilir ve bu program, dünya görüşüne dayalı bir politik ittifakın ortak çerçevesini çizebilir. Politik, teorik ve ahlaki açılardan daha güçlü olması ve gelecek perspektifinin bulunması, proletaryanın bu ittifak içinde yöneticilik rolünü elde etmesinin önkoşuludur. Bu gerçek olasılığın sınıfsal temelinde, burjuvazinin geniş katmanlarının ve özellikle de küçük ve orta burjuvazinin ("aydınlar" dâhil) sınıfsal konumlarını çoktan yitirmiş olmaları ve tekelci burjuvazinin egemenliğine ortak olmamaları bulunmaktadır. Bu kesimlerin özel çıkarları artık ekonomik ilişkiler tarafından tatmin edilmemektedir ve söz konusu çıkarlar artık sadece (burjuvazinin klasik döneminin geleneksel ideolojisinde) gerçek dışı bir ifade bulabilmektedir.

Eğer işçi sınıfı tarihsel varoluş koşullarının yarattığı şanstan yararlanıp insanlığın kültürel ideallerini ve öngörülerini kendi dünya görüşüne aktarabilirse, kendi sınıfsal sınırlarını aşarak bu idealleri gerçekleştirme olanağına gerçekten sahip olduğunu gösterebilir. Böylece, tekelci kapitalizme geçişle birlikte burjuva toplumundaki klasik sınıfsal çıkar bağlarını yitiren bu gibi burjuva katmanlarını (öznel olarak bunun bilincinde olmasalar da), ilerleme için harekete geçirebilir. Eğer sınıflı bir toplumdan bir başkasına geçişte, sömürü ve egemenlik ilişkilerinin dönüştürülmesi aracılığıyla yeni yükselmekte olan bir sınıfın hegemonyası için koşullar yaratıldıysa, sosyalizmden kapitalizme geçiş döneminde, burjuvazinin dışına düşmüş kesimlerin ideolojik ideallerinin proletaryanın dünya görüşü doğrultusunda dönüştürülmesi, özellikle de tehlike anında, aynı politik işlevi yerine getirebilir.

Anti-faşist ittifaklar politikasının dayandığı yaklaşım ve Komünist Enternasyanal'in VII. Dünya Kongresi'nde hazırlanan strateji, işçi sınıfı hareketinin önüne bu görevi koymuştur. Bu görev aşılmamıştır, yalnız bugün temelden yeniden ele alınmak zorundadır. Açıktır ki, işçi sınıfının bu ittifaktaki yöneticilik rolü, uzak bir hedef olan politik egemenliğin elde edilmesinden sonra, (bu egemenliğin tekelci burjuvazinin iktidar potansiyeline karşı hayata geçirilmesi ve ayakta tutulması için) dünya görüşünün hegemonyası temelinde, yani halkın çoğunluğunun ilkesel onayına dayanarak, proletarya diktatörlüğünün devlet olarak kurumlaşmış biçimine geçişi sağlamaktır. Proletarya diktatörlüğü teorisini komünist partilerin stratejisinden çıkarmaya yönelik her tür girişime karşı durulmalıdır. Hegemonya kavramının klasik teorisyenleri (Antonio Gramsci gibi) bu ilişkiyi sürekli öne çıkardılar. Hegemonya ve proletarya diktatörlüğü, bir ve aynı olan sınıf mücadelesi te-

orisinin unsurlarıdır ve ilk sosyalist toplumların başarısızlığı bu teorik ilişkiyi geçersiz kılmamıştır.

Kafa ve kol emeğinin ayrılmasıyla, ideolojinin üretimi ve yayılması, aynı şekilde değer yargılarının kurumsal olarak kabul ettirilmesi gibi işler esas olarak "aydınlar" katmanına kalmıştır. Böylece aydınlar, egemen sınıfın hegemonyasının ilk yürütücüleri olmuştur. Bilim (ideolojik sonuçlarıyla birlikte) daima üretici güçlerin gelişimi ile bağlantılı olduğundan, Gramsci tarafından "geleneksel aydınlar" olarak adlandırılan burjuva aydın katmanı içinde ve hatta tek tek aydınların bilinçlerinde çelişkiler ortaya çıkabilir. Bu çelişkiler, tarihsel kültürel mirasın işçi sınıfının dünya görüşüne aktarılması sırasında işçi sınıfı ile aydınlar arasında bir ittifakın oluşmasını kolaylaştırabilir. Bu aktarım sürecinin kendisi, proletaryanın sınıf mücadelesinden dolayı özel teorik işlevlerin taşıyıcısı haline gelen, ya işçi sınıfından çıkmış ya da işçi sınıfına bağlanmış olan aydınlar (Gramsci bu tip aydınlar için "organik aydınlar" deyimini kullanır) tarafından yürütülür. Gramsci'ye dayanarak şu söylenebilir: Her faaliyet ve özellikle bilinçli politik faaliyet düşünsel çaba gerektirir ve sınıf bilinçli her işçi ve özellikle de her militan (*Funktionär*), kendi sınıfının bir "organik aydın"ıdır. Bu yüzden teorik eğitim, örgütlü işçi sınıfı hareketinde zorunlu bir unsurdur ve kültürel miras aktarımının aracıdır.

İşçi sınıfının bu aktarımı, eleştirel bir şekilde ve kendi sınıf bakış açısıyla, doğru bir politik dünya görüşü perspektifi içinde yapabilmesi için, tarihsel materyalizmin yüksek bir teorik düzeyine ihtiyacı vardır. Bu demektir ki, sınıf mücadelesinin ideolojik ve politik pratiği, vazgeçilmez olarak, sadece karşı tarafın pozisyonlarını ideolojik olarak çökerten polemikleri değil, aynı zamanda sosyalizmin bilimsel dünya görüşünün kavramlarının hazırlanmasını da içerir. Teori, kendiliğinden ve

koşulların belirlediği pratiğe eklenen ikinci bir politika unsuru değil, pratiğin kendisinin bir uğrağıdır. Her pratik davranış, dünya görüşüne dayanan yönlendirme mekanizmaları tarafından kabul ettirilir. Fakat yalnızca, kendine eleştirel yaklaşabilen bir bilimsel dünya görüşü, eylem ve karşı eylem şeklinde basit pratik anlayışını ve ütopik amaçları aşarak, pratiği yeni bir düzeye yükseltir. Böylece, teorik olarak bütünleştirici (sadece pragmatik değil) bir kavrayışın geliştirilmesi, bilimsel bir pratiğin koşulu haline gelir. Böylesi bir kavrayış sayesinde, geçmişten kalan mirasın içeriği korunurken, bu içerik *başka* bir dünya görüşünden kalma (yeni dünya görüşü içinde deforme edici veya uyum bozucu etkilerde bulunacak olan) yabancı artıklar olarak kalmaz, tersine yeni dünya görüşünün kendi kavramsal çerçevesinin bir parçası haline gelir. Mirasın devralınması ve yeni oluşum içinde canlı bir şekilde korunması, yalnızca, tarihin, kültürün ve bütünselliğin tutarlı bir teorik modelinin geliştirilmesi yoluyla başarılabilir.

Pratiğe yönelik olması gereken *bilimsel* bir dünya görüşünün konumu ve teoride tutarlılık talebi, birbirlerine aykırı çözümlerin ilkesel olarak eşit derecede haklı ve geçerli görülmesine izin vermez. Kararsız, hatta karar veremeyen çeşitleriyle çoğul ya da çoğulcu bir Marksizm isteği, hegemonya oluşturmak isteyen bir dünya görüşünün bütünleştiricilik özelliğine aykırıdır. Çoğulculuk isteği, kapitalizmin geç dönemine ait düşünsel yaklaşımın ürünüdür ve işçi sınıfının dünya görüşüyle taban tabana zıttır. Marksizmde elbette fikir tartışması vardır ve hipotezlerin yararlılığı, teorik önerilerinin gerçeklikle bağları ya da doğrulukları hakkında farklı görüşler olabilir. Ama Marksizm içi tartışmalar, farklılıklar hakkında karara varma beklentisiyle yapılır ve Marksizmin pratik eksenli olması nedeniyle, karara varılması zorunludur. Yukarıda belirttiğimiz gibi, mevcut teoride düzeltmeleri mümkün kılan sürekli

eleştiri ve özeleştiri elbette vardır. Bilgilerin tarihsel olduğu ve sürekli bir şekilde göreli gerçeklikten mutlak gerçekliğe yaklaşıldığı yönündeki temel görüş, dogmatik katılaşmalara karşıdır (fakat bu, dogmatik katılaşmaların olmayacağı anlamına gelmez; bunları aşmak ciddi eleştirel çabaları gerektirir). Ama farklı "Marksizmler" yoktur; çok sayıda Marksizmin olması, sadece, işçi sınıfının bölünmesi ve aynı sınıfın yeni, toplumu bütünsel bir ilke doğrultusunda örgütleyen ve tarihi yasalara göre açıklayan "amaçlar sistemi"nden vazgeçmesi durumunda mümkün olabilirdi. Kurumsallaşmış ve dünya görüşü ilkesi olarak kabul edilen çoğulculuk, hakikat sorununun bir tarafa bırakılması, öznel strateji anlayışlarının meşrulaştırılması, işçi sınıfı örgütlerinde hayata geçirilen teori-pratik birliğinin ortadan kalkması ve böylece işçi sınıfı hareketinin politik biçiminin özel karakterinin bozulması, sınıf bilincinin dağılması anlamına gelirdi. Leninist parti teorisinin ve "işçi sınıfının öncüsü" olarak komünist partinin nesnel amacının *felsefi* anlamı şudur: Teorinin nesnelliği ve içerdiği tarihsel gerçeklik, pratiğin ayrılmaz bir uğrağı olarak kavranmalı (değiştirilebilir bir malzeme olarak değil) ve Marksizm-Leninizmin örgüt kavrayışına içerilmelidir. İşçi sınıfının tarihsel misyonu, yani tarihte ilk defa kısmi özel çıkarlar yerine insanlığın çıkarlarının sınıf amacı haline, hegemonyanın içeriği haline getirilmesi, "dünya görüşleri" çoğulculuğuna izin vermez.

Fakat yine de Marksist teori (kendi sistemsel birliği içinde) çeşitli ülkelerdeki sınıf mücadelelerinin tarihsel-toplumsal çıkış koşullarının çeşitliğini göz önüne almak ve ekonomik farklılıkların yanında özellikle ayrı kültürel gelenekleri kendi stratejisine eklemek zorundadır. İlgili ulusal kültürlerin benimsenmesi, kültürel hegemonya mücadelesini kazanmanın da bir koşuludur. Enternasyonalizm ve ulusal özellikler birbirleriyle çelişmez, tersine iç içe geçer. Dünya devrimci hareketinin ken-

di içindeki dayanışma ne kadar önemli olursa olsun, komünistler, sürekli olarak şunu vurguladılar: Devrimler ihraç edilemez ve her ülkenin devrimi, o ülkede hüküm süren çelişkilerden kaynaklanmak zorundadır. Dolayısıyla her ülkenin ileri aydınları, kendi verili ulusal koşullarından hareket ederek, ulusal kültürel mirası canlandırarak, yeni toplumsal formasyona geçiş mücadelesine biçim ve yön verecek teorik kavramları formüle etme göreviyle karşı karşıyadır.

Yapılması Gereken

Bilimsel bir dünya görüşü, dünya hakkındaki, bir büyük resim (= dünyanın resmi) oluşturan bilgiden ibaret değildir. Bir "resim", yeniden üretme ya da kurma yoluyla yapılan bir betimlemenin ortaya koyduğu sonuçların hareketsiz biçimidir. Dünya *görüşü*, atıfta bulunulan bir resmi şart koşar, ama gerçek dünyayı hareketli, değişken biçimiyle kavrar; bu süreçte herkes bir mekâna sahiptir ve bu mekânı değiştirir, yani yönünü belirlemek zorundadır. Dünya görüşü esas olarak bilgiye değil, pratiğe yöneliktir; ve bilimsel dünya görüşü, bilimsel bilgilere dayanarak pratiğe yön verir. Pratiği sadece dışsal bir "danışma mercii" olarak görmek değil, fakat pratiğin etkili bir uğrağı olmak isteyen Marksist felsefenin ilk görevi, insanın anlık konumunun ve dünyayla değişen ilişkilerinin açıklanmasını ve belirlenmesini sağlayan kendi kavramları üzerinde sürekli olarak çalışmaktır. Üzerinde çalışılacak sorun alanları bugün şunlar tarafından belirlenmiştir: Teknik uygulamaların ve uygulama olanaklarının yeni niteliği, özgürlük alanlarındaki yeni genişleme ve daralmalar, ihtiyaçlar sisteminin yapısal dönüşümü (Marksistler tarafından şimdiye kadar anlaşılmaz şekilde ihmal edilmiştir), küresel sorunlar olarak adlandırılan sorunlar, kültürlerin karşılaşması ve iç içe geçmesi so-

nucu ortaya çıkan daha yeni olgular, her yerde hazır ve nazır olan medya aracılığıyla toplumsal bilinçte görüntü üretiminin yeni biçimi (tüm bunlar, sadece, öne çıkan "güncel" unsurlardan bazıları). Bu alanlarda felsefe, üretken kavramsal çalışmalar yapmak ve bunun ötesinde metodoloji ve bilgi teorisi alanlarında kendi yolunu kesinleştirmek zorundadır.

Ne var ki bu pozitif görev, yani dünya görüşünün içerik ve biçimlerini ele alma ve sürekli geliştirme görevi, bilimselliğe karşı duran ve/veya mevcut üretim ve egemenlik ilişkilerinin devamını meşrulaştıran dünya görüşleri püskürtülmeden yerine getirilemez. İdeoloji eleştirisi (çoğu zaman yalnızca Marksist felsefenin işi olarak anlaşılıyor), bilimsel dünya görüşünün vazgeçilmez bir unsuru olarak ve üstelik şu iki nedenden dolayı vazgeçilmez kalıyor: Bir kere, yanlış teorilerin ve/veya bilimsel olmayan yorumların çürütülmesi, bilimsel ilerlemeyi destekler ve güvence altına alır (hakikatin tarafında olmak!); ikinci olarak, bilgilerin dünya görüşü açısından yorumlanması, toplumsal yaşamın örgütlenme biçimi uğruna yürütülen politik mücadelelerde, kısacası sınıf mücadelesinde daima önemli bir yere sahiptir (toplumsal ilerleme için bilimin tarafında olmak!). Birincisi, bilimselliğin bilgi teorisiyle ilgili bileşeni; ikincisi, bilimselliğin ahlaki bileşenidir. Bu ikincisini dışlamak, bilimci (szientistisch) bir daraltma anlamına gelirdi. Burada hâlâ Aristoteles'in *Nicomakos*'a Etik'inin 6. kitabından öğrenebiliriz.

Daha genel olarak, ideoloji eleştirisi, Marksist felsefenin üçüncü, daha kapsamlı görevini gündeme getirir: Bir bütün olarak burjuva toplumunun üzerine yayılan ve burjuva toplumu tarafından üretilen ve burjuva toplumunun gerçek özünü örten görüntü (demokrasinin kurumsal biçimlerini, özgürlük ve insan haklarıyla ilgili kurguları, refah-ideolojisini ve benzer pek çok şeyi düşünün). Eğer pek çok medya organı tarafından

gerçekleştirilen toplumsal bilinç manipülasyonunun kırılması gerekiyorsa, bu görüntünün ya da (Adorno'nun deyimiyle) "körleştirme bağlamı"nın (*Verblendungszusammenhang*), geç dönem burjuva toplumunun genel bir felsefi teorisiyle ve bunu destekleyen sayısız tekil analizle açığa çıkarılması zorunludur. Şüphesiz sınıf bilinci teori *aracılığıyla* ortaya çıkmaz, fakat *teori olmadan* da kesinlikle oluşmaz; teorinin sağladığı bilgiler politik mücadelede yön verir ve aydınlatma hedefine hizmet eder.

Böylesi bir teori olarak Marksizm krizde değildir. Tam tersine, Marksizm, burjuva toplumunun krizini, öz çelişkisini (diğer teoriler bu çelişkiyi saptamakla ve ondan şikâyet etmekle kalırken) tarihsel kaçınılmazlığıyla kavratan ve burjuva toplumundan çıkışı, yani yeni toplumun yolunu gösteren açıklama modelini sunmaktadır. Ama bunu yapabilmek için, aynı zamanda, sosyalizmin toplumsal sistemler arasındaki rekabet sırasında almak zorunda kaldığı yenilgiyi de hem açıklayabilecek durumda hem de açıklamaya istekli olmalıdır.

IV. Bölüm

İlk Sosyalist Toplumların Başarısızlığı

Sosyalizmin[14] yenilgisine gösterilen bireysel tepkilerdeki anlaşılabilir bir hata, tüm örneklerde, göz önünde bulundurulan faktörlerin büyük bölümünün ya da tümünün, ilgili bireylerin kişisel deneyimleri üzerinde ağırlıklı etkide bulunmuş faktörler olmasıydı. Hangi metodolojik okuldan gelirse gelsin, hiçbir bilimsel araştırma, böylesi bir öznel açıklama yöntemiyle yetinemez. Tarihsel süreç içindeki faktörler sistematik bir ilişki içinde bulunurlar. Faktörlerin aldıkları konumlar keyfi değildir; tersine, sistemin "mimarisini" oluşturan temel ilişkilerle ve bağımlılık ilişkileri hakkındaki kabullerle belirlenirler. Dolayısıyla, bir sistemin içindeki bilgiler de keyfi olarak değiştirilemez.

Tarihsel materyalizm, daha önce söylediğimiz ve şimdi tekrar açıklamaya gerek duymadığımız nedenlerden dolayı, düşünsel ifade biçimleriyle birlikte ekonomik alanı toplumsal ilişkilerin temeli olarak kavrar ve tüm unsurların birbirleriyle çok sayıdaki karşılıklı etkileşimlerini hesaba katar. Öyleyse, sosyalist toplumların kuruluşunun ve çöküşünün tarihsel ma-

14 Burada Sovyetler Birliği'nin önderlik ettiği Doğu Avrupa'nın sosyalist toplumlarından bahsediyoruz. Çin'deki, muhtemelen farklı bir yoldan ilerleyen ve her durumda başka ekonomik ve kültürel çıkış koşulları altında gerçekleşen gelişmeleri konumuzun dışında tutuyoruz. Çin'deki gelişmeler ayrı bir incelemeyi gerektirir.

teryalist bir analizi de ekonomik koşullarla başlamalı, toplumsal bilincin içerik ve biçimlerine doğru ilerlemeli, toplumsal yaşamın örgütlenme biçimindeki sonuçlarını dikkate almalı ve nihayet bu analizin, teorik olarak nasıl işlenmesi gerektiği sorusunu sormalıdır.

Güncel tartışmalara müdahale için yazılmış bir broşürün kısa bir bölümünde, yalnızca geçici ve özet bir değerlendirmenin yapılabileceği açık olmalı. Bu değerlendirmenin izleyen araştırmalarla kesinleştirilmesi, daha ayrıntılı hale getirilmesi ve gerektiğinde düzeltilmesi zorunlu.

1. Ekonomik Koşulların Olgunlaşmamışlığı

Tarihsel materyalizm, tarihin akışını üretici güçlerin gelişmesiyle ve sistemler içindeki sınıf mücadeleleriyle açıklar. Toplumsal örgütlenme biçimi (üretim ilişkileri), üretici güçlerin düzeyiyle ve gelişme eğilimleri ile çelişkiye düşer ve bununla ilişkili sorunların üstesinden gelemez hale gelince, yeni bir toplumsal formasyona geçiş gerçekleşir. Bu geçiş mücadelesiz olmaz, çünkü mevcut bir sistemde, egemen sınıf, egemenliğinin koşullarından ve egemenlik sisteminden isteyerek vazgeçmez. Tarihsel gelişmenin bu temel modeline uygun olarak, gelecek daha yüksek toplumsal formasyonun ekonomik koşullarının, daha önceki toplumun bağrında olgunlaşması gerekir; özellikle de toplumsal üretkenliğin düzeyi öylesine yükselmiş olmalıdır ki, yeni bir "ihtiyaçlar sistemi"[15] (yani yaşamdan değişik beklentileri olan yeni bir bilincin temeli) ortaya çıkmış olsun.[16]

15 İhtiyaçlar sistemi konusunda karşılaştırma için bkz. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Rechtsphilosophie (Hukuk Felsefesi), s. 189 vd, Werke, ed. Moldenhauer und Michel, Frankfurt am Main, 1970, cilt 7, s. 346 vd.

16 Daha önceki bölümde bahsettiğimiz üzere, hegemonya sorunu bilinçteki bu değişimlerle bağlantılıdır. Karşılaştırma için bkz. Hans Heinz Holz, Philosophie und Politik bei Antonio Gramsci (Antonio Gramsi'de Felsefe ve Politika), Marxistische Blätter, 1990, sayı 4, s. 38 vd.

Bu şu anlama gelir: Sosyalizme devrimci geçiş, kapitalizmin ekonomik ve teknolojik bakımdan en gelişmiş devletlerinde olmalı ve bu devletlerde, geçiş öncesinde, halkın en geniş tabakaları arasında gelişmiş bir sosyalist bilinç bulunmalı. Lenin'in Ekim Devrimi sırasında ve sonrasında bu beklentiyi dile getirdiği ve Rusya'daki devrimi bir kıvılcım olarak gördüğü biliniyor. Lenin'e göre Rusya'daki devrim, örgütlenme ve dünya görüşü açısından en ileri durumdaki işçi sınıfıyla Almanya'da devrime yol açacaktı. Ne var ki, kapitalizmde ilkin "zayıf halka" kopacaktı. Yeni toplumsal düzenin tam da aynı yerde kurulmak zorunda kalması, aynı zamanda devrimci formasyon değişimlerinin teorik modelinden fiili bir sapmaydı.

Şüphesiz 1917'nin Rus İmparatorluğu, bugünkü terminolojiyi kullanırsak, kapitalist sistem içindeki "yeni sanayileşmiş" bir ülkeydi. Sanayileşme merkezleri vardı; sermaye ilişkisi bir bütün olarak kapitalizm öncesi ekonomik biçimlerin yerine geçmişti, fakat, göreli olarak az gelişmişti ve birçok açıdan feodal biçimlere bağlıydı; halkın büyük çoğunluğu tarımda ve tarıma bağlı işyerlerinde çalışıyordu; ülkenin bölgeleri arasında uygarlaşma açısından büyük farklılıklar vardı; halkın büyük bir yüzdesi (bölgeler arasında farklılığa karşın) okumayazma bilmiyordu; yönetim biçimi büyük ölçüde polis devleti karakteri ve dahası feodal özellikler taşıyordu; halk yığınları, Ortodoks kilisenin gelişmemiş teolojik sistemi içinde zavallı ve aydınlanmamış bir dinsellik içinde tutuluyordu. Köylülerin toprak köleliğinden biçimsel kurtuluşu (1861) yalnızca elli yıl önce gerçekleşmişti. Fakat taşranın her yanında, farklı düzey ve türlerdeki fiili toprak köleliği hüküm sürüyordu.

Halk, soylu toprak sahiplerinin, Rus asilzadelerinin ve çarın boyunduruğundan kurtulmak için olgunlaşmıştı. Az gelişmiş taşra, burjuva yaşam düzeyinin yükseldiği kentler-

le karşı karşıya gelirken, kapitalist üretimi uyaracak ve tatmin edecek ihtiyaçları oluşturabilecek gelişme düzeyine ulaşılmıştı. Dahası, aynı halk, eski (ancak 1910'da Stolipin tarafından kaldırılabilmiş olan) köy toplulukları düzeninin (Mir) henüz ayakta olduğu yerlerde, kapitalizm sonrası düşünceler ile kapitalizm öncesi düşünceleri aşamasız olarak birbirlerine bağlayacağı düşünülen yerel kolektivizm geleneğini harekete geçirebiliyordu. Çarlık sistemi çöktüğünde, ki bu bütün halk için bir kurtuluş demekti, zayıf bir burjuvazi, aynı ölçüde zayıf ama mücadeleci bir proletarya ile karşı karşıya gelmişti. Çok çeşitli uyum gösterme yöntemlerine başvurarak mutlakıyetçilikle uzlaşan burjuvazi, ülkedeki geniş halk yığınları nezdinde, işçi sınıfından daha az çekiciydi. Geniş halk yığınları, kökenleri ve yaşam düzeyleri açısından işçi sınıfına daha yakındı. Devrim, işçilerin yönettiği, köylü yığınlarının desteklediği ve katıldığı bir hareketin ürünü oldu. Bu halkın, devrim yıllarında (aynı şekilde daha sonraki 2. Dünya Savaşı sırasında) işgalcileri kovmak için gösterdiği cesaret ve fedakârlık, hayranlık uyandırıyor.[17]

Fakat bu devrimci yükseliş ülkedeki üretim temelini genişletemedi; tam tersine savaşın, iç savaşın ve dış müdahalenin getirdiği yıkım var olanları da yok etti. Sanayileşmiş kapitalist ülkelerin genç sosyalist devlete karşı uyguladığı ekonomik ambargo kuruluşu zorlaştırdı. Sovyetler Birliği ilk aşamada ekonomik açıdan yeni sanayileşmiş bir ülke olarak kaldı ve muazzam bir çabayla sanayileşmeyi hızlandırarak, düzey farkını kendi gücüyle kapatmayı denedi. Ve yüksek düzeyde silahlanmış (Batılı güçler) veya hızlı silahlanmakta olan (1933 yılından sonra Almanya) kapitalist devletler, ülkeyi, askeri açıdan kuşa-

17 Devrim dönemine ilişkin büyük edebiyat eserlerinde (örneğin Şolohov'un "Durgun Don"unda ve Aleksey N. Tolstoy'un "Azap Yolları"nda) devrim ve iç savaş sırasında gösterilen çabalara ve çekilen sıkıntılara etkileyici bir şekilde tanıklık yapılmaktadır.

tarak gözdağı verdiği ölçüde, daha da hızlı bir şekilde sanayileşmeye çalıştı.[18]

Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadarki gelişmesi, sosyalizme geçişe hiç de uygun olmayan ekonomik-toplumsal koşullar altında gerçekleşti. Ekonomik temel eksikti; nicel ve nitel açılardan gelişmiş bir işçi sınıfı bulunmuyordu; yığınlar, demokratik devlet kurumları için mücadele etme ve bunları yönetme deneyiminden yoksundu; dünya görüşüne dayalı ve Batı Avrupa'daki aydınlanma hareketiyle karşılaştırılabilecek, geniş çaplı ve halk eğitimini zorlayan bir aydınlanma hareketi de ortaya çıkmadı.[19] Buna rağmen küçük, fedakâr ve mücadeleci bir komünist partinin yönetimi altında, üretim ilişkileri alanında radikal bir devrimci dönüşüm gerçekleştirildi. Bu dönüşüm, ancak, "işçi sınıfının öncüsü" olarak partinin, idari ve halk eğitimine yönelik görevleri üstlenmesi sayesinde başarılabildi. Toplumsal formasyon değişikliği "organik"[20] yollarla gerçekleştirilebilseydi, bu görevlerin, halkın çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfı kitleleri tarafından üstlenilmesi gerekirdi. Böylece, bürokratik parti aygıtının oluşumunun yolu döşendi.[21] Ama bu bürokratikleşme, bir "deformasyon" değil, sosyalist üretim ilişkilerinin ekonomik ve toplumsal bakımdan olgunlaşmamış koşullar altında alacağı

18 Sovyet iktisat ve iç politikasının bugün "Stalinizm" diye anılan ilgili döneminin bu çevre koşulları, Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmin gelişim tarihi ve Sovyetler Birliği'nin dünya komünist hareketi içindeki önderlik rolü değerlendirilirken her zaman göz önünde bulundurulmak zorundadır. Burada "Stalinizm"in analizini yapamam.

19 Karşılaştırma için ayrıca bkz. Werner Hoffmann, Stalinismus und Antikommunismus (Stalinizm ve Antikomünizm), Frankfurt am Main 1967

20 "Organik" terimini, Gramsi'ye ait işçi sınıfının "organik aydınları" teorisindeki anlamına uygun şekilde kullanıyoruz.

21 Stalinist bürokrasininin sert eleştirmeni Leo Koffler bile, "kapitalist toplumsal düzenden sosyalist toplumsal düzene geçişin ara aşamasında, yeni toplumun öyle kolayca bürokrasi olmadan yapamayacağı"nı kabul ediyor. ' Leo Koffler, Stalinismus und Bürokratie (Stalinizm ve Bürokrasi), Neuwied und Berlin 1979, s. 33.

zorunlu bir biçimdi. Proletarya diktatörlüğü uzun bir süre boyunca partinin diktatörlüğünden başka bir şey olamazdı ("eğiticilerin diktatörlüğü" diyor Werner Hoffman); bunu göze almak istemeyenler, başarılı bir devrimin ardından sosyalist bir toplum kurma girişiminden vazgeçmek zorunda kalırdı. Bunun alternatifi, emperyalist güçlere boyun eğmekti. Tarımın kolektifleştirilmesi, büyük ve yeni sanayilerin kurulması, kapsamlı bir halk eğitim sisteminin yaygınlaştırılması, parti aygıtının diktatörlüğü altında muazzam bir hızla gerçekleşti. Bu yapılanlar büyük bir fedakârlık istiyordu, her türlü muhalefetin acımasızca bastırılması gerekiyordu, ama bunlar sayesinde geniş yığınların yaşam standartları ve sosyal güvenceleri ciddi ölçüde iyileştirildi. Sovyet halkının Nazi propagandasına karşı (işgal edilmiş bölgelerde de) direnişi ve anayurtla birlikte sosyalist sistemi de savunmaya hazır olması, halk yığınlarının Sovyet sistemini tarihsel bir ilerleme olarak gördüğünün işaretiydi. Nüfusun en yoğun olduğu ve teknolojik açıdan en gelişmiş bölgeleri bütünüyle tahrip eden 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki yeniden inşa aşaması da, bu coşkuyla ve politik sistemle duygudaşlık içinde yürütüldü.[22] Parti aygıtının teröre dayanan iktidarı karşısında duyulan gizli korku bu durumu değiştirmedi.

Bu gelişme süreci üzerinde belirleyici etkide bulunan hedefler, toplumsal üretkenliğin artırılması ve bunun gerisinde kalacak ve buna bağlı olacak şekilde, toplumsal ve bireysel refahın uygun ölçüde artırılmasıydı. Ciddi geri kalmışlık ve sa-

22 Savaş sonrasının ilk on yıllarında Sovyetler Birliği'ni dolaşan herkes, insanların kendilerini sistemle özdeşleştirdiklerini görmek konusunda pek çok fırsatla karşılaştı. Örnek olarak şu iki derleme kitaba göz atılabilir: "Moskau-Leningrad-heute", Haz. Hildburg Bethke ve Werner Jaspert, Frankfurt am Main 1965 ve "Sowjetsibirien und Zentalasien heute", Haz. Herbert Mochalski ve Eugen Kogon, Frankfurt am Main 1967. Katkıcılardan bazıları: Gustav Heinemann, Ossip K. Flechtheim, Eugen Kogon, Marion Gräfin Dönhoff, Gösta von Uexküll, Harald Koch, Kurt Körber, Boris Rajewski.

vaşın yol açtığı zararlar karşısında maddi ihtiyaçların geliştirilmesi ve karşılanmasında asıl ilgi maddi yaşam koşullarının iyileştirilmesine yöneldi. Bu ise her şeyden evvel, tek tek sektörlerdeki başarılara karşın bir bütün olarak sanayileşmiş kapitalist ülkelerdeki düzeyin çok gerisinde kalan sanayi üretiminin artırılmasına bağlıydı. Böylece 2. Dünya Savaşı'ndan sonra da, yatırım malları sanayisi uzun bir süre boyunca ekonomik önceliğini korudu. Fakat bu aynı zamanda, bireysel refahın, modern sanayiyi geliştirme hedefinin çok gerisinde kalmak zorunda olması demekti. "İnşa komünizmi"nin, savaşın sonuçları nedeniyle daha da ağırlaşmış koşullar altında ve sanayileşmiş Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında birçok şeyden mahrum olarak, ikinci bir kuşak boyunca devam ettirilmesi gerekecekti.

Öyle anlaşılıyor ki, bu yapılanlarla, "öznel faktör" abartıldı ve aşırı zorlandı. Kişisel izlenimlerime göre, altmışlı yılların ortasında, sosyalizmin kuruluşu için fedakârlıkta bulunmaya hazır olanların sayısı hâlâ yüksekti, ama 1956 yılındaki XX. Kongre'den beri partinin yönü, hangi gerekçelerle olursa olsun, belli ki halkta mevcut olan tüketim beklentilerinin yerine getirilmesine yönelikti. Fakat halkın beklentileri de tehlikeli vaatlerle ve gerçekçi olmayan planlama hedefleriyle kışkırtılmıştı. Batı'yı "geçme" ve hatta bu amaca beş on yıl içinde ulaşma hedefini içeren sloganların gerçek dışılığı, oldukça vahim bir amatörlüğü yansıtıyordu. Daha kötü etki yapan şeyse, ihtiyaç anlayışının, Batı'daki tüketim biçimine uygun şekilde dönüştürülmesiydi. Oysa sosyalizmin gelişmesiyle birlikte yeni bir ihtiyaçlar sistemi, yaşamdan yeni beklentiler, kısaca yeni bir dünya görüşü gelişip büyümeliydi.

Nesnel olarak bakıldığında, meta fetişizminden kaynaklanan bir sistemin eleştirisinden ve bu sistemi yıkma çabasından uzaklaşılması ve sisteme boyun eğilmesi, Batı uygar-

lığıyla karşılaştırıldığında, maddi ihtiyaçlar ve bunların tatmin edilmesi konularında gerçekten geri kalmışlığın ürünüydü. Batı uygarlığı sadece, yeni değerler lehine vazgeçilebilecek gereksizlikler değil, aynı zamanda, yaşamı gerçekten kolaylaştıran ve iyileştiren, sosyalist ülkelerde eksik olan ve istenen araçlar da sundu. Meta dünyasının oluşturduğu görüntünün ardındaki gerçekleri anlamak kolay değildi; dönemin felsefesinin basmakalıp yorumları, eleştirel bir şeffaflık yaratmaya yetmedi. Çelişkinin daha iyi bir teorik çözümlemesi de, sadece anlık bir bilinçlenme sağlardı; sosyalist ülkelerdeki eksiklerle ilgili gerçek deneyim, kapitalist toplumun çekici meta bolluğu görüntüsünü açık bir gerçekliğe (*Seinswirklichkeit*) dönüştürüyordu.[23]

Bu nesnel koşullara bir de öznel koşullar eklendi: Üretici güç olarak insan, yani insanın nesnel engelleri kaldırma yeteneği harekete geçirilmedi; bir teşvik unsuru olan ve belirli sınırlar içinde kalsa bile bu sınırlar içinde son derece etkili olan farklı bir gelecek arzusu kullanılmaz oldu (bu teşvik unsurunun kendisi maddi ilişkilerin bir uğrağıdır ve devrimci dönemlerde kendini güçlü bir şekilde hissettirir); hatta, Batı ülkelerindeki ihtiyaç giderme sistemleriyle karşılaştırmalara ve dolayısıyla Batı'daki değerler hiyerarşisine odaklanılarak, bu unsur devre dışı bırakıldı. Toplumsal sistemler arasındaki rekabet, artık yaşam hedefleri uğruna bir rekabet olarak değil, tersine tüketim düzeyi uğruna bir rekabet olarak yürütülüyordu. Uygarlığın nimetleri konusunda üstün durumdaki bir dünyayla mücadeleyi kazanmak mümkün olsaydı bile (bu şans var mıydı, tartışılabilir), bu mücadele, kapitalistlerin elindeki tüketim malları üretimi zemininde değil, ancak alternatif bir

23 "Gerçek görüntü" sorunu Marksist teoride çok az dikkate alınmıştır. Karşılaştırma için bkz. Anton M. Fischer, Der reale Schein und die Theorie des Kapital bei Karl Marx (Gerçek Görüntü ve Karl Marx'ın Sermaye Teorisi), Zürich 1978.

zeminde, bütünsel insanı ve onun kültür ağırlıklı değerler sistemini geliştirerek kazanılabilirdi.

Sovyetler Birliği'ndeki bilinç durumunun XX. Parti Kongresi'ndeki dönüşe izin vermesi ve hatta bu dönüşü gerekli kılması, bizi tekrar çıkış noktasına, yani ekonomik koşulların ve sınıfsal yapının olgunlaşmamışlığına geri götürüyor: Ne maddi ihtiyaçların giderilmesine yönelik arz, kapitalizmle sistem karşılaştırmasına dayanmak için yeterliydi, ne de 1917 yılında, toplumun dönüştürülmesi için temel oluşturabilecek ve yeni değer ölçüleri ile kapitalist olmayan beklentilerin taşıyıcısı olabilecek gelişmiş sınıf bilinçli bir proleter kitle tabanı vardı. Sanayileşme döneminde işçi sayısının hızlı artışı, küçük köylülerle ve daha sınırlı bir ölçüde de olsa küçük burjuva katmanlarla bütünleşme anlamına geldi. Gerçi küçük köylüler ve küçük burjuvalar sosyalist toplumun dışa karşı korunması ve içeride üretim araçlarının geliştirilmesi için fedakârca bir mücadele yürütmeye hazırdı, fakat bürokrasiye ve durgunluğa karşı direnç geliştirmediler.

Sosyalist toplum, işte bu koşullar altındayken, kapitalist metropollerle rekabete zorlandı. Ve bu iki açıdan böyleydi: Birincisi, "dehşet dengesi" içinde müdahale tehdidine karşı koyabilmek için, silahlanma yarışını sürdürme zorunluluğu vardı. İkincisi, "kapitalist toplumların zenginliği olarak görünen"[24] aynı "muazzam meta yığını"nı üretme iddiası atılmıştı ortaya. Ama bu ikincisinin anlamı, kapitalist üretimin, yani sermaye birikiminin yasalarına ve bunların ürünü olan sınırsız yayılmacılığa tabi olmak ve sonuçta sosyalist toplum tipinin farklılığından vazgeçmekti. (Gorbaçov'un ekonomi politikası, kapitalizmdeki "gayrisafi milli hasıla" artışını da beraberinde getiren gerçek meta bolluğundan ve toplumsal zenginlik görüntü-

24 "Kapital"in ünlü girişinden: "Kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu toplumların zenginliği muazzam bir meta yığını olarak görünür."]

sünden aşırı etkilenmiş bir düşünce tarzının sonucudur.) Şurası açık: Kapitalizm, on yıllar boyunca metropol ülkelerde istikrarlı bir biçimde ve devrimci huzursuzluklar olmadan varlığını sürdürebildi ve iki toplumsal sistemin rekabetini dayatabildi. Yalnızca radikal bir şekilde hızlandırılan bir üretkenlik artışı, sosyalizme, bu rekabeti ve bununla bağlantılı olarak "üçüncü dünya"nın kalkınması konusunda yürütülen mücadeleyi kazanma fırsatını sunabilirdi. Böyle bir programın yürütülmesi, zorunlu olarak sosyalizmin insani-demokratik hedeflerinin bir bölümünün daha iptal edilmesi anlamına gelirdi. Kesin olan şu ki, toplumsal formasyonların tarihiyle ilgili bu çelişki karşısında tutulabilecek en kötü yol, orta yoldu. XX. Parti Kongresi üretici güçlerin gelişimine öncelik vermekten vazgeçti (ve böylece sistemler arasındaki rekabette yenilmeyi programa eklemiş oldu). Fakat Kongre, şiddete dayanan egemenlik yöntemlerini kaldırmasına karşın, demokratikleşmede de başarılı olamadı ve halkın yenileme gücü ve icraat yeteneği felce uğratıldı. Sonuç, bürokratik durgunluk oldu.

2. Bürokrasi Sorunu

Bürokratikleşme süreci, eğer Max Weber'in görüşlerini izlersek,[25] sosyalist ekonomi ve toplumun kuruluşunda kaçınılmaz bir şeydir. Hem kitlesel toplumların örgütlenmesi, hem de bilgi alanında artan uzmanlaşma ve modern üretim, ticaret,

25 Max Weber, Wirtschaft und Gesellschaft (Ekonomi ve Toplum), Tübingen, 1976, Teil I Kap. III, s. 128: "Bürokratik idare ... yığınların (kişilerin ve şeylerin) idaresinin ihtiyaçları için bugün artık adeta kaçamayacağımız bir şeydir. Sadece idarenin bürokratikleşmesi ve amatörleşmesi (*Dilettantisierung*) arasında bir seçim yapılabilir, ve bürokratik idarenin üstünlüğünün büyük aracı uzmanlık bilgisidir. Uzmanlık bilgisini zorunlu kılan şey, modern teknik ve ekonomidir. Bu uzmanlık bilgisi, toplum ister kapitalist isterse (eğer aynı teknik randımanın elde edilmesi gerekiyorsa, sadece uzmanlar bürokrasinin muazzam bir artışı anlamına gelen) sosyalist bir tarzda örgütlenmiş olsun, aynıdır."

dağıtım ve iletişim sistemlerinin idaresi için bilgi talebinin artışı, uzmanlardan oluşan aygıtı bağımsızlaşmaya götürür. Ve geleneksel toplumsal yapılar ile davranış alışkanlıklarını değiştirecek egemenlik uygulamalarına başvurmak gerektiğinde, yeni düzenin taşıyıcılarından ve aracılarından oluşan dayanıklı bir katmana duyulan ihtiyaç daha da artar. Partinin (toplumsal değişimin taşıyıcısı ve uyarıcısı olarak) ve devlet aygıtının (bir tarafta değişiklikleri kabul ettiren ve diğer tarafta toplumun işleyiş yeteneğini koruyan bir organ olarak)[26] iç içe geçmesi, halk yığınlarının görece az gelişmişliğinin ve dolayısıyla üretim ilişkilerinin dönüşümünü kendi elleriyle gerçekleştirme yeteneğine sahip olmamasının ürünüydü. Ekim Devrimi'nin konsey (sovyet) anlayışı, çevreleyici koşulların olgunlaşmamışlığı (eğitimdeki gerilik, yığınlardaki zayıf sınıf bilinci, işçi sınıfının göreli zayıflığı) nedeniyle başarısızlığa uğradı.[27]

Şüphesiz, ister işletmelerdeki üretim sürecinde olsun, ister toplumsal koşulların şekillendirilmesinde olsun, isterse politik yetkilerin en azından yerel ve bölgesel düzeyde dağıtılmasında olsun, ekonominin inisiyatifli ve yenilikçi bir şekilde kurulması için halkın büyük kısmının kamusal yaşama katılımı temel bir koşuldur. Toplumsal düzenle özdeşleşme, topluma karşı sorumluluk bilinci, bireysel yeteneklerin serbest kalması ve bu sayede emirlere itaat etmenin ötesine geçilmesi, karar alma süreçlerinin demokratikleştirilmesiyle sağlanır. Üretici güç olarak insanın kendisini geliştirmesini en fazla kolay-

26 Devletin (toplumsal yaşamın örgütsel yapısı olarak) ve partinin (devlet fonksiyonlarının kontrol organı ve değişimlerin uyarıcısı olarak) fonksiyonlarını birbirinden ayırma denemesi Çin Kültür Devrimi'nde yapıldı ve sadece kısa vadede ve toplumsal düzenin bozulması pahasına etkili olabildi.

27 Sovyetler Birliği özelinde, buna, Rusya'daki Çarlık rejiminin çarcı-otoriter bürokrasi geleneği ekleniyordu. Sosyalist kuruluşun idari aygıtları, adeta Çarlık bürokrasisinin modern dönem öncesine ya da erken modern döneme ait mutlakıyetçi yapılarının içerisine "çekildi". Karşılaştırma için bkz. Henry Jacoby, *Die Bürokratisierung der Welt*, Neuwied und Berlin 1967, s. 183 vd.

laştıracak olanlar, demokratik işbirliği ve karar alma süreçlerine katılım biçimlerinin varlığıdır.

Öte yandan merkezi olarak örgütlenmiş ve biçimsel kurallara göre faaliyet yürüten bir bürokrasiyle karşılaştırıldığında, demokratik katılım uygulamalarında ciddi sürtünme kayıplarıyla ve gecikmelerle karşılaşılır. Bürokrasi, topluluk hedeflerinin kısa süreler içinde hayata geçirilmesi konusunda daha etkilidir. Sovyetler Birliği'nde, dış koşulların zorlamasıyla gerçekleştirilen sınai kuruluş süreci, hiyerarşik bir emir-komuta yapısını dayattı. Özellikle ekonomik alandaki anarşinin yerine bütünsel bir iktisadi planlamayı koyan bir toplum anlayışı, düzenli, uzmanlık alanlarında yetkin ve sorumluluklarla donanmış bir yönetim olmadan yapamazdı. Paris Komünü'nün ayakta kaldığı 70 günlük dönemde tanık olduğu üzere, uzun vadeli yatırım, örgütlenme ve eğitim programlarına sahip bir modern devletin yönetilmesi o kadar kolay değildir. Merkezi planlama ve yönetim ile demokratik taban inisiyatifi ve denetimi arasında, harcanacak çabaya değecek bir denge kurmak, başka şeylerin yanında şunları gerektirir: Uzun bir politik deneyim oluşturma süreci, çeşitlilik içinde belirli bir teorik homojenlik içeren gelişkin bir genel halk eğitimi, toplumsal zenginliğin paylaşımında en kaba eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve (geniş topraklara ve etnik çeşitliliğe sahip devletlerde) farklı türden bölgesel koşulların yeterli bilgisi ve tüm halkın bu farklılıklara anlayış göstermesi. 1917 yılında Sovyetler Birliği'nde bu koşullardan hiçbiri yerine getirilmemişti. SBKP'nin (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) bir sosyalist demokraside olması gereken bu koşulları sağlamak için harcadığı çok yönlü ve zorlu çabaları burada sergilemek mümkün değil; sadece kötü niyetli olanlar bu çabaları inkâr edebilir. Fakat bu çabalara sert sınıf mücadeleleri eşlik etti ve bunlar birbirleriyle çeliştiler. Dış politikada savunma hazırlıklarının merke-

ze yerleştirildiği bir dönemde devlet iktidarının merkezileştirilmesi nedeniyle sekteye uğrayan çabalar, nihayet savaş nedeniyle durduruldu. Daha sonra kırk yıllık "Soğuk Savaş", devlet mekanizmasının yapısında iç politik değişim denemeleri yapma isteğinin önüne geçmeye devam etti. Her şeyi olduğu gibi bırakmak, yönetmenin en tehlikesiz biçimi olarak göründü. Ve tam da statükonun bu şekilde korunması, bürokratik aygıtın kendi başına buyrukluğunu pekiştirdi.

"Durgunluk dönemi" diye anılan dönemde, iç politikadaki yenilikler ve riskler konusunda sergilenen vahim ürkeklik, elbette yalnızca, hareketsizleşmiş ve Marksizmden uzaklaşmış yöneticiler katmanının yeteneksizliğinin ve rahatına düşkünlüğünün ifadesi değil, aynı zamanda, bir üstyapı fenomeni olarak, sistemler arasındaki rekabette ekonomik açıdan geri kalmanın bir ürünüydü. Devlet organlarında demokratik yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesi sırasında meydana gelebilecek her iç politik sarsıntının, aynı zamanda sistemler arası rekabette bir engel oluşturabileceği düşünülüyordu. Politik sarsıntı, ABD'nin ve onun müttefiklerinin (NATO, CENTO, SEATO askeri paktları) anti-Sovyetik kuşatmasının yarattığı tehdit altında, bir bütün olarak toplumsal sistemin fiilen tehlikeye sokulması demek olurdu. Bu nedenle, Kruşçev dönemindeki "Stalinsizleştirme",[28] kurumsal ve politik olarak yürütülmedi,

28 Yer darlığı nedeniyle burada "Stalinizm" olgusu hakkında görüş bildiremeyeceğim. Ama söylenenlerin bütününden anlaşılabileceği üzere, "Stalinizm", sosyalizmin yenilgisi için bir açıklama olarak kabul edilemez; tersine, Sovyet toplumunun çelişkili gelişimi içerisindeki bir uğrak (Moment) olarak kavranmalıdır. Karşılaştırma için bkz. Werner Hoffman, a.g.e. Bir "Stalinizm" analizinin boşlukları hakkında, bkz. Hans Heinz Hoffman, "Strömungen und Tendenzen im Neomarxismus" (Neo-Marksizmde Akımlar ve Eğilimler), 1972, s. 7: "Politik-bilimsel bir analiz (Stalin kişiliğinden bağımsız olarak), 'Stalinizm' olarak adlandırılan olguya ulaştıran tarihsel koşulları sergilemek zorundadır. Sovyetler Birliği'nin kuşatıldığı yıllarda Sovyet komünizminin attığı despotik adımlar sırf ahlaki açıdan yargılanabilir; fakat bu tutum (eğer tarihsel olayları kavramak ve gelecekte bu hatalardan kaçınmak istiyorsak), tarihsel olayların anlaşılmasına hizmet etmez."

teorik ve tarihsel materyalist bir değerlendirmeye hiç tabi tutulmadı ve sadece ahlaki olarak temellendirildi. Böylece Brejnev liderliğindeki "durgunluk döneminde", gerekli kurumsal kararların alınması çok daha kolayca engellenebildi.

Teorinin eleştirellik ve deneysellik işlevleri, bilim kurumlarında, bürokratik "kariyer mekanizması"na[29] feda edildi. Kariyerizm, parti tarafından yönlendirilen kadro politikasının bürokratik mekanizmalar aracılığıyla toplumsal yaşamın tüm dallarına nüfuz etmesinin bir boyutuydu. Fakat parti (politik işlevine aykırı olarak), devletteki durağanlığın uygulayıcısı oldu, çünkü parti yöneticileri, Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun özel koşulları altında devlet görevlerini kişisel olarak üstlenmek zorunda kaldılar.

Ulusun bütün yaşamını kapsayacak bir şekilde parti aygıtının bürokratikleşmesi ve bununla bağlantılı olarak eleştirinin ve eleştirel tartışmaların dışlanması, umursamazca ve oportünist tutumlara yol açtı. Bunlarsa, Leninist parti yapısının bozulması sonucunu doğurdu. Böylece, daha önce sözü edilen öznel faktörün bir unsuru olan "sosyalist ahlak"a özgü güdüler de deforme oldu. Yolsuzluk ve ekonomik alandaki suçlar gibi olgular, sosyalist toplumun çürümesinin nedenleri değil, tersine durgunluğun ve burjuvazinin dünya görüşüne geri götüren değerler dönüşümünün bir sonucuydu. Sosyalizm öncesine ait değer anlayışlarının yeniden canlandırılmasıyla, devrim mücadelesi döneminde ve sosyalizmin kuruluş döneminde geliştirilmiş olan ve erken dönem Sovyet edebiyatının tanıklık ettiği değerler sisteminin (*Ethos*) altı oyuldu. Ve böylece yeni

29 Max Weber, a.g.e. s. 127. Weber, bunu bürokrasinin temel bir özelliği olarak görüyor: "Kariyer (*Laufbahn*): Görev süresi veya başarısına veya her ikisine göre, amirin kararından bağımsız olarak yükseleceğini bilmek." Karşılaştırma için bkz. aynı yerde s. 556 : "... devlet memurlarının mesleki durumlarının gelişmesi ve ekonomik güvenceler kazanmaları eğiliminin güçlenmesi, resmi makamlara, eğitim patentleriyle elde edilen arpalıklar gözüyle bakılmasına yol açmaktadır."

bir insana doğru gelişim, yeni ("karşı devrimci") bir dünya görüşü aracılığıyla geriye çevrildi. İnsanların bilinçlenmesi için mücadelenin yerini, eğitim politikasına ilişkin bürokratik kararnameler aldı. Kararnamelere biçimsel olarak uyduklarını bildirenler, formaliteleri yerine getirmiş oluyordu. Sosyalist bir toplum yaşamı ve komünist bir parti yaşamı için temel önem taşıyan eleştiri ve özeleştiri ilkeleri köreldi ya da sadece biçimsel olarak uygulanır oldular. Bu yüzeyin altında her türden ideoloji öğesi (*Ideologem*), öznel görüşler ve anlayışlar olarak yayılabildi.

3. Teorinin Yoksullaşması

Partinin dünya görüşü açıdan yönlendirici gücünü kaybederek başarısız olması şu anlama geliyor: Marksist teorisyenler (ve teori ile pratiğin birliğinin pratikte hayata geçirildiği yer olması gereken komünist parti), dünya görüşüne dayanan analizlerinin ve amaçlarının pratik yanını gözden kaybettiler. Gerçeklik yorumlanır ve bir hedef perspektifi belirlenirken her zaman önemli olan bir konu da, bugünün çelişkilerinden kaynaklanan "yanlış bilinç"in açığa çıkarılması ve ortadan kaldırılmasıdır. Sovyetler Birliği'nde Batı'nın "burjuva felsefesi"ne karşı ideolojik bir sınıf mücadelesi yürütülmüş olsa da, bunun için çoğu zaman, Marksizmin doktriner biçimlerini ölçü alarak "hatalarla" hesaplaşmak gibi kör bir silah kullanıldı. Bu arada, toplumsal süreçlerin (dünya görüşüyle bağlantılı ifadelerini burjuva ideolojisinin öğelerinde bulan) temelleri gibi, sosyalist toplumunun çelişkileri ve bunların ideolojik yansımaları da çok az araştırıldı. Böylece felsefe gerçeklikten uzaklaştı, kendisini iyi korunan doktrinlerden oluşan bir fildişi kuleye kapattı ve yeni gelişmeler ve durumlar için kategoriler ve açıklama modelleri oluşturma yeteneğini kaybetti. Oysa

bunlar, kendisini değiştiren bir dünyada insanların yön bulmalarına yardımcı olabilirdi.

Sovyetler Birliği'ndeki Marksist felsefe, günümüzün biliminin sorunlarıyla ve Sovyet toplumundaki yaşam dünyasıyla militanca ilişkisini kaybedince, diyalektiğin özünü oluşturan gerçeklik ve güncel tarihsellik de Marksist felsefenin alanından uçup gitti. Marksist teoriyi mahveden, "Diyalektiğin Temel İlkeleri"ndeki ders kitaplarına özgü şema değil,[30] diyalektik süreçlerin ve yapıların, yalnızca içeriklerinin özgül nitelikleri aracılığıyla somut olarak belirlenebilecek olmalarına karşın, düşüncesizce söz konusu şemaya indirgenmeleriydi (şema, ilk yaklaşım için bir taslak olarak, yani amacına uygun bir "kısa eğitim" için son derece kullanışlıdır). Fakat diyalektik teorinin yoksullaştırılmasının doğrudan pratik sonuçları vardı: Politik pragmatizmin meşrulaştırılması adına, pratik politikanın teorik olarak temellendirilmesinden vazgeçildi. Partinin politik "kılavuzluk yeteneği"nin ne kadar düşük bir düzeye indiği, Mihail Gorbaçov'un, komünizmin yeni bir döneminin başladığını ilan etmek için hazırlanmış olan program kitabı "Perestroyka"daki yavan gevezeliklerden anlaşılabiliyor.[31]

Diyalektiğin dondurulmasından kaynaklanan temel teorik hatalara (kapitalizmin genel krizinin yanlış değerlendirilmesi ve çağımızın geçiş karakterinin tam olarak belirlenememesi) daha önce değinmiştik.

---

30 Karşılaştırma için bkz. Hans Heinz Holz, Dialektik als offenes System (Açık sistem olarak diyalektik), Jeroen Bartels/Hans Heinz Holz/Jos Lensink/Detlev Pätzold, Köln 1986, s. 16 vd. Aynı, Stichwort "Dialektik", Hans Jörg Sandkühler (editör), Europäische Enzyklopädie zu Philosophie und Wissenschaften, Hamburg 1990.

31 Gorbaçov'a kadar düzeyin ne kadar düştüğünü daha açık bir şekilde görmek için, Lenin'in "Devlet ve Devrim"de veya "Marksizmin Üç Kaynağı"nda kullandığı kavramların netliğine bakılabilir. Hegel'in Fries hakkındaki yorumunu aktarmak istiyorum: "Açıklamaların yavanlığı ... beni bu anlamsız görüntüyü herhangi bir şekilde dikkate alma zahmetinden kurtarıyor", Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Wissenschaft der Logik (Mantık Bilimi), Werke, a.g.e, cilt 5, s. 47.

Fakat eğer Doğu Avrupa'daki sosyalist toplumların çöküşünün nedenleri üzerine düşünülecekse, Marksist diyalektiğin teorik araç setinin çürümesinin etkisi küçümsenmemeli. Ekonomik gerilikten, kitlelerin az gelişmiş bilinç düzeyinden ve devlet ile partinin politik örgütlenme biçiminden kaynaklanan nesnel nedenleri anmıştık. Bu, şöyle bir izlenim yaratabilir: Sosyalizmin çöküşü başlangıçtaki çelişkilerinden dolayı kaçınılmazdı ve öyleyse Ekim Devrimi kahramanca bir olay, ama başarısızlığa uğrayan bir erken doğumdu. Böylesi bir determinist kaderciliğe, yalnızca, düşüncenin (*Reflexion*) (yani bir amaç doğrultusunda tarihe müdahale eden öznenin) rolünü dikkate almayanlar biat eder. İlk sosyalist toplumsal sistemin koşulların olgunlaşmamışlığından kaynaklanan başlangıç çelişkilerinin ve bunların ürünü olarak, iki karşıt toplum sisteminin bir arada yaşamasının çelişkilerinin teorik olarak çözümlenmesi, bugün sosyalizmin çözülmesine yol açan stratejilerden farklı stratejilerin önerilmesini sağlayabilirdi.

Eğer (örneğin 1956'da) başka alternatif ekonomik ve/veya politik kararlar alınmış olsaydı, bu kararların daha başarılı olacağını da elbette kimse söyleyemez. Tarih hakkındaki "şöyle olsaydı..." türü anlamsız bir kurgudan söz etmiyoruz. Sosyalist devletlerin politik stratejilerinin, çağın doğru olarak belirlenen temel eğilimlerinin somut özelliklerinin *kaçınılabilecek* yanlış değerlendirmelerine dayandığı saptaması, ikinci bir saptamayı da içerir: Doğru teorik değerlendirme temelinde başka bir politik pratik mümkün olabilirdi. Sosyalizmin bilimsel dünya görüşü, teori ile pratiğin birliği olarak tanımlanır. Bu birliğin unsurlarından biri köreltilmiş ve buradan eksik anlayışlar doğmuşsa, bu durum sosyalist sistemin çöküşünün önemli bir nedeni olarak görülebilir. Süreklileşmiş yapıcı ve eleştirel teorik çalışmalar yoksa, sosyalizm de olamaz.

Teori köreltildiğinde, geriye politik bir iradecilik kalır. "İyi

niyet" (Kant'a göre yalnızca ahlaki açıdan önemlidir), nesnel olanakların ve eğilimlerin saptanmasının yerini alır. 1917 yılında Ekim Devrimi'ni zorlamak iradecilik miydi? Elbette hayır. Koşulların olgunlaşmamışlığına karşın, sosyalist dönüşümü zorlayan devrimci güçler vardı. Ve devrim kıvılcımının gelişmiş sanayi ülkelerinde ateş alması ve böylece sosyalizmin kuruluşunun sağlam bir temele kavuşması olasılığı vardı. Olasılıklar, özleri gereği, gerçekleşmek zorunda değildir. Ekim Devrimi gerçekleşti, Alman devrimi onu izlemedi. Bugüne kadar geçiş aşamasının bundan kaynaklanan özgül çelişkileri teorik açıdan henüz çözümlenmedi; kapitalizmin direnç görmeden engelsiz büyüyüp yayılmasından veya üçüncü dünyadaki yığınsal nüfus patlaması ile yığınsal sefalet bileşiminden kaynaklanan çelişkiler daha da az incelendi. Bu arada, kapitalist üretim ilişkilerinin insan soyunun devamı hakkında herhangi bir perspektif sunmadığı, bazıları tarafından kavranmaya ve pek çokları tarafından hissedilmeye başladı. Buna karşın, sosyalist bir devletler sisteminin bulunmadığı koşullarda sosyalist politikanın neye benzemesi gerektiğini henüz bilmiyoruz. Artık tarihsel materyalizmin ve materyalist diyalektiğin teorik temellerini anımsamak zorunlu; bunlar bizim alet takımımız.

Çünkü, sosyalizmi hayata geçirmek için çaba harcanan devletlerde uğranan politik yenilgi, doğal olarak, zihinlerde ciddi kafa karışıklıkları yarattı. Başarısızlığın çok sayıdaki nedenlerinin (dünya ölçeğindeki sistem çatışmasında ya da sosyalizmin kendi hatalarında) aranması ve böylelikle uluslararası sınıf mücadelesinin bundan sonraki stratejilerinin önerilmesini sağlayacak yeni malzemelerin hazırlanması yerine, teorinin sağlam olan ve olayların akışı tarafından doğrulanan temelleri sorgulanıyor veya teoriden vazgeçiliyor. Bir hastanın, hastalığından kurtulmasının en iyi yolu intihar etmesidir, şeklindeki saçma ilkeye göre hareket eden "teorik reformcular" bugün ta-

rihsel materyalizmin taşıyıcı unsurlarını yıkıyor ve kendilerini bütünüyle kavramsız bırakıyor. Böylesi bir yenilgiciliğe teslim olan çok sayıda insan arasından (hepsini tek tek incelemek gereksiz olurdu) örnek olarak iki profesör, A. Wolkow ve J. Krassin üzerinde duralım (ne de olsa SBKP'nin Merkez Komitesi'ne bağlı Toplum Bilimleri Enstitüsü'nün rektörü olan ikincisi etkisiz biri değil ve teorinin çürümesi konusundaki önde gelen örnekler arasında yer alıyor). Bu iki yazarın imzasını taşıyan "Dünün sosyalizmi ve yarının sosyalizmi - Farklı mı yoksa aynısı mı?"[32] başlıklı bir makalede bu iki yazar, kabul edilmeleri durumunda Marksizmin teorik özünü tahrip edecek olan bazı tezleri savunuyor:

1. Marx, "kapitalist özel mülkiyet ile toplumsal=sosyalist mülkiyeti kesin olarak karşı karşıya koyarken" (s. 5), sosyalizmin özgüllüğünü yalnızca erken dönem kapitalizmine bir alternatif olarak belirlemişti. Bu yüzden: "Marx'ın ve geçmişin diğer teorisyenlerin sosyalizmi, kendi zamanlarının gerçekliğini ifade ediyordu. Bugünün gerçekleri farklı" (s. 23). Öyleyse, klasiklerin teorisinin sadece belirli dönemlere özgü ayrıntıları değil, ama aynı zamanda toplumsal formasyonlara göre değişen mülkiyet=üretim ilişkileri konusundaki temel tezleri de aşılmıştır.

2. Kapitalizm, "Toplumsal olarak düzenlenebilir bir ekonominin temel karakteristik özelliklerini ve eğilimlerini" ortaya çıkarmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, "Sosyal güvenceler ve standart koşullar altında çalışamayacak olan en zayıfları da dâhil olmak üzere toplumun bütün üyelerine sosyal koruma sağlayan kurum ve biçimlerin yaratılması ve mükemmelleştirilmesi" sürecinde, "yalnızca bir sınıfın çıkarları için çalışmayan devlet ve toplum kurumları" (s. 8-10) oluşmaktadır. Deva-

32 Makaleden alıntıları SSCB konsolosluğu tarafından dağıtılan Almanca tercümesinden yapıyorum.

mında şöyle deniyor: "Emeğin öznesinin gelişimi ile bu emeğin politik-ekonomik biçimi arasındaki çelişkilerin kapitalizm sınırları içinde çözülmesi mümkün olabilir mi? Eskiden patlama potansiyeli taşıdığı düşünülen başka pek çelişki çözülmüş durumda... Dahası, günümüzde, emek piyasasının gelişkin örgütlenme sistemi altında, emek ürünlerinin dağıtımı öylesi bir tarza bürünmüştür ki, işçiler ve işverenler, sömürücüler ve sömürülenler gibi değil, eşit haklara sahip ortaklar gibi davranmaktadır ve birikim her iki tarafın çıkarına olduğu için, artık değere sadece bir tarafın el koyması şüpheyle karşılanmaktadır." (s. 9). Yani tarihin evrensel motoru olarak sınıf mücadelesi tezi artık geçerli değildir.

3. Wolkow/Krassin tüm bunlardan şu sonucu çıkarıyor: "Toplum, sermayenin işleyişine giderek daha fazla müdahale etmektedir." Bu müdahalelerin ürünü olarak kapitalist sistemlerde "demokrasi gelişmektedir" ve böylece kapitalizm ve sosyalizm arasında bir yakınlaşma gerçekleşmektedir: "Bu, sosyalizm yolunda ilerleme hakkındaki bizim görüşlerimizle örtüşmektedir." (s. 11). O zaman böylesine uyumlu bir toplumda "sınıfların karşılıklı ilişkileri içinde uzlaşmaya dayanan politik kültür egemen olur" (s. 20).

4. Sosyalizmin teorisi bu yüzden, yalnızca "sosyalist değerlerin bütünlüğüne" (s. 15) yön vermeye indirgenir ve teori, Eduard Bernstein'ın anlayışına uygun şekilde (yazarlar açıkça ona dayanmaktadır), işçi sınıfı hareketine sadece "temel doğrultularının tanımını" (s. 14) verebilir. "Böylesi bir yaklaşımda sosyalizmin tüm zamanlar için tanımlanmış özellikleri (üretim araçları üzerindeki toplumsal mülkiyet, ekonominin planlı örgütlenmesi, partinin öncülük rolü vb.) anlamsızlaşır" (s. 15).

SBKP Merkez Komitesi Toplum Bilimleri Enstitüsü'nün rektörü, kendisiyle tutarlı bir şekilde şunları da yazıyor: "Sos-

yalizmin gerçekten yaratıcı kavrayışını olanca genişliğiyle açan bir Bad Godesberg[33] bizim için de yararlı olurdu" (s. 16). Ve soruyor: "Partimizin sosyal demokratlaşması ... bizi neden korkutsun?" (s. 15) - Bu makalenin diğer sayfalarındaki teorik keşmekeşi bir kenara bırakalım ve temel noktalara yoğunlaşalım!

1. Nokta: Marx'ın teorisi ve onun geliştirilmiş biçimi olan Marksizm-Leninizm tarafından üretilen kategoriler ve açıklama modeli, kapitalizmin "olumsuzlanmasına", yani sosyalizme geçişe kadar, bir bütün olarak bu toplumsal formasyonun hareket yasalarını tarif ediyor: Kapitalizmin temel eğilimi, tüm toplumsal ilişkilerin sermaye ilişkisine tabi kılınmasıdır; sermayenin dizginlenemeyecek birikim sürecinden kaynaklanan büyüme baskısı, ortadan kaldırılamayacak sistem çelişkileri yaratır. Bu çelişkiler içinde bulunduğumuz dönemde "kapitalizmin genel krizi" olarak gün ışığına çıkıyor.

Bu çelişkiler ne aşılabilir, ne de gerçekten uyumlu hale getirilebilir. Bu durum açığa çıktığı ölçüde, sistem için yıkıcı olan kavramlar bu sistemin karşısına daha güçlü bir şekilde çıkarılır. Çatışmalarla dolu bir dönem olan kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi başlamıştır. Ekim Devrimi deyim yerindeyse bu dönemin başlangıç işaretiydi. Sosyalist toplumlar kurmaya yönelik ilk denemelerin yenilgisi de, dünya tarihi açısından kapitalizmin kendisinden kaynaklanan süreci geriye doğru işletemez.

2. Nokta: Sermaye ile emek arasındaki çelişki aşılmamıştır; tersine, yalnızca metropol ülkelerde sosyal yardım ağları tarafından üzerleri örtülen bu çelişkiler, gelişmekte olan ülkelerde açıkça görülmektedir. Fakat metropol ülkelerde de insanlar

33 Burada kastedilen SPD'nin (Alman Sosyal Demokrat Partisi) 1959 yılında kabul ettiği ve "Bad Godesberg programı" olarak adlandırılan parti programıdır. Bu program SPD için bir dönüm noktasıdır. Bu programla SPD sosyalist bir işçi partisinden "halk partisi"ne geçiş yapmıştır. *-çev.*

giderek daha fazla kişiliksizleştirilerek güdümlü tüketicilere dönüştürülmektedir (insan, üretimin eklentisi olarak kalmaktadır); bu da kişiliğin çok yönlü gelişmesi idealinin tam tersidir. Sermaye tarafından verilen maddi tavizlerle elde edilen sınıf uzlaşması ve kapitalizmin en zengin ülkelerinde işçi sınıfı hareketinin uğradığı geçici felç, ancak bu kültürel ve ruhsal çürüme[34] sayesinde ortaya çıkabilmiştir.

3. Nokta: Geç dönem kapitalizminin içinde bulunduğumuz aşamasının metropol ülkelerdeki (ve yalnızca bunlardaki) karakteristik özelliği olan sınıf uzlaşması, sınıf karşıtlığının yapısal olarak aşılması değil, geçici olarak yatıştırılması demektir. Bu geçici uzlaşma, bir taraftan alternatif bir toplumsal sistemin varlığını, diğer taraftan da kapitalistlerin, tüketim malları talebini, süreklileşmiş bir aşırı üretim krizinin sermaye yatırımlarının büyümesini engellememesini sağlayacak ölçüde yüksek tutmaktaki çıkarını gerekli kılıyordu. Ne var ki, bu uzlaşma çerçevesinde, "sermayenin işleyişi üzerindeki toplumsal etki" azaldı (tekelci devlet kapitalizminde sermayenin görevlileri sürekli daha fazla güç kazanır), demokrasi göstermelik bir hale geldi.

4. Nokta: Toplumsal yapıları dönüştürmek yerine bir değerler sistemine yönelmek (Friedrich Albert Lange'nin "idealin bakış açısı"ndan ["*Standpunkt des Ideals*"][35] bu yana devrimci mücadeleyi durdurmanın yeni-Kantçı-sosyal demokrat bir versiyonudur), sosyalizmi toplumsal ve politik eylemden uzaklaştırıp bir bireysel ahlak sorununa dönüştürür. Devlet iktidarıyla ve üretim araçlarının mülkiyetiyle değil, "düşünce tarzı"yla ilgilenilir. Bunun sonucu, iktidarın, onu elinde tutan-

34 Werner Hoffman, Verelendung (Sefalet), Folgen einer Teorie (Bir Teorinin Sonuçları), Frankfurt am Main 1967, s. 27 vd. Burada: s. 56 vd.

35 Friedrich Albert Lange, Geschichte des Materialismus (Materyalizmin Tarihi), Frankfurt am Main 1974, (1873 baskısının yeniden basımı), s. 981 vd.

da kalması, güçsüzün bağımlı olmayı sürdürmesi ve güçlünün ahlakına ve iyi niyetine seslenmekten başka bir şey yapamamasıdır.

Her durumda, Wolkow/Krassin'in formüle ettiği "yarının sosyalizmi", başka bir sosyalizm değil, sosyalizmin reddidir. Yazarlar tarafından tasavvur edilen "yapıcı pragmatizm dönemi" (s. 2), muhtemelen, sosyalist toplumun çöküşünün ve sosyalist teorisyenlerin kafa karışıklıklarının pratik sonucunu oluşturuyor; ama sosyalizmle herhangi bir ilişkisi olabilecek herhangi bir program önermiyor. "Yarının sosyalizmi"ni ilan edenler, uyumlu bir kapitalizm idealinden söz ediyor; ama bu ideal, çok yakında, gerçek hayat karşısında buharlaşıp gidecek.

Görüldüğü gibi, sağlam bir teorik temelin yokluğunda, sorunların ve çelişkilerin pragmatik şekilde ele alınmasına dönüş, çıplak bir oportünizmle sonuçlanır. Wolkow ve Krassin gibi seçkin yazarların düşünsel çaresizlikleri bir tesadüf değildir; bu durum, son yirmi yıldır Doğu Avrupa sosyalizminin çöküş sürecinin önemli uğraklarından birini oluşturan teorik katılaşmanın ve körelmenin sonucudur. Bir koşullar ve nedenler örgüsünün içindeki bir uğrak... Söz konusu örgünün ortaya çıkmasını mümkün kılmış olan bazı nesnel koşulları tarif etmeye çalıştık. Doğru zamanlardaki doğru kararlar bu örgünün pek çok yerini yırtabilir ve sosyalizmin gelişimi farklı bir yol izleyebilirdi. Şu veya bu yerde neden yanlış bir kararın verildiği her zaman açıklanabilir; tarihte tesadüfler nadiren yön değiştirici bir rol oynar. Fakat çoğu durumda alternatiflerin koşulları da mevcuttu ve yanlış kararlar her zaman teorik boşlukların, yani durumları ve eğilimleri teorik olarak kavramak konusundaki yetersizliğin sonuçlarıdır.

Kapitalizmin çelişkileri kaçınılmazdır; sistemin özelliklerinden kaynaklanır. Sosyalist hareketin bu çelişkilerden daha

başarılı bir sosyalist alternatif çıkarma şansı, mevcut durumun değerlendirilmesini sağlayacak doğru bilgilere ve doğru bir politik ve ekonomik eylem stratejisine sahip olunup olunmamasına bağlıdır. Sosyalizm otomatik olarak değil, yalnızca ilişkileri kavrama yeteneğine sahip insanların mücadelesiyle gelir. Teori, pratiğin vazgeçilmez ve bağımsız bir uğrağıdır. Kim ki sosyalist olarak güçlü eylemler yapmak istiyorsa, güçlü bir teoriye sahip olmalıdır. Kaybedilen muharebeden sonra politik çalışma, tekrar küçük ölçekli olarak ve mütevazı bir şekilde başlamalıdır. Bilinci geliştirme çalışmasına daha en başından girişilmelidir: Sınıf bilincinin gelişimi ve güçlendirilmesi, çağımızın eğilimlerinin analiz edilmesinde kavramsal kesinlik, geçmişteki ve bugünkü hatalarla ilgili olarak özeleştiriden kaçınmama, düşüncede ve bunun bir sonucu olarak örgütsel birliktelikte disiplin. Politik faaliyet ile bilinç geliştirme çalışmasının birlikte yürütüleceği, birbirleriyle etkileşim içinde olacakları bir mekânın bulunması zorunludur. Her şeyi kendi başlarına doğru bilebilecek bireyler değiliz.

Yeni bir şey için mücadele etmek isteyenler, başlangıçta ve çoğu zaman da uzun bir süre boyunca azınlıkta kalırlar. Fakat "Proleterlerin bir sınıf olarak ve bunun sonunda da bir siyasi parti olarak örgütlenmeleri ... her seferinde daha güçlü, daha sağlam, daha kudretli olarak doğrulup ayağa kalkar." Komünistler "işçi sınıfının dolaysız amaçlarına ve çıkarlarına ulaşılması için mücadele ederler; ama bugünkü hareketin içinde hareketin geleceğini de temsil ederler." (Komünist Manifesto)[36] Gelecek, zamanın kendi içinde barındırdığı tarihsel bir olanaktır. Geleceği kazanmak ve olanağı gerçeğe dönüştürebilmek için, amaç ve hedef olarak geleceğin bilincine varmak ge-

36 Alıntıların kaynağı: Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, çev: Nail Satılgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, Nisan 2008, s. 32 ve s. 50. *-çev.*

rekir. Bu yüzden, bilinci kuşatan teori olmadığında, tarih körtür; ve teori tarafından kucaklanan kitleler olmasa, tarih aciz kalırdı.

Revizyonist Dönüm Noktası[37]

1990 yılından sonraki ideolojik tartışmalarda, SBKP'nin 20. Parti Kongresi'nden beri revizyonizmin Sovyetler Birliği'nde üstlendiği rol giderek tartışmaların merkezine kaydı. Sosyalizmin yavaş yavaş çürümesinin ve böylelikle karşıt toplum sistemlerinin mücadelesinde yenilgiye uğramasının nedenleri, kimileri tarafından revizyonist olarak değerlendirilen politik kararlarda görülürken, başkaları, bu kararları, özgürlüklerin genişletilmesi yolunda bir ilerleme olarak değerlendiriliyor. Bu teorik tartışmanın somut içeriğinin incelenmesi gerekiyor.

Politika bilimi açısından revizyonizmin özellikleri tam olarak nasıl tasvir edilebilir? Başka bir yerde de yaptığım bir açıklamayı tekrarlıyorum: Eğer var olanın reforma tabi tutulması yönelimi yeni bir toplumsal düzen kurma devrimci amacının önüne geçerse, sonuçta bu hedef gözlerden tamamen kaybolur. Sınıf mücadelesinin yerini sınıf uzlaşmaları alır. Bu da revizyonizm denen şeyin özünü oluşturur. Sözcüğün tam anlamı üzerinde durursak: Latince re-videre = tekrar bakmak, yeniden gözden geçirmek (örneğin hata bulmak veya eskiyeni değiştirmek için). Marksist analizin unsurlarının teorik ağırlıklarının değiştirilmesi, her dönemde, revizyonizmin farklı türlerinin içeriği oldu (Bernstein ve Kautsky'den Buharin'e, Yugoslav praksis felsefecilerinden Avro-komünistlere kadar).

Bu yüzden, devrimci değişimlerin gerçekleştiği yerlerde revizyonist bir pratiğin karşı devrimci sonuçlara yol açabilecek olmasına karşın, revizyonizm ile karşı devrimciliği birbirlerin-

37 Bu başlık altındaki yazı, sadece Türkçe baskıda yer alıyor.

den ayırmak istiyorum. Teoride, revizyonistlerin tek derdi, ilk ortaya atılmış olan öneride bir değişikliğin yapılmasıdır.

"Revizyon" söz konusu olduğunda, tüm kavramsal çerçeve, incelenenlerin bütünü bir kenara itilmez; sadece revize edilmeleri gerektiği savunulan bazı bölümler ve görüşler gözden geçirilir. Nelerin değiştirileceği, revizyonist yazarların ilgilerini hangi alana yönelttiklerine bağlıdır. Bu nedenle revizyonizme karşı yürütülen genel polemikler hedefi ıskalıyor, çok geniş ve etkisiz kalıyor. Eğer bir öğretinin temel ilkeleri savunulacaksa, revizyonist görüşler her seferinde ayrı ayrı çürütülmek zorundadır. Bu anlamda genel bir kavram olarak revizyonizmi farklı türden alanlara ayırmak istiyorum. Genel olarak şunu söylüyorum: Revizyonizm, Marx'ın eserindeki teorik unsurlardan bir bölümü muhafaza edilirken, (Marx'a, Engels'e, Lenin'e ve izleyicilerine ait) Marksist teorinin sistematik bağlantılarının, politik pratikte esaslı (yani özsel) değişikliklere yol açacak şekilde değiştirilmesidir; revizyonizm, kendisini, yeni ortaya çıkan tarihsel-toplumsal koşullara uyum sağlamak olarak açıklar.

Revizyonist teorilerin (ve pratiklerin) geliştirildiği alanlar, geçici olarak, şöyle özetlenebilir:

Reformizm: Reformların güç artırıcı etkisine güvenerek devrimci stratejiden vazgeçilmesi.

Politik eylem kategorilerinin ortadan kaldırılması (sınıf mücadelesi; proletarya diktatörlüğü, işçi sınıfının tarihsel misyonu, partinin öncülük rolü vb.).

Ekonomizm: Doğa ilişkilerinin ihmal edilmesi; üstyapının rolünün ve politik olanın göreli bağımsızlığının ihmal edilmesi; teknisizm vb.

Politik ekonominin antropolojik yorumu.

Öznelcilik: Nesnel koşulların, özellikle de ekonomik koşul-

ların ve sınıf bilincinin oluşum koşullarının ihmal edilmesi; bu nedenle politik eylemde kendiliğindencilik; "praksis felsefesi" vb.

Burjuvazinin demokrasi konusundaki görüşlerinin sosyalizme aktarılması.

Burjuva dünya görüşüne ait kategorilerin Marksist teoriye sızması (felsefi revizyonizm).

Tarihsel-materyalist analizin yerine tarihsel ve politik olayların ahlak açısından değerlendirilmesinin tercih edilmesi (sosyal demokrat teori tarihindeki "idealin bakış açısı" *["Standpunkt des Ideals"]*).

Verili tarihsel koşullardaki değişimlere dayanması, revizyonizme akla yatkınlık görüntüsü verir. Elbette toplumsal koşullar zaman içinde değişmektedir ve günümüzde birçok açıdan çok daha hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Seçkin tarih bilimi olarak Marksizm, teorik yapısı açısından bir "açık sistem"dir. Ama özsel özelliklerle görünüş biçimlerini birbirlerinden ayırır. Örneğin: Sermaye birikimi kapitalizmin özüne aittir, sermaye oluşumunun tarzı ise görünüş biçimine aittir. Revizyonizm, yeni görünüşlerin dikkate alınması değil, değiştirilemez özsel özelliklerin dikkate alınmamasıdır. Eğer tarihte belirleyicilik rolü, üretim ilişkileri yerine devleti yönetenlerin ruhsal güdülerine verilirse, tarihsel materyalist olarak kalınamaz; özel kişilerin el koyduğu artık değeri, yani kârı üreten mekanizmalar ortadan kaldırılmadan, toplumsal eşitsizlikler giderilemez. Fakat bu şu demektir: Bu mekanizmalara dayanan kapitalist sistem ortadan kaldırılmak zorundadır. Örnekler şunu göstermeli: Marksist teorinin temellerini ve bu teoriden çıkan sonuçları sarsan insan revizyonisttir.

Ekonomide Makas Değişimi

XX. Parti Kongresi'yle birlikte Sovyetler Birliği'nin tarihinde yeni bir dönemin başladığında neredeyse herkes hemfikir. Fakat komünistler ve uluslararası düzeyde de komünist partiler şu konuda tartışıyor: Bu kesit, kuruluş ve savaş döneminden sonra toplumsal yaşamın "normalleşmesine" geçiş için bir dönüm noktası mıydı, yani deyim yerindeyse uzatmalı devrimin bir aşamasının sonu muydu; yoksa burada komünist bir toplumа doğru ilerlemenin temel ilkelerinden (Gorbaçov'un, sosyalist sistemi yıkmak istediğini açıkça itiraf etmesiyle sonuçlanan) bir uzaklaşma mı başlamıştı? Bu konuyu, biraz önce anılan ölçütleri kullanarak incelemek istiyorum.

Doğal olarak, incelenmesi gereken, 1956 yılı değil, 1956 yılından Sovyetler Birliği'nin tasfiyesine kadar süren dönem. Çünkü tek bir olay değil, tüm içsel çelişkileriyle birlikte tarihsel bir süreç söz konusu. Ayrıca, üretim araçlarının özel mülkiyetini kaldırma ve bunları toplumsallaştırma temel gereklerini devrimci bir şekilde yerine getirmiş ve sosyalizmin kuruluş sürecine girmiş bir toplumda, revizyonist eğilimlerin, kendilerini, kapitalist bir ortamda olacağından farklı bir şekilde ifade edecekleri açık.

Sosyalist yaşam tarzı sorunuyla başlayalım! Kruşçev halka, kısa bir süre içinde ABD'deki yaşam standardına ulaşma sözü verir. Bu, bir Sovyet insanı için elde edilmeye değer bir hedef midir? Bir yaşam standardı ki, maksimum sömürüye dayanıyor ve dolayısıyla "sunny side of the road"da (yolun güneşli tarafında) yaşayanların standardı. Bir yaşam tarzı ki, toplumsal düzeyler arasındaki en büyük farkları ve yaygın sefaleti içeriyor; bireyler arasındaki acımasız rekabette kazananlar tarafından elde ediliyor, kazanamayanları "başarısızlar" diye damgalıyor; maddi ürünleri merkeze yerleştiriyor ve kültürel yeteneklerin geliştirilmesi ile insanların kendilerini gerçekleştir-

melerini küçümsüyor; insani ve diğer ilişkilere, parasal değerlerine göre ele alınan metalara yaklaştığı gibi yaklaşıyor. Kısacası: kapitalist yabancılaşmanın en yüksek biçimini temsil eden bir yaşam tarzı, ki bu yaşam tarzının barbarlığına karşı Marx, Engels ve tüm Marksistler yeni bir toplum için mücadele yürüttüler ve yürütüyorlar! Bu yaşam tarzı, toplumsal zenginliğin paylaşımını "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" ilkesine göre düzenlemeyi amaçlayanların hedefi olabilir mi? Elbette kuruluş ve savaş sırasında insanlar birçok şeyden mahrum kaldıkları için, daha sonraları daha iyi bir yaşam standardına ihtiyaç duydular ve bu haklı bir ihtiyaçtı. Fakat Sovyet yurttaşları şunun tamamen bilincindeydi: Sosyalizmi önceki dönemle karşılaştırdıklarında, sosyalizm koşulları altında muazzam bir ilerleme kaydetmişlerdi ve herkesin kendi ihtiyacına ve yeteneklerine uygun şekilde yaşayabileceği bir düzen için uzun bir kuruluş sürecine ve sabra ihtiyaç vardı. Peki ama neden, burjuvazinin ufku içinde kalan yanlış beklentiler uyandırıldı ve böylelikle (her zaman eğitime ihtiyaç duyan) sınıf bilincinin altı oyuldu? Kapitalist tüketimin baştan çıkarıcılığına karşı sosyalizmin kendine özgü yaşam tarzı neden savunulmadı?

Buna karşın, devletin dış tehdide karşı savunulmasına çok daha uzun bir süre boyunca devam edildi. Şüphesiz Sovyetler Birliği'nin askeri açıdan güçlü olması barışın korunmasına katkı sağladı, çünkü askeri açıdan güçlü olmak ABD emperyalizmine set çekiyordu. Ama silahlanma yarışında geri kalmama zorunluluğuyla, savaş sırasında ağır hasar görmüş ve daha da zayıflamış olan ülkede, tüketim malları sektörlerinde gerçekleştirileceği ilan edilen büyümeyi bağdaştırmak mümkün değildi. ABD başkanlarından biri, kıs kıs gülerek, Sovyetler Birliği'nin ölümüne silahlandırılacağını söyleyebilmişti. Gerçekten, sermaye için kârlı olan silahlanma, sosyalist bir

sistemde refah düzeyinin yükseltilmesini engeller. Kapitalizm, insanları hiçe sayarak işsizler ordusu yaratabilir, sosyal hakları geri alabilir ve zayıf ulusları soyabilir. Sosyalizm tam istihdam ve insanları destekleyen kurumlar yaratır. Bunlar da, toplumsal olarak üretilen zenginliğin ve bu arada tüketime ayrılan kısmın genel bir iktisadi plan aracılığıyla paylaşılmasını gerektirir. Sosyalist refah kapitalist ilişkilerle karşılaştırılamaz.

Her kim kapitalist yaşam standardına yöneliyorsa, o bir revizyonisttir.

Sınıf Sorununun İhmal Edilmesi

Burjuvaca yaşam beklentilerinin serbest bırakılması, doğal olarak, toplumsal alanın tümünü ilgilendiren sonuçlar doğurur. En zor başlangıç koşulları altında ve faşist saldırılara karşı savunma hazırlıkları yürütülürken sosyalizmin kuruluşunu örgütlemek zorunda kalan bir merkezi devlet planlaması altında, başlangıçtaki Sovyet ilkesinin yeniden geçerli kılınması için acilen küçültülmesi gerekecek olan bir bürokrasi oluşmuştu. (Başka bir yerde, Stalin'in, yaşamının son döneminde dikkatli bir şekilde bürokrasiyi küçültmeye başladığını gösterdim.) Ne var ki, burjuvaca yaşam beklentileriyle bağlantılı olarak özel ayrıcalıklara sahip olma düşüncesinin ortaya çıkması, XX. Parti Kongresi'nden sonra bürokratlar katmanının yeni bir politik tarza geçişi sırasında, bir "Nomenklatura"nın (seçkin yöneticiler katmanı) doğumuna neden oldu; "Nomenklatura"dan da, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, ekonomik mafya doğdu.

Parti, komünizm yolunda ileriye doğru atılması gereken adımları attırma ve devrimci toplumsal değişim sürecini devam ettirme gücünü kaybetti; durgunluğa saplandı. Durgunluk, ütopik duyurularla dengelendi: Gelişmiş sosyalizmden

komünizme geçiş yakındı veya gerçekleşmek üzereydi. Bu illüzyonizm Sovyetler Birliği'nde sınıf sorununun ihmal edilmesine, kapitalizmin göreli gücünün küçümsenmesine, (başarılı olan doğa ve teknik bilimlerinin kendilerini pozitivistçe bağımsızlaştırabilmiş olmalarına karşın) toplum bilimlerinde teorinin ve araştırmaların körelmesine yol açtı. Partinin pratik faaliyetlerinde mevcut idari yapılanmaların korunması, teorik alanda ise mevcut ilişkilerin savunulması giderek daha fazla ağırlık kazandı; yani, parti, kitlelerin politik bağlılığını harekete geçirmesini sağlayacak öncülük rolünü kaybetti. Bunun, burjuva ideolojisinin sızmasına olanak sağlayan bir gedik açtığı kesin. Sovyetler Birliği'nin anayasasında öngörülen sosyalist demokrasi durgunlaştı (aslında bu bir gerilemedir), bunun sonucu olarak da burjuvaziye ait demokrasi anlayışları yeniden canlandı.

Revizyonizmin Kısa Özeti

1956 yılından sonra Sovyetler Birliği'nde toplumsal yaşamı giderek daha fazla belirleyen olguların bu kısa özeti, ekonomi, devlet işlevleri, bilimsel teori ve dünya görüşü alanlarındaki revizyonist eğilimleri göstermek için yeterlidir sanırım. Elbette bunlar bugünden yarına tek bir darbeyle değil, komünist yetkinliğin yavaş yavaş aşınmasıyla gerçekleşti. Bu süreci bir kişiliğe bağlamak, bu kişilik derindeki koşulların simgesel ismi olsa bile, yanlış bir kişiselleştirme olurdu. Şu konuda açık olmak gerekir ki, partideki çoğunluk, yeni bir toplumsal formasyonun kurulması sırasında ortaya çıkan objektif çelişkilerle uygun şekilde baş edemedi. Bu başarısızlıkta elbette, çıkış koşullarını oluşturan Rus tarihinin ve genç Sovyetler Birliği'nin kuruluş döneminin önemli bir payı var. Bununla bağlantılı olarak, DKP'nin (Alman Komünist Partisi)

güncel programında, Sovyetler Birliği'nin emperyalist güçlerin saldırgan politikaları nedeniyle maruz kaldığı zorlukların tasvir edilmesinden sonra şöyle söyleniyor: "Sosyalizmin yenilgisi hem dış ve hem de iç karşı devrimin sonucudur. (...) İçerideki keskinleşen toplumsal sorunların, dış etkilerin ve mevcut toplumsal görevleri yerine getirme yeteneğinin giderek azalmasının sonucu olarak, hareket alanları daha da daraldı. Avrupa'nın bazı sosyalist ülkelerinde, yönetici partilerin içine düştüğü bu kriz koşullarında (özellikle de SBKP'de) revizyonist güçler üstünlük kazandı. Böylece sonunda sosyalizmin yenilgisinin yolu açılmış oldu." Ekim Devrimi sonrasında Sovyet devletinin başarılı bir şekilde kuruluşundan sonra, revizyonizmin etkisine karşı duracak güçler neden ortaya çıkamadı? Bu olgunun toplumsal nedenleri neler? Bu konuda daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç var.

Sovyet sisteminin son yirmi yılındaki çürümesinin nedenlerinin Stalin dönemine bağlanması ya da saçma bir kişiselleştirmeyle tüm suçun ona yüklenmesi, Stalinizm travmasının bir parçasıdır. Oysa Stalin'in arkada bıraktığı iddia edilen hatalar, onun ölümünden sonraki 35 yıl içinde düzeltilebilirdi.

Ahlak ve Tarihsellik

Komünist kimliğe ait insancıl hedeflerle, şiddete başvurulmasının ve hatta devrimci dönüşümler sırasında aşırı şiddet uygulanmasının nasıl bağdaştırılabileceği gerçekten de temel bir sorundur. Bu sorun, daha Fransız Devrimi'ndeki Jakoben iktidarı sırasında çıkmıştı ortaya: Özgürlük, eşitlik, kardeşlik adına giyotin! Devrimcilere yönelik terörün mevcut düzenin savunucuları tarafından başlatılmış olduğu kabul edilecektir. Rusya'da da, "beyaz terör", "kızıl terör"ü öncelemişti. Görece kısa süren politik iktidar değişimleri (devrim saydık-

larımız) sırasındaki aşırılıklar dehşetle karşılanır ve mahkûm edilir, fakat (özellikle tarihsel açıdan bakıldığında, Augustus, Cromwell ve Robespierre örneklerinde olduğu üzere) devrimci hedeflerin devrimci süreçlerdeki kaçınılmaz dejenerasyonları olarak değerlendirilir.

Ekim Devrimi, yeni tipte bir devrimdir. Bu devrim, daha önce değişen üretim ve sınıf ilişkilerine dayanarak iktidar değişikliğini gerçekleştirmedi, tersine, bu değişim sürecini başlattı. Politik iktidarın ele geçirilmesi toplumsal dönüşümün ilk koşuluydu ve toplumsal dönüşüm devrimin asıl özünü oluşturuyordu. Bu dönüşüm uzun süreli bir harekettir ve burada devrim sürecinin uzamasıyla karşı karşıyayız. Bir devrimle bağlantılı olan istisnai olaylar, yani düşman sınıfın bastırılması, kendi saflarında farklı stratejik doğrultular için ya da sadece iktidar için yürütülen hizip mücadeleleri, yeni toplumsal davranış biçimlerinin kabul ettirilmesi için zora başvurma, yeni dünya görüşünün dogmatikleştirilmesi (tüm bunları tarihten biliyoruz), dış düşmanın sürekli yıkıcı sızma girişimleri eklendikçe, daha da yaygınlaştı. (Elbette emperyalistlerin ve faşistlerin "beşinci kol"u da vardı!)

Bu arada yığınla haksızlık yapıldı, aşırı ölçülerde şiddet uygulandı, demokratik yapılanmalar henüz kurulma aşamasındayken yeniden yok edildi. Tüm bunlar haklı gösterilemez ve mahkûm edilmek zorundadırlar, çünkü komünist ahlakın (ve her tür ahlakın) kurallarına aykırıydılar. Gelecekteki devrimci süreçlerde benzer şeylerden nasıl kaçınılabileceği sorulmalıdır. Ama bunun için, olup bitenlerin nedenleri ve bir toplumun, başlangıç aşamalarında, ulaşmak istediği idealden neden farklı olduğu, tarihsel olarak kavranmak zorundadır. Ahlak ve tarihsellik iki farklı kategoriye aittir; her kim tarihsel süreçlerin ahlaki bir idealin ölçütlerine göre biçimlendirilmesini istiyorsa, kuşkusuz revizyonistçe düşünüyordur.

Bunun yerine, ekonomi ve eğitim açısından olgunlaşmamış koşullar altındaki, küçük bir işçi sınıfına sahip bir ülkede sosyalizmin kuruluşu sırasında ortaya çıkan çelişkiler ve tüm saldırganca müdahalelere rağmen yirmi yıl içinde bu ülkenin ikinci süper güç durumuna getirilmesini (ve eşzamanlı olarak halkın yaşam standartlarının ciddi ölçülerde yükseltilmesini) sağlayan başarılar ele alınmalı. Dünya tarihi açısından bakıldığında, sosyalizm ve partinin öncülük rolü, bu başarılarla kendilerini kanıtlamış oldu. Ama bu kanıtlamada bile devreye giren bir çelişki var. Lenin'in ölümünden sonraki "Lenin Seferberliği" sırasında partiye iki yüz bin yeni üye katıldı. Onları komünist yapmak, partinin eğitsel çalışmaları açısından aşırı zorlu bir görevdi. Bu dönemde, sosyalizm öncesi dönemin kalıntılarını taşıyan pek çok bilinç ve davranış kalıbı parti kadrolarına nüfuz etti. Dünya görüşü açısından sağlamlığa ulaşmak, ideolojik sınıf mücadelesinin güçlendirilmesini gerektiriyordu. Bu görev 2. Dünya Savaşı öncesindeki kuruluş aşamasında ciddiye alınırken, 20. Parti Kongresi'nden sonra ihmal edildi.

Elbette tüm bunlar, en azından öncelikli olarak, bir kişisel başarısızlık sorunu değildir. Bireyin başarısız olduğu yerde, nesnel nedenler vardır. Faşist işgale karşı savunma savaşında tüm ulusal güçlerin bir araya getirilmesi ideolojik mücadelenin önüne geçmek zorundaydı. Dünya görüşüne uygun eğitim çalışmalarını yeniden başlatmak, savaş sonrası kuşağın bir yükümlülüğü olmalıydı. Ama bu olmadı. Kuruluş dönemi ve savaşın getirdiği zorluklar yorgunluğa yol açmıştı. Bu yorgunluk, kapitalist toplumun yanılsamalara dayalı çekiciliği ve genel refah görüntüsü karşısındaki teslimiyetçiliği pekiştirdi. Küçük burjuvaca yaşam beklentileri tekrar yayılmaya başladı ve partide etkili oldu. Kruşçev bu yöndeki gelişimin sözcüsüydü. Sınıf bilinci sorununda, Soğuk Savaş'ta komünizmin savunulması belirleyici oldu. Pentagon'da bir "Office for Psycholo-

gical Warfare"in (Psikolojik Savaş Bürosu) bulunması nedensiz değildi. Bu yüzden XX. Parti Kongresi'nin revizyonizminden sonra temel sorun, sosyalist yaşam tarzı sorunudur. Dünya görüşündeki netlik açısından, sosyalist yaşam tarzı, merkezi sorun ve mihenk taşıydı.

Kaynakça

- Hans Heinz Holz, "Il marxismo e la linguistica. Il testamente teorico di Stalin", A. Catone/E. Susca (yayına hazırlayan), *Problemi della transizione al socialismo nell' USSR*, Napoli 2004

Hans Heinz Holz, *Niederlage und Zukunft des Sozialismus (Sosyalizmin Yenilgisi ve Geleceği)*, Essen 1991

- Hans Heinz Holz, "Revolution neuen Typs" (Yeni Tipte Devrim), *Topos* (Sayı 28: "Revolution") 2007

1980'lerin sonunda sosyalist ülkelerde yaşanan çözülme, Marksizm-Leninizmin de iflas ettiği anlamına mı geliyor? En azından, "Marx'a dönmek" mi gerekiyor? Batı Almanyalı Marksist ve dünyaca ünlü felsefeci Hans Heinz Holz, çözülüşün hemen ardından kaleme aldığı bu çalışmada, aksini savunuyor. Ona göre, sosyalizmin yenilgisi, farklı (hem nesnel hem de öznel) nedenlerle Marksizm-Leninizmin özünden uzaklaşılmasının bir sonucuydu. Marksist-Leninist teorinin temel ilkelerini özetleme girişiminde bulunan Holz, bu ilkelerden uzaklaşılmasının nedenlerini ve sonuçlarını tartışıyor. İlk sosyalist toplumların başarısızlığını, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiriyor. Bu arada, her şeyi "Stalinizm"le açıklama girişimlerinin yetersizliğini de göstermeye çalışıyor. Diğer yandan, Türkçe basıma eklediği makalede, Sovyetler Birliği'ndeki "revizyonist dönüm noktası" üzerinde duruyor. Ama belki de, bu kitabın en temel amacı, Holz'un da dile getirdiği şu soruyu yanıtlamak: Bugün hangi nedenlerle komünist olunabilir?

9 TL. KDV DAHİL
ISBN 978-605-5541-12-5
Yordam Kitap